

บทที่ 4

การวิเคราะห์ข้อมูล

ภารกิจของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในอดีต

เพื่อให้การมองภาพภารกิจของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในอดีตเป็นไปได้อย่างลึกซึ้งชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยได้แบ่งภารกิจของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในอดีตเป็น 2 ช่วงคือ ช่วงปี พ.ศ. 2432-2489 และช่วงปี พ.ศ. 2490-2527

ภารกิจช่วงปี พ.ศ. 2432-2489

ในปี พ.ศ. 2432 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายที่ราชบัณฑิตยสถานจากพระปรีดิตรรมแก่พระภิกษุ จากเก๋งหน้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) ไปไว้ที่วัดมหาธาตุ เพื่อให้เป็นที่เล่าเรียนพระปรีดิตรรมของพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย และโปรดให้เรียกว่า "มหาธาตุวิทยาลัย" ซึ่งนับเป็นครั้งแรกในประเทศไทยที่มีการใช้คำว่า "วิทยาลัย" (กระทรวงศึกษาธิการ, 2507) และในการนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อาจารย์ซึ่งเป็นคฤหัสถ์บอกพระปรีดิตรรมแก่พระภิกษุ และพระราชทานพระราชทรัพย์เป็นเงินเดือนและค่าใช้สอยสำหรับมหาธาตุวิทยาลัยด้วย มหาธาตุวิทยาลัยก็ได้จัดการเรียนการสอนในหลักสูตรพระปรีดิตรรมสำหรับพระภิกษุฝ่ายมหานิกายเรื่อยมา ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ตกลงพระทัยจะตั้งสถาบันการศึกษาพระปรีดิตรรมชั้นสูงของพระภิกษุสามเณรฝ่ายธรรมยุติกนิกายขึ้นที่วัดบวรนิเวศ ด้วยเหตุที่เป็นวัดที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวประทับอยู่นานถึง 14 ปี และธรรมยุติกนิกายก็เกิดขึ้นที่วัดนี้ อีกทั้งยังเป็นวัดเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุติกนิกายมากกว่า 40 ปี และทรงตั้งพระทัยจะให้เป็นวัดเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุติกนิกายตลอดไป ด้วยเหตุนี้จึงทรงตั้งมหาสมุทรวิทยาลัยขึ้นที่วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อปี พ.ศ. 2436 โดยทรงพระราชทานนามว่า "มหาสมุทรวิทยาลัย" เพื่อเฉลิมพระปรมาภิไธยแห่งสมเด็จพระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งมหาธาตุวิทยาลัยและมหาสมุทรวิทยาลัยก็ได้จัดการศึกษาพระปรีดิตรรมให้แก่พระภิกษุสามเณรเรื่อยมา

จนกระทั่งปี พ.ศ. 2439 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เปลี่ยนนามจาก "มหาธาตุวิทยาลัย" เป็น "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" เพื่อเป็นอนุสรณ์เฉลิมพระเกียรติแก่พระองค์เองคู่กับ "มหามกุฏราชวิทยาลัย" (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2521) เพื่อให้สถาบันการศึกษาทั้งสองเป็นสถานที่เล่าเรียนพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูง ตามพระราชประสงค์ที่ทรงจัดตั้งขึ้นนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม การจัดการศึกษาของสถาบันการศึกษาของสงฆ์ทั้งสองแห่งคือ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหามกุฏราชวิทยาลัย ก็ยังคงจัดการเรียนการสอนในรูปของการเรียนการสอนแบบเดิมคือ พระปริยัติธรรม ซึ่งยังไม่ได้ดำเนินการจัดการศึกษาตามพระราชประสงค์อย่างจริงจัง ลักษณะที่ดำเนินการก็คือ พยายามสอนบาลีชั้นสูง (อานาจ บัวศิริ, สัมภาษณ์) ซึ่งในการเรียนการสอนก็ยังไม่ได้จัดให้มีการเรียนวิชาสมัยใหม่อย่างมหาวิทยาลัยทางโลกเหมือนสมัยนี้ เป็นเพียงการศึกษาบาลีนักธรรมไปตามจุดประสงค์เดิม (พระครูศิริปัญญาเมธี, สัมภาษณ์) ทั้ง ๆ ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนาสถาบันการศึกษาทั้งสองแห่ง ด้วยมีพระราชประสงค์เพื่อให้เป็นที่ศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูง เพราะแต่เดิมการศึกษาต่าง ๆ จะขึ้นอยู่กับวัด แต่ต่อมาวิวัฒนาการของการศึกษาได้เปลี่ยนแปลงไปเกิดการแยกการศึกษาฝ่ายคฤหัสถ์ออกจากวัด พระองค์ทรงเห็นว่าต่อไปพระจะหมดความหมายเพราะการศึกษาแยกออกไปแล้ว จึงควรยกระดับความรู้ของพระสงฆ์ให้มากขึ้นคือ นอกจากรู้ด้านธรรมะแล้วควรรู้วิชาอย่างอื่นทางโลกด้วย เพื่อให้ทันกับการที่จะไปสั่งสอนเผยแผ่ในอนาคต ซึ่งการเรียนรู้อาจจะเสียเวลาอาจจะสื่อสารกันไม่ค่อยรู้เรื่อง (พระมหาอุทัย อุทโย, สัมภาษณ์) และในสมัยรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยขึ้นนั้น พระองค์ก็ได้มีพระราชประสงค์เพียงให้เป็นสถานศึกษาแก่พระภิกษุเท่านั้น แต่มีพระราชประสงค์ที่จะเปิดการศึกษาให้กว้างไกลไปยังคฤหัสถ์ด้วย ดังร่างพระราชบัญญัติมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อ ร.ศ. 111 หรือปี พ.ศ. 2435 ได้ทรงกำหนดไว้ในมาตรา 1ว่าจะเปิดสอนทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2533) ซึ่งคฤหัสถ์นั้นถ้าหากเป็นพวกเลขพวกไพร่ ถ้าเรียนแล้วพวกที่เป็นนายจะเอาไปใช้งานไม่ได้ ต้องเปิดโอกาสให้เรียน นอกจากว่าเป็นช่วงว่างจากการเรียนจะต้องขออนุญาตคณะอาจารย์ก่อน จึงไปใช้ให้ทำงานได้ และพวกนี้ถ้าเรียนจบก็ถือว่าพ้นจากความเป็นเลขเป็นไพร่ สามารถจะรับราชการได้ แต่ถ้าเป็นบรรพชิต (พระ) เรียนจบพวกญาติก็จะพ้นจากการเป็นเลขเป็นไพร่ได้ เหล่านี้เป็นสิ่งหนึ่งที่พระองค์ได้ทรงตั้งพระทัยไว้ แต่คณะสงฆ์ในสมัยนั้นมิได้สนองงานดังพระราชประสงค์ที่ทรงไว้ด้วยคงจะไม่มีพระเถระที่มีความรู้ที่จะจัดการศึกษาอย่างมหาวิทยาลัยได้ ต่อเมื่อ พ.ศ. 2441 พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ซึ่งต่อมาคือเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ซึ่งเป็นทูตอยู่ที่ประเทศอังกฤษเป็นผู้วางแผนการศึกษาของชาติขึ้นครั้งแรกโดยในแผนนั้นกำหนดให้การศึกษามีตั้งแต่ระดับประถม มัธยม และอุดมศึกษา

โดยกะว่าเมื่อพระองค์ครองราชครบ 50 ปี ก็จะต้องเปิดมหาวิทยาลัยขึ้นโดยให้ชื่อว่า "รัตนโกสินทร์สาครวิทยาลัย" โดยระบุไว้ว่า มหาธาตุวิทยาลัยจะให้เป็นที่เรียนกฎหมายคือ คณะนิติศาสตร์ ส่วนมหามกุฏราชวิทยาลัยจะให้เป็นที่เรียนวินัยคือ กฎหมายพระและศาสตร์ต่าง ๆ หรือศิลปศาสตร์ คือเป็นโรงเรียนวินัยและศาสตร์ และอีกแห่งหนึ่งคือโรงเรียนแพทย์ สรุปคือมีโรงเรียนในวัด 2 แห่งและนอกวัด 1 แห่ง แต่พระองค์ก็เสด็จสวรรคตก่อนที่จะครองราชครบ 50 ปี โครงการเหล่านี้จึงเลิกกันไป (งานงศ์ทองประเสริฐ, สัมภาษณ์)

เมื่อการดำเนินการในรูปการศึกษาอย่างมหาวิทยาลัยสำหรับสถาบันการศึกษาของสงฆ์ทั้งสองแห่งยังไม่สามารถกระทำได้ ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวอาจเรียกได้ว่าเป็นยุคมืดทางการศึกษาของสงฆ์ เพราะคณะสงฆ์ไม่สามารถสานต่อพระราชประสงค์ได้ เป็นช่วงที่พระสงฆ์ตามการเปลี่ยนแปลงของสังคมไม่ทัน จึงทำให้การดำเนินการต่าง ๆ ขาดช่วงไป (พระมหาสมชาย กุศลจิตโต, สัมภาษณ์) ความเจริญของโลก ความทันสมัยและการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทำให้คณะสงฆ์ต้องหันกลับมาทบทวนบทบาทต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านการศึกษาซึ่งเป็นสิ่งที่จะช่วยให้สถานภาพของพระสงฆ์ดำรงอยู่และเป็นที่ยอมรับต่อสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป การศึกษาเพียงพระปริยัติธรรมอย่างเดียวคงไม่เพียงพอที่จะไปอบรมสั่งสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การเรียนวิชาการสมัยใหม่อื่น ๆ ประกอบอันเหมาะสมแก่ภาวะของสมณสาธูป เพื่อจะประยุกต์หลักการสอนในทางพระพุทธศาสนาให้ทันสมัยและเหตุการณ์ยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้การศึกษาของพระสงฆ์ในลักษณะการดำเนินงานอย่างมหาวิทยาลัยจึงเริ่มขึ้นที่มหามกุฏราชวิทยาลัย ในปี พ.ศ. 2488 สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศวิหาร ได้ทรงจัดการศึกษาโดยยึดตามแนวพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคือ "เพื่อให้เป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรมและวิชาชั้นสูง" โดยทรงตั้งสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ขึ้นเพื่อรับผิดชอบการจัดการศึกษาของสงฆ์ในรูปแบบมหาวิทยาลัย โดยเปิดทำการเมื่อปี พ.ศ. 2489 (สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514) ต่อมาในปี พ.ศ. 2490 พระพิมลธรรม (ช้อย ฐานทัตตมหาเถระ) อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุพร้อมด้วยพระเถระอีกหลายรูปร่วมประชุมกันและมีความเห็นว่า การศึกษาของพระสงฆ์ยังล้าหลังการศึกษาของประชาชนอยู่มากทำให้พระสงฆ์ไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร จึงคิดปรับปรุงการจัดการศึกษาในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยยึดแนวพระราชประสงค์เดิมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคือ "เพื่อให้เป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรมและวิชาชั้นสูง" จึงได้จัดการศึกษาในรูปแบบวิทยาลัยขึ้นในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเปิดรับนักศึกษาเมื่อปี พ.ศ. 2490 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2507) นับแต่นั้นมาสถาบันการศึกษาทั้ง 2 แห่งคือ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก็ได้ดำเนินการจัดการศึกษาในรูปแบบวิทยาลัยสงฆ์เป็นต้นมา

วัตถุประสงค์ในการก่อตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์

มหาวิทยาลัยสงฆ์ได้รับการก่อตั้งขึ้นตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้ทรงประกาศพระราชปรารภในการก่อพระฤกษ์สังฆเสนาสน์ราชวิทยาลัยว่า ".....จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งวิทยาลัยที่เล่าเรียนพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงขึ้น 2 สถาน....." (ประกาศพระราชปรารภในการก่อพระฤกษ์สังฆเสนาสน์ราชวิทยาลัย ร.ศ.115)

บทวิเคราะห์

จากพระราชประสงค์ "เพื่อเป็นสถานศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูง" สามารถจำแนกวัตถุประสงค์ดังกล่าวได้เป็น 2 ประเด็นคือ

1. เพื่อศึกษาพระไตรปิฎก
2. เพื่อศึกษาวิชาชั้นสูง

ประเด็นแรก "เพื่อศึกษาพระไตรปิฎก" นั้น คำว่าพระไตรปิฎกหมายถึง พระธรรมวินัยอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น 84,000 พระธรรมขันธ์ โดยแบ่งออกได้ 3 หมวดคือ พระสูตร พระวินัย และพระอภิธรรม ซึ่งรวมเรียกว่าพระไตรปิฎก ซึ่งมีมาแต่สมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ การศึกษาปริยัติจึงเท่ากับเป็นก้าวแรกแห่งการสืบอายุพระศาสนา เมื่อยังมีผู้ศึกษาแล้วปฏิบัติตามอยู่ตราบใด พระศาสนาก็ยังดำรงอยู่ตราบนั้น (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2529) การศึกษาพระไตรปิฎกหรืออีกนัยหนึ่งเรียกว่าการศึกษาพระปริยัติธรรมนั้น ได้ถูกกำหนดไว้เป็น 2 แบบมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลคือ

1. คันถุระ หมายถึง การศึกษาพระพุทธวจนะในพระไตรปิฎก และคัมภีร์ต่าง ๆ โดยอาศัยตำรา ผู้เรียนจะต้องมีความรู้ทางภาษาขมคร (ภาษาบาลี) เป็นพื้นฐาน เป็นการศึกษาของพระสงฆ์นิคายเดิมคือคามวาสี

2. วิปัสสนาธุระ หมายถึง พระสงฆ์ผู้คงค้ำต้องเที่ยวตามป่าเขามันน้ำเพื่อกวณาหาความสงบเป็นการปฏิบัติฝ่ายสมณะสมาธิ ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องใส ใช้ปัญญาความรู้เรื่องความจริงของสังขาร ถือพระวินัยเคร่งครัด เป็นการศึกษาของพระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี (สมถาสี สุวรรณแสง, 2517)

สาเหตุที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชประสงค์ให้มีการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นประการแรกก็ด้วยทรงเห็นว่าการศึกษาของคณะสงฆ์จะพัฒนาต่อไป ก็ต้องอาศัยองค์ประกอบทางพระพุทธศาสนา 3 ประการคือ

1. พระปริยัติธรรมคือ คำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่พระอรหันตสาวกทั้งหลายได้จดจำบันทึกไว้เรียกว่าพระไตรปิฎก

2. พระปฏิบัติธรรมคือ การปฏิบัติอันได้แก่การเจริญสมณะและวิปัสสนา

3. พระปฏิเวชธรรมคือ ชั้นสุดยอด หมายถึงผลที่ได้รับจากการปฏิบัติ

ฉะนั้นการศึกษาพระปริยัติธรรมหรือการศึกษาพระไตรปิฎกจึงเป็นการศึกษาพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ โดยความเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติ อันนำไปสู่ชั้นสุดยอดคือปฏิเวช พระพุทธศาสนาจะเจริญยิ่งขึ้นต้องอาศัยการทำนุบำรุงองค์ประกอบทั้งสามนี้ การปฏิบัติเจริญรุ่งเรืองก่อนการปฏิบัติจึงจะเจริญรุ่งเรืองตาม และเมื่อการปฏิบัติเจริญรุ่งเรืองการปฏิเวชจึงจะสมบูรณ์ ดังพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกล่าวว่า

"เมื่อพระปริยัติธรรมเจริญแพร่หลายอยู่ พระปริยัติสัทธรรมจึงจะเจริญไพศาลได้ เมื่อพระปฏิบัติสัทธรรมไพศาลอยู่ พระปฏิเวชสัทธรรมจึงจะบริบูรณ์ได้ พระปริยัติสัทธรรมย่อมเป็นรากเหง้าค้ำมูลแห่งพระศาสนา พระศาสนาจะดำรงอยู่และเจริญขึ้นก็ด้วยพระปริยัติสัทธรรม การที่จะบำรุงพระปริยัติสัทธรรมอันเป็นรากเหง้าของพระพุทธศาสนาให้ไพศาลบริบูรณ์ยิ่งขึ้นก็ย่อมอาศัยการทำนุบำรุงให้มีผู้เล่าเรียนเล่าที่เรียนให้สะดวกยิ่งขึ้น...." (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2532)

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงวางแถมมุ่งหมายไว้ว่าถ้าจะให้พระพุทธศาสนาเจริญยั่งยืนนาน ต้องบำรุงการศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นอันดับแรก เพื่อที่จะนำไปสู่พระปฏิบัติธรรมและพระปฏิเวชธรรมต่อไป การดำเนินการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมให้ไปสู่เป้าหมายในปัจจุบันเป็นไปในแผนกคณฤชระ ส่วนแผนกวิปัสสนาธุระอันเป็นการปฏิบัติธรรมชั้นสูงสำหรับผู้ศึกษาได้ศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกคณฤชระจนเชี่ยวชาญแล้วจึงปฏิบัติขั้นวิปัสสนาธุระ ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันถึงพระราชประสงค์ที่ทรงจัดให้มีการศึกษาพระปริยัติธรรมอันเป็นประเด็นแรกคือ "เพื่อเป็นสถานศึกษาพระไตรปิฎก"

ในประเด็นแรกนี้ มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งได้จัดให้สนองพระราชประสงค์ด้วยการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมดังนี้

มหามกุฏราชวิทยาลัย

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้ง "มหามกุฏราชวิทยาลัย" ขึ้น ณ วัดบวรนิเวศวิหาร เพื่อเป็นการเฉลิมพระปรมาภิไธยในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นผู้ทรงตั้งธรรมเนียมศึกษาศาสตร์ขึ้น ได้ทรงกราบทูลอาราธนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เจ้าคณะใหญ่ฝ่ายธรรมยุติกาย เป็นประธานจัดการศึกษาของวิทยาลัยแห่งนี้ พร้อมด้วยพระเถรานุเถระโดยมีการจัดการเรียนของพระภิกษุสามเณรด้านพระปริยัติธรรม ซึ่งปรับปรุงขึ้นใหม่จากเดิมที่เคยเรียนมูลปรกณ์ก่อนแล้วจึงเรียนอรรถกถาธรรมบท มังคลัตถปิณี และสารัตถสังคหะ เป็นต้น ทำให้ผู้เรียนเกิดความเบื่อหน่ายและละทิ้งการเรียนเสียหรือแม้เรียนจบก็ไม่สามารถเข้าใจได้ถูกต้อง เพราะการเรียนเนื้อหาดังกล่าวต้องใช้เวลาและเข้าใจยาก ครูผู้สอนท่านหนึ่งก็ต้องสอนทุกชั้นมีได้แยกเป็นแผนก ซึ่งไม่สามารถหาครูที่มีความรู้พอจะสอนนักเรียนในหลาย ๆ ด้าน การสอบความรู้ที่กำหนดไว้ 3 ปีครึ่งหนึ่ง หรือ 6 ปีครึ่งหนึ่ง ซึ่งนานเกินไปทำให้พระเณรที่มีความรู้จะเข้าสอบก็ต้องรอคอยเป็นเวลานาน ส่วนการสอบปากเปล่าก็กระทำได้เพียงวันละไม่กี่รูปทำให้เสียเวลามาก กว่าสอบเสร็จครึ่งหนึ่ง จากลักษณะที่กล่าวมาแล้วจะเห็นว่ามีความบกพร่องอยู่มากหลายประการ จึงได้มีการจัดทำหลักสูตรมหามกุฏราชวิทยาลัย ขึ้นใหม่ ดังนี้

หลักสูตรมหามกุฏราชวิทยาลัย

ชั้นนักเรียนที่ 3 เรียน	บาลีไวยากรณ์
ชั้นนักเรียนที่ 2 เรียน	อรรถกถาธรรมบทบันตัน ท้องนิทาน
ชั้นนักเรียนที่ 1 เรียน	แก้คาถาอรรถกถาธรรมบท บันปลาย
ชั้นเปรียญที่ 3 เรียน	แก้คาถาอรรถกถาธรรมบท บันตัน (เปรียญตรี)
ชั้นเปรียญที่ 2 เรียน	บาลีพระวินัยมหาวิภังค์ ภิกขุณีวิภังค์ และพระสูตรบางเล่ม (เปรียญโท)
ชั้นเปรียญที่ 1 เรียน	บาลีพระวินัยมหาวรรคและจุลวรรค กับพระอภิธรรมบางเล่ม (เปรียญเอก)

กำหนดสอบให้สอบไล่ทุกปี วิธีสอบไล่ใช้วิธีเขียนแทนแปลด้วยปากเปล่า แต่ยอมให้เขียนผิดได้ไม่เกินกว่าที่กำหนดไว้ ถ้าแปลชั้นไหนได้แล้วก็ไม่ต้องสอบใหม่ ถือว่าสอบได้ชั้นนั้น วิธีการจัดการสอบไล่แบบใหม่นี้เรียกว่า แบบมหามกุฏฯ ซึ่งวิทยาลัยได้รับพระบรมราชานุญาตให้สอบไล่แบบพิเศษนี้ได้ (สายทิพย์ จิตตมาศ, 2526) การเรียนการสอนหลักสูตรมหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นที่นิยมไม่แต่ในหมู่

พระภิกษุสามเณรธรรมยุติกนิกาย แต่ยังคงแพร่หลายไปยังพระภิกษุฝ่ายมหานิกายด้วย ในช่วงต่อมาเมื่อ สมเด็จพระสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก ปกครองคณะ สงฆ์ทั่วพระราชอาณาจักร ได้ทรงจัดการเปลี่ยนแปลงแก้ไขการศึกษาพระปริยัติธรรมเสียใหม่ให้เข้ารูปตาม ระบบการศึกษาแผนปัจจุบัน โดยได้ทรงมีพระดำริตั้งหลักสูตรเพื่อการศึกษาของพระภิกษุแบบใหม่เรียกว่า "นักธรรม" ขึ้น โดยการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในรูปแบบของนักธรรม แบ่งออกเป็น 3 ชั้นคือ นักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท และนักธรรมชั้นเอก หรือแบ่งการศึกษาตามหลักพระวินัยได้ 3 พวกคือ

1. นวกะ คือภิกษุใหม่ที่บวชไม่เกิน 3 พรรษา
2. มัชฌิม คือภิกษุปานกลางบวชเกิน 5 พรรษาขึ้นไปแต่ไม่เกิน 10 พรรษา
3. เถระ คือภิกษุผู้ใหญ่ที่บวชตั้งแต่ 10 พรรษาขึ้นไป

การศึกษาแบบนักธรรมจะควบคู่ไปกับการศึกษาพระปริยัติธรรม ตามแบบเดิมซึ่งมี 9 ประโยค โดยแบ่งเป็น 3 ชั้นคือ

1. ชั้นเปรียญตรี คือภิกษุที่สอบได้ประโยค 1, 2, 3
2. ชั้นเปรียญโท คือภิกษุที่สอบได้ประโยค 4, 5, 6
3. ชั้นเปรียญเอก คือภิกษุที่สอบได้ประโยค 7, 8, 9

ถ้าผู้ที่สอบได้นักธรรมชั้นตรีจึงจะมีสิทธิสอบเปรียญธรรมชั้นตรี

ถ้าผู้ที่สอบได้นักธรรมชั้นโทจึงจะมีสิทธิสอบเปรียญธรรมชั้นโท

ถ้าผู้ที่สอบได้นักธรรมชั้นเอกจึงจะมีสิทธิสอบเปรียญธรรมชั้นเอก (สายทิพย์ จิตตมาศ, 2526)

จะเห็นได้ว่าในการจัดการเรียนการสอนไม่ว่าจะเป็นเรียนพระปริยัติธรรมแบบเดิม หรือ หลักสูตรมหามกุฏราชวิทยาลัย หรือการศึกษาแบบนักธรรม ล้วนแล้วแต่เป็นการเรียนการสอนพระปริยัติ ธรรมทั้งสิ้น ไม่มีหลักสูตรใดที่มีวิชาเกี่ยวข้องกับวิชาสามัญทางโลกหรือวิชาสมัยใหม่เลย หรือแม้แต่ การเรียนการสอนในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งจัดการเรียนการสอนให้พระภิกษุสามเณรฝ่ายมหานิกาย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ทางฝ่ายมหานิกายนั้น ภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้ง "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" แล้ว ในเรื่องการจัดการศึกษานั้น สมเด็จพระมหา สมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และเจ้าพระยาภาสกรวงศ์ ได้ร่วมกันจัด "รูปจัดการเล่าเรียน" ทูล เกล้าฯ ถวายแก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังมีสาระสำคัญพอสรุปได้ดังนี้

"หลักสูตรการเล่าเรียนเหมือนกับมหามกุฏราชวิทยาลัย นักเรียนมี 2 พวกคือ อยู่ประจำพวกหนึ่ง นักเรียนมาเรียนเป็นเวลาพวกหนึ่ง การสอบไล่ความรู้ในพระปริยัติธรรมที่วิทยาลัยทุกปี เชิญกรรมการพิเศษมาเป็นผู้สอบไล่ วิธีสอบไล่ใช้อย่างเขียน...." (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2521)

การศึกษาพระปริยัติธรรมของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้ขยายการสอนได้ครบถ้วนตามหลักสูตรทุกแผนกคือ แผนกบาลี เปิดสอนตั้งแต่ชั้นบาลีไวยากรณ์จนถึงชั้นประโยคเปรียญธรรม 9 แผนกธรรมเปิดสอนตั้งแต่เนกธรรมและธรรมศึกษาชั้นตรีถึงชั้นเอก ตั้งแต่ พ.ศ. 2465 จนถึง พ.ศ. 2480 เช่นเดียวกับมหามกุฏราชวิทยาลัย

เนื่องด้วยการจัดการศึกษาของสถาบันการศึกษาทั้งสองแห่งคือ มหามกุฏราชวิทยาลัยและมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในระยะแรกของการก่อตั้งเป็นการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมชั้นสูง ซึ่งเป็นการจัดการเรียนการสอนที่พระจัดมานานแล้ว เป็นพวกบาลีชั้นสูงต่าง ๆ จนกระทั่งถึงเปรียญ 9 จึงยังไม่เป็นที่ยอมรับว่าเป็นมหาวิทยาลัยได้ เพราะยังขาดการเรียนการสอนวิชาสามัญต่าง ๆ อยู่ (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, สัมภาษณ์) แต่สถาบันการศึกษาสองแห่งได้จัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมสนองตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในประเด็นแรกคือ "เป็นสถานศึกษาพระไตรปิฎก" ยังมีได้จัดให้มีการเรียนการสอนวิชาสามัญหรือวิชาสมัยใหม่อย่างมหาวิทยาลัย หรือ "เพื่อให้เป็นสถานศึกษาวิชาชั้นสูง" ซึ่งจะได้กล่าวถึงในประเด็นที่สองต่อไป

ประเด็นที่สอง "เพื่อศึกษาวิชาชั้นสูง" คำว่าวิชาชั้นสูงนั้นมีผู้ให้ความหมายของคำว่าวิชาชั้นสูงตามที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงตั้งพระราชประสงค์ไว้ ภายหลังที่ทรงสถาปนาสถาบันการศึกษาทั้งสองแห่งนั้น ประการหนึ่งแสดงให้เห็นว่า ในขณะที่ทรงปรับปรุงการศึกษาสำหรับราษฎรทั่วไปให้ดีขึ้นตามอย่างตะวันตก ได้ทรงให้ความสำคัญแก่การจัดการศึกษาสำหรับพระสงฆ์ไปพร้อม ๆ กันด้วย เพราะทรงเห็นว่าจัดเป็นสถาบันการศึกษาที่เป็นกำลังสำคัญทั้งในแง่ที่จะช่วยยกระดับการศึกษาของมวลชน (ดังเช่นที่ได้โปรดเกล้าฯ ให้อวดและพระสงฆ์จัดดำเนินการศึกษาขั้นต้นในเวลาต่อมา) และในแง่ที่จะเป็นแหล่งผลิตกำลังคนที่มีการศึกษาเพื่อออกมาช่วยราชการของบ้านเมือง และอีกประการหนึ่ง การสถาปนามหามกุฏราชวิทยาลัยและมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สะท้อนให้เห็นแนวพระราชดำริในการจัดการศึกษาว่า การศึกษาทางศาสนากับการศึกษาทางโลกไม่ควรจะแยกขาดจากกัน แต่ควรประสานไปด้วยกันได้โดยสถาบันเดียวกัน ดังเช่นพระราชปรารภที่จะให้สถาบันทั้งสองนี้เป็นที่เล่าเรียนพระปริยัติธรรม คือพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูง คือสิ่งที่เรียกในเวลาต่อมาว่า อุดมศึกษา (ชาย โพธิลิตา, 2534) ซึ่งจุดประสงค์ของการก่อตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ต้องเรียนวิชาที่จำเป็นต้องนำไปใช้คือวิชาสามัญ ที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการสอนพระพุทธศาสนา คำว่าวิชาชั้นสูงคือวิชาการหรือศาสตร์อย่างอื่น ระดับอุดมศึกษาที่มี

การเรียนในมหาวิทยาลัยทั่วไป ศาสตร์เหล่านี้จำเป็นที่เป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ซึ่งก็คือศาสตร์หรือวิชาการ อย่างอื่นนอกเหนือจากวิชาพระไตรปิฎก (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, สัมภาษณ์) หากจะพูดถึงวิชาชั้นสูงในทาง พุทธศาสนาแล้ว ก็เปรียบพระไตรปิฎกเป็นวิชาพื้นฐาน ส่วนวิชาชั้นสูงมี 2 อย่างด้วยกันคือ สมถะ- กรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ทั้ง 2 อย่างนี้เป็นภาคปฏิบัติซึ่งอยู่ในภาคเรียนสุดท้ายของพระนิสิต (พระครูวินัยธรสมุท ธรรมโม, สัมภาษณ์) แต่เมื่อมีศาสตร์สมัยใหม่เกิดขึ้นแล้วในโลกยุคปัจจุบัน พระไตรปิฎกนั้นถือได้ว่าเป็นวิชาชั้นสูงในพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว ส่วนวิชาชั้นสูงก็คือวิชาทั้งหลายที่เรา เรียกกันว่าอุดมศึกษา คือวิชาการที่นอกเหนือวิชาการทางพุทธศาสนาหรือวิชาชั้นสูงอันหมายถึงสิ่งที่เราเข้าใจ ในสมัยนี้ว่าอุดมศึกษาซึ่งแปลว่าสูง ในสมัยก่อนไม่มีคำว่าอุดมศึกษา ไม่มีคำว่ามหาวิทยาลัย ในสมัย รัชกาลที่ 5 มีแต่คำว่าวิทยาลัยหรือสาکลวิทยาลัย ในปัจจุบันคำว่าวิชาชั้นสูงก็คือ การที่จะให้พระไปเป็นผู้สอนเป็นครูเขา ในสมัยก่อนนั้นพระต้องเรียนวิชาชั้นสูงด้วยเพื่อจะไปเผยแผ่ เพราะระบบการศึกษาใน ประเทศพระเป็นผู้สอน (พระเมธีธรรมาภรณ์, สัมภาษณ์) ฉะนั้น วิชาชั้นสูงจริง ๆ แล้วคงไม่ใช่เรื่อง วิปัสสนา ปฏิบัติกรรมฐานอย่างเดียว คงเป็นทุกวิชาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ นำมาเป็นอุปกรณให้พระ ท่านเข้าใจวิชาการทางพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น เป็นอุปกรณที่สามารถจะทำให้พระสื่อกับประชาชนได้เข้าใจ พระพุทธศาสนาให้ลึกซึ้งคือสื่อง่าย (พระมหาสมชัย กุศลจิตโต, สัมภาษณ์)

จากการที่มีผู้ให้ความหมายของคำว่าวิชาชั้นสูงไว้มากมาย พอสรุปได้ว่าวิชาชั้นสูงก็คือ บรรดา ศาสตร์หรือวิชาการใดที่มีวิชาศาสตร์ หรือวิชาการที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง ฉะนั้น ถ้าข้อนมองดูการจัดการเรียนการสอนของสถาบันการศึกษาทั้งสองแห่งในระยะแรกของการก่อตั้งนั้นจะเห็น ได้ว่า สถาบันได้มุ่งไปที่ภารกิจด้านการให้การศึกษาแก่ภิกษุและสามเณร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเน้นในการเรียน การสอนพระปริยัติธรรมหรือพระไตรปิฎกโดยที่ยังไม่ได้จัดการเรียนการสอนวิชาชั้นสูงหรือวิชาการสมัยใหม่ ควบคู่ไปแต่อย่างใด การศึกษา "พระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูง" ตามที่ทรงปรารถนาไว้ในการก่อสร้างสังฆ- เสนาสน์ราชวิทยาลัยนั้น ก็ไม่ปรากฏว่าได้เริ่มดำเนินการอย่างจริงจังในรัชสมัยของพระองค์ การที่พระราช ูปถัมภ์ไม่บรรลุผลสำเร็จได้นั้นอาจเนื่องด้วยเหตุหลายประการ ประการหนึ่งน่าจะได้แก่การที่ในสมัยนั้น เป็นสมัยปฏิรูปการศึกษา ซึ่งความสนใจส่วนใหญ่มุ่งไปที่การศึกษาของชาวบ้าน เนื่องจากประชาชนส่วน ใหญ่ไม่รู้หนังสือ ส่วนพระสงฆ์นั้นก็อยู่ในสภาพที่ดีกว่าชาวบ้านในด้านการศึกษาเล่าเรียน พระสงฆ์ ส่วนใหญ่รู้หนังสือและสอนชาวบ้านได้ เพราะเหตุนี้ในสมัยที่มีการขยายการศึกษาสำหรับประชาชนไม่ว่าจะ ในกรุงเทพฯ หรือหัวเมืองออกไปก็ตามพระสงฆ์ได้เป็นกำลังสำคัญส่วนหนึ่งในการอบรมสั่งสอน ส่วน การศึกษาของพระสงฆ์เองนั้นแม้จะมีความสำคัญ แต่เมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาของประชาชนในสมัยนั้น แล้วก็นับว่ามีความริบคว่นน้อยกว่าการศึกษาในระดับสูงขึ้นไปของพระสงฆ์ ตามที่ทรงมีพระราชปรารภจะ

จัดให้มีขึ้นในมหามกุฏราชวิทยาลัยก็ดี มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยก็ดี แม้จะเป็นสิ่งที่ดีแต่ก็จำต้องงดไว้ก่อน การศึกษาของพระสงฆ์ที่ดำเนินต่อมาในช่วงเวลานั้นซึ่งยังไม่มีอะไรใหม่ ทั้งในด้านเนื้อหาและรูปแบบ (จันทน์ ท่องประเสริฐ, 2532) เพิ่งจะมาดำเนินการในรูปแบบวิทยาลัยตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมหามกุฏราชวิทยาลัยเริ่มดำเนินการเมื่อ พ.ศ. 2489 และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเริ่มดำเนินการเมื่อ พ.ศ. 2490 เป็นต้นมา

ภารกิจช่วงปี พ.ศ. 2490-2527

การศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้ก่อกำเนิดเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์อย่างเต็มรูปในยุคต่อมา โดยมี การดำเนินงานอย่างสถาบันอุดมศึกษาทั่วไป กล่าวคือ มีการจัดหลักสูตรการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบ มีการกำหนดหลักสูตรการเรียนการสอนรายวิชาที่จะต้องศึกษาตลอดหลักสูตร ทั้งภาควิชาการและภาคปฏิบัติ ทั้งวิชาการทางพระพุทธศาสนาและวิชาสามัญทางโลก ซึ่งต้องศึกษาและปฏิบัติภายในระยะเวลาที่มหาวิทยาลัยกำหนดไว้ นอกจากนี้การจัดการเรียนการสอนแล้วมหาวิทยาลัยสงฆ์ยังมีการดำเนินงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสังคมหรือชุมชนภายนอกมหาวิทยาลัยด้วยการจัดให้มีการบริการทางวิชาการเกี่ยวกับวิชาการทางพระพุทธศาสนาแก่ชุมชนและสังคมอย่างสม่ำเสมอ เช่นเดียวกับการให้บริการทางวิชาการแก่สังคมของมหาวิทยาลัยหรือสถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆ มีการผลิตตำรา เอกสารทางวิชาการเพื่อใช้สำหรับการเรียนการสอนและนำออกเผยแพร่แก่สาธารณชนอันเป็นประโยชน์แก่สังคมและชุมชน จากการดำเนินการต่าง ๆ ดังกล่าว ทำให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งได้มีการปรับเปลี่ยนบทบาทการดำเนินงานซึ่งแต่เดิมเป็นเพียงสถาบันการศึกษาที่ให้เพียงวิชาความรู้ด้านพระพุทธศาสนาเพียงด้านเดียว จะมีการศึกษาวิชาสามัญอยู่บ้างก็เป็นเพียงวิชาขั้นพื้นฐาน เช่น การคำนวณเลข เป็นต้น บทบาทของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในยุคนั้นก็ยังไม่มีส่วนสัมพันธ์กับสังคมหรือชุมชนมากนัก คงเป็นการเรียนการสอนกันเองระหว่างบรรพชิตด้วยกัน ซึ่งแตกต่างกับยุคสมัยต่อมาที่มหาวิทยาลัยสงฆ์มีการเปิดตัวยอมรับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและนำการเปลี่ยนแปลงนั้นมาผสมผสานในการดำเนินงานของมหาวิทยาลัย อันเป็นประโยชน์ต่อการจัดการเรียนการสอนในเวลาต่อมา ซึ่งจะกล่าวถึงการดำเนินงานของสภาการศึกษาามหามกุฏราชวิทยาลัยและมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยละเอียดในลำดับต่อไป

สภาการศึกษาามหามกุฏราชวิทยาลัย

ในปี พ.ศ. 2489 สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ วัดบวรนิเวศวิหาร ทรงจัดให้มีระเบียบและหลักสูตรของสภาการศึกษาามหามกุฏราชวิทยาลัยขึ้น โดยทรงจัดตั้งสถาบันการศึกษาชั้นสูง

ของคณะสงฆ์ตามพระราชประสงค์ของพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรียกว่า "สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย" ขึ้น จึงนับเป็นสถาบันการศึกษาขั้นสูงของคณะสงฆ์แห่งแรกที่ได้จัดการศึกษาในรูปแบบ "มหาวิทยาลัย" หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นมหาวิทยาลัยหรือมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งแรกในประเทศไทย (สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514) โดยมีจุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ 7 ประการ ดังนี้

1. เพื่อให้เป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรม
2. เพื่อให้เป็นสถานศึกษาวิชาทั้งของชาติทั้งของต่างชาติ
3. เพื่อให้เป็นสถานเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทั้งในและนอกประเทศ
4. เพื่อให้ภิกษุสามเณร มีความรู้และความสามารถในการบำเพ็ญประโยชน์แก่ประชาชนได้ดี

ยิ่งขึ้น

5. เพื่อให้ภิกษุสามเณร มีความรู้และความสามารถในการค้นคว้าและโต้ตอบ หรืออภิปรายธรรมได้อย่างกว้างขวางแก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ
6. เพื่อให้ภิกษุสามเณร ได้เป็นกำลังสำคัญในการจรรโลงพระพุทธศาสนาและเป็นศาสนทายาทที่เหมาะสมแก่กาลสมัย
7. เพื่อความเจริญก้าวหน้า และคงอยู่ตลอดกาลนานของพระพุทธศาสนา (สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514)

และได้มีการจัดหลักสูตรการเรียนการสอนในระยะแรกที่เปิดสภาการศึกษาฯ ดังนี้

ชั้นปริญญาตรี

วิชาบังคับ

1. ภาษาบาลีอย่างกว้างขวาง (รวมทั้งการอ่าน เขียนอักษรพม่า สีสล โรมัน และขอมเป็นภาษาบาลี)
2. ภาษาสันสกฤต
3. ภาษาอังกฤษ
4. วิชาครู (รวมทั้งจิตวิทยา)
5. ปรัชญา
6. ตรรกวิทยา

วิชาประกอบ

1. วิทยาศาสตร์ในส่วนที่เปรียบเทียบกับพระพุทธศาสนา
2. วิชาการปกครองฝ่ายบรรพชิต
3. โบราณคดี
4. สังคมวิทยา
5. ความรู้รอบตัว

7. ศาสนาต่าง ๆ
8. ประวัติศาสตร์
9. ภาษาและวรรณคดีไทย

หมายเหตุ ในชั้นปริญญาตรีนี้ นักศึกษาชั้นปีที่ 4 ต้องสอบเป็นภาษาอังกฤษทุกวิชา และได้
ถือเป็นข้อปฏิบัติมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ และทุกวิชาต้องสอบได้ 60% ขึ้นไปจึงเป็นอันสอบได้

ชั้นปริญญาโท

วิชาบังคับ	วิชาประกอบ
1. แนวการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	1. ความรู้ฝ่ายมหายาน
2. ศาสนาเปรียบเทียบ	2. ปุจฉาวิสัชนาภาษาอังกฤษใน ปัญหาศาสนา
3. ปรัชญาเปรียบเทียบ	3. ประวัติศาสตร์ศาสนา
4. ภาษาอังกฤษ	4. พุทธปรัชญา
5. ภาษาสันสกฤต	5. วรรณคดีฝ่ายพระสูตร
6. ภาษาจีน	6. ความรู้รอบตัว
7. ภาษาฝรั่งเศส	

ชั้นปริญญาเอก

วิชาบังคับ	วิชาประกอบ
1. งานค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา	1. จิตตศึกษาและปัญญาศึกษา
2. งานค้นคว้าทางปรัชญา	2. แนวการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เปรียบเทียบ
3. ภาษาสันสกฤต	3. วรรณคดีฝ่ายบาลีทั่วไป
4. ภาษาอังกฤษ	4. ความรู้รอบตัว
5. ภาษาจีน	
6. ภาษาฝรั่งเศส (สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514)	

การเรียนการสอนของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ได้กำหนดให้พระภิกษุสามเณรที่จะ
เข้าศึกษาในระดับปริญญาตรี ต้องเป็นเปรียญ 4 ประโยค และนักธรรมเอกเป็นอย่างน้อย (สภาการศึกษา
มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514) หลักสูตรของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยได้รับการปรับปรุงแก้ไข
ตามเหมาะสมเป็นลำดับ ในระยะแรกใช้เวลาเรียน 7 ปีสำหรับภาควิชาการและอบรมภาคปฏิบัติอีก 1 ปี
โดยแบ่งการเรียนตั้งแต่ปีที่ 1 ถึงปีที่ 5 เรียนเต็มทุกวิชา ปีที่ 6 เริ่มแยกสาขา ในปี พ.ศ. 2505 มี 2
สาขา คือ สาขาปรัชญาและจิตวิทยา ต่อมาปี พ.ศ. 2506 เพิ่มสาขาสังคมศาสตร์อีก 1 สาขา พอในปี

พ.ศ. 2510 มีสาขาภาษาศาสตร์ สาขาบาลีและสันสกฤต สาขาวิชาโบราณคดี และสาขาวิชาการศึกษา จำนวนหน่วยกิตที่ใช้ศึกษาอยู่นั้นมีจำนวน 240 หน่วยกิตตลอดหลักสูตร (สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514) การจัดการศึกษามีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาตลอดมาจนกระทั่งปี พ.ศ. 2518 ได้มีการปรับปรุงหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิตออกเป็นคณะศิลปศาสตร์ คณะศาสนาและปรัชญา คณะสังคมศาสตร์ และคณะศึกษาศาสตร์ ใช้ระยะเวลาในการศึกษา 8 ภาคการศึกษาหรือ 4 ปี และภาคปฏิบัติ 1 ปี จำนวนหน่วยกิตรวมทั้งสิ้นไม่เกิน 150 หน่วยกิต สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย เปิดการศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2488 มีพระบัณฑิตสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีวิทยาศาสตรบัณฑิตในปีแรกเมื่อ พ.ศ. 2494 รุ่นแรก 8 รูป โดยที่มีหลักสูตรเพียง 4 ปี แต่สภาการศึกษาได้ขยายการสอนออกไปอีก 1 ปี เป็น 5 ปี จึงได้จัดให้มีการสอบขั้นสุดท้าย และให้นักศึกษารุ่นแรกรับหน้าที่เป็นอาจารย์สอนในสภาการศึกษาฯ รวมทั้งกันคว้ออีก 1 ปี รวมเป็น 6 ปี ถึงปีที่ 6 จึงจัดพิธีประสาทปริญญาครั้งแรก (สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2488-2524 มีพระสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีรวมทั้งสิ้น 618 รูป (สายทิพย์ จิตตมาศ, 2526)

นอกจากการจัดการเรียนการสอนแก่พระภิกษุสามเณรแล้ว สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย แต่งตำราเพื่อใช้สำหรับการสอนเป็นจำนวนมาก ตั้งแต่ในช่วงปี พ.ศ. 2489 เป็นต้นมา ได้จัดพิมพ์แล้วเช่น นวโกวาทภาคภาษาอังกฤษพร้อมทำคำบาลีที่พิมพ์ด้วยอักษรโรมัน, พุทธศาสนสุภาษิตภาคภาษาอังกฤษ พร้อมทั้งคำบาลี เล่ม 1-3, ตำราเรียนภาษาอังกฤษ เล่ม 1-3 ตำราเรียนชีววิทยาภาคภาษาอังกฤษ, ประวัติพุทธศาสนาภาคหนึ่ง, พระพุทธศาสนาในราชอาณาจักรภาคภาษาไทย และภาคภาษาอังกฤษ, แบบเรียนไวยากรณ์อังกฤษ เล่ม 1-3, ไวยากรณ์สันสกฤต เล่ม 1-2, พจนานุกรมศัพท์พระพุทธศาสนาภาษาไทย-อังกฤษ, ประวัติการศึกษาของภิกษุไทย ภาคภาษาอังกฤษ, สากลศาสนา, อุปสมบทวิธี ภาคภาษาอังกฤษ, Pattern Practice เล่ม 1, ตรรกวิทยา เล่ม 2-3 ภาคภาษาอังกฤษ, เบญจศีลเบญจธรรม ภาคภาษาอังกฤษ, นามานุกรมหนังสือพระพุทธศาสนา ภาคภาษาไทย, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, พระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ทั้ง 3 สมัย ภาคภาษาอังกฤษ, ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศเกาหลี, สามเณรศึกษา ภาคภาษาอังกฤษ, คุณลักษณะพิเศษของพระพุทธศาสนา ภาคภาษาอังกฤษ, วัสสาวาสะ ภาคภาษาอังกฤษ, ไวยากรณ์อังกฤษ, แบบเรียนหมวดพระธรรมวินัย, พระพุทธศาสนากับเศรษฐกิจ, ปัญหาว่าสนใจทางพุทธศาสนา, แบบเรียนภาษาอังกฤษ ม.ศ. 1-3, คู่มือบำเพ็ญกรรมฐาน, ประวัติศาสนา, อนุทินทรศนะชีวิต, หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา, Buddhist Concept of Karma and Rebirth, Buddhist Lesson

of Young Students, Book One, Theravada Buddhist Principle และการค้นคว้าพระไตรปิฎก และอรรถกถา นอกจากนี้ยังจัดทำนิตยสารเผยแผ่ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและเผยแพร่การดำเนินงานของมหาวิทยาลัยคือธรรมจักร พุทธชาติ และยังจัดส่งพระนิสิตออกไปบรรยายธรรม สอนธรรมะในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ (มนัส เกิดปรางค์, 2527) ในด้านการเรียนการสอนคฤหัสถ์นั้น สภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัยเปิดสอนพุทธศาสนาวินัยสำหรับเยาวชนขึ้นในปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา

ในการดำเนินงานของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2498 มหาวิทยาลัยได้รับงบประมาณสนับสนุนการดำเนินงานจากผู้มีจิตศรัทธาบริจาค การจำหน่ายหนังสือ เงินอุปถัมภ์จากรัฐบาล ซึ่งเพิ่งได้รับในปี พ.ศ. 2492 จำนวน 50,000 บาท ปี พ.ศ. 2493 จำนวน 70,000 บาท ปี พ.ศ. 2494 จำนวน 90,000 บาท ปี พ.ศ. 2495-2499 ปีละ 80,000 บาท และเพิ่มขึ้นตามลำดับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2521-2524 ได้รับปีละ 1,000,000 บาท และเงินอุดหนุนจากศาสนสมบัติกลาง กรมการศาสนาส่วนหนึ่ง และจากมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยอีกส่วนหนึ่ง (มนัส เกิดปรางค์, 2527)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ต่อมาในปี พ.ศ. 2490 พระพิมลธรรม (ช้อย ฐานทัตตมหาเถระ) อธิบดีสงฆ์ วัดมหาธาตุ พร้อมด้วยพระเถระอีกหลายรูป มีความเห็นร่วมกันว่า การศึกษาของพระสงฆ์ยังล้าหลังการศึกษาของประชาชนอยู่มาก จึงคิดจะปรับปรุงการศึกษาของคณะสงฆ์เสียใหม่ โดยได้คำนึงถึงพระราชปราชญ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการสถาปนามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อให้เป็นสถานศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูง ซึ่งคำว่าวิชาชั้นสูงตามที่ปรากฏหลักฐานการใช้ในสมัยนั้นตรงกับคำว่าอุดมศึกษา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2507) และที่ปรากฏชัดเจนคือมีระบุไว้ในโครงการศึกษา พ.ศ. 2411 ด้วยว่าจะให้สถาบันการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยและมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นวิทยาลัยหนึ่งอยู่ในรัตนโกสินทรสาครวิทยาลัย ดังข้อความตอนหนึ่งที่ว่า "....ได้หวังใจไว้ว่าในปีสุวรรณหกเชก ถ้าเป็นได้จะไดรรวมมหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นส่วนวิทยาลัย สำหรับวินัยและศาสตร์ มหาธาตุวิทยาลัยสำหรับกฎหมาย โรงเรียนแพทยากรเป็นวิทยาลัยสำหรับแพทย์ และตั้งโรงเรียนเป็นวิทยาลัยสำหรับวิทยา และมีหอสาครวิทยาลัยขึ้นแห่งหนึ่ง รวมวิทยาลัยต่าง ๆ เหล่านี้เป็นรัตนโกสินทรสาครวิทยาลัย..." (กระทรวงศึกษาธิการ, 2507) คำว่า "สาครวิทยาลัย" ในที่นี้เข้าใจว่าหมายถึงมหาวิทยาลัยหรือ University ในความหมายปัจจุบัน ดังนั้น พระพิมลธรรม พร้อมด้วยพระเถระานุเถระซึ่งได้ดำเนินการศึกษาของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในฐานะเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งคณะสงฆ์ไทย โดยยึดหลักการและนโยบายที่จะให้พระภิกษุ

สามเณรได้รับการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ทั้งในทางศาสนาและวิชาการทางโลกที่เหมาะสม (สายทิพย์ จิตตมาศ, 2526) และได้ตั้งจุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ไว้ดังนี้

1. เพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้รับการศึกษาชั้นสูงอันจะทำให้
 - 1.1 เป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง
 - 1.2 เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติชอบดำรงอยู่ในสมณธรรมสมควรแก่ภาวะ
 - 1.3 เป็นผู้สามารถในการประกาศศาสนธรรม ให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และความเลื่อมใสศรัทธาแก่ชาวโลกสมัยปัจจุบัน เป็นประโยชน์แก่กุลิในการดำรงชีวิตทั้งแก่ตนและแก่สังคม
2. เพื่อผลิตครูผู้สามารถในการสอนมีความประพฤติดีงามถูกต้องตามหลักศีลธรรม และนักเผยแผ่ผู้สามารถในการประกาศธรรมปฏิบัติ
3. เพื่อส่งเสริมคุณธรรมคือความเมตตากรุณา และความมีน้ำใจเสียสละสนับสนุนให้พระภิกษุสงฆ์บำเพ็ญศาสนกิจเป็นกัลยาณมิตร และเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชนในกิจการศาสนาทางสังคมและวัฒนธรรม อันจะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของพหุชน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2526).

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้กำหนดหลักสูตรไว้ 2 ระดับคือ ระดับต่ำกว่าอุดมศึกษาและระดับอุดมศึกษา ระดับต่ำกว่าอุดมศึกษามี 2 ชั้นได้แก่ ชั้นอบรมพื้นฐานความรู้ ใช้เวลาศึกษา 2 ปี และชั้นเตรียมอุดมศึกษา ใช้เวลาศึกษา 2 ปี ในระดับอุดมศึกษาเรียกว่าพุทธศาสตรบัณฑิต ใช้เวลาศึกษา 4 ปี ในชั้นอบรมพื้นฐานความรู้สำหรับผู้เป็นเปรียญธรรมแล้วแต่วิทยฐานะ นอกนั้นยังไม่บริบูรณ์หรือไม่มีเลขหรือมืออยู่บ้างแต่ยังสอบเปรียญธรรมไม่ได้ หากประสงค์จะเข้าศึกษาในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ต้องเข้าศึกษาในชั้นอบรมพื้นฐานความรู้ก่อน จนกว่าจะมีพื้นฐานความรู้สมบูรณ์ตามที่กำหนด และสอบไล่ได้แล้ว วิชาที่เปิดสอนในชั้นอบรมพื้นฐานความรู้ ได้แก่

1. ภาษาบาลี ตั้งแต่ประโยคเปรียญธรรม 3 (ป.ธ. 3)
2. นกธรรมชั้นตรีถึงชั้นเอก
3. ภาษาไทย
4. ภาษาอังกฤษ
5. ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์
6. วิทยาศาสตร์
7. คณิตศาสตร์
8. ศาสนพิธี

ในชั้นเตรียมอุดมศึกษา สำหรับผู้มีวิทยฐานะบรรณตามกำหนดแล้ว โดยมีหลักฐานอันควร เชื่อได้มาแสดงหรือสอบคัดเลือกได้ และผู้ที่สำเร็จการศึกษาชั้นอบรมพื้นความรู้แล้ว จะเข้าศึกษาในชั้น เตรียมอุดมศึกษาได้ทันที วิชาที่เปิดสอนในชั้นเตรียมอุดมศึกษา ได้แก่

1. ภาษาบาลี ไม่ต่ำกว่าประโยคปริยธรรม 4 (ป.ธ. 4)
2. ภาษาไทย
3. ภาษาอังกฤษ
4. ภาษาฝรั่งเศสเบื้องต้น
5. ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์
6. วิทยาศาสตร์
7. คณิตศาสตร์
8. อนามัยวิทยา
9. ลัทธิธรรมเนียม
10. ศาสนพิธี

ในชั้นปริญญาตรีพุทธศาสตรบัณฑิต สำหรับพระภิกษุสามเณรเปรียญที่เชื่อว่ามีความรู้ระดับ เตรียมอุดมศึกษาแล้ว จะขอเข้าศึกษาในชั้นปริญญาตรีเลขก็ได้ แต่ต้องสอบคัดเลือกตามหลักสูตรชั้นเตรียม อุดมศึกษาของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนั้นเป็นที่พอใจของคณะกรรมการแล้ว ส่วนที่สำเร็จการศึกษา ตามหลักสูตรชั้นเตรียมอุดมศึกษาของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ย่อมมีสิทธิเข้าศึกษาในชั้นปริญญาตรีได้ ทีเดียว ไม่ต้องสอบคัดเลือก วิชาที่เปิดสอนในชั้นปริญญาตรีตามหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต ได้แก่

1. ภาษาบาลีไม่ต่ำกว่าประโยคปริยธรรม 6 (ป.ธ. 6)
2. ภาษาไทย
3. ภาษาอังกฤษ
4. ภาษาฝรั่งเศส
5. ภาษาสันสกฤต
6. ประวัติศาสตร์ไทยและสากล
7. การปกครองคณะสงฆ์
8. ประวัติศาสนา
9. ประวัติการศึกษา
10. ความทั่วไปทางปรัชญา

11. สังคมวิทยา
12. จิตวิทยา
13. ภาวนาวิทยา
14. ความรู้ทั่วไปทางกฎหมาย
15. โบราณคดี
16. วิชาเทศนา

การเรียนการสอนระดับปริญญาตรีนี้ เน้นหนักทางด้านภาษาและสังคมศาสตร์ ยังไม่มีวิชาเอกวิชาโท (มนัส เกิดปรำงค์, 2527)

การจัดการเรียนการสอนในระดับปริญญาตรีได้รับการพัฒนาเรื่อยมาตั้งแต่มีการเรียนการสอนในปี พ.ศ. 2494 ด้วยระบบหน่วยกิตเป็นครั้งแรก โดยเปิดสอนคณะพุทธศาสตร์เป็นคณะแรก และหน่วยกิตในสมัยนั้นก็กำหนดให้เรียน 200 กว่าหน่วยกิต โดยในยุคนั้นถ้าวิชาสามัญทางโลกวิชาไหนไม่ขัดกับสมมติวิธีของสงฆ์ก็สามารถเรียนได้ ในขณะที่เดียวกันก็ยังคงเน้นวิชาการทางพุทธศาสนาเป็นหลักเป็นแกนคือความรู้ด้านบาลี สันสกฤต พระไตรปิฎก (พระมหาพิลิสฐ์ สุทธิโม, สัมภาษณ์) จากนั้นต่อมาในปี พ.ศ. 2504 เปิดคณะครุศาสตร์เพื่อสอนให้พระสงฆ์ที่มีความรู้ทางพุทธศาสนาได้มีความรู้วิชาการเพิ่มขึ้น ในปี พ.ศ. 2506 มหาวิทยาลัยตั้งคณะเอเชียอาคเนย์ขึ้นเป็นการศึกษาทางด้านมนุษยศาสตร์คือ ภาษา ประวัติศาสตร์ทางวรรณคดีต่าง ๆ โดยเน้นเอเชียตะวันออก ภายหลังก็เปลี่ยนเป็นคณะมนุษยสงเคราะห์ศาสตร์ เมื่อปี พ.ศ. 2508 พอในปี พ.ศ. 2526 ได้มีการปรับปรุงทั้งหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน คณะมนุษยสงเคราะห์ศาสตร์ก็แยกออกเป็นคณะสังคมศาสตร์ และคณะมนุษยศาสตร์ หลักสูตรก็ถูกปรับปรุงให้ได้มาตรฐานลงจำนวนหน่วยกิตจากกว่า 200 หน่วยกิตเหลือ 150 กว่าหน่วยกิต โดยอาศัยเกณฑ์จากมหาวิทยาลัยภายนอกหลาย ๆ สถาบัน และเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรของทบวงมหาวิทยาลัย (พระมหาพิลิสฐ์ สุทธิโม, สัมภาษณ์)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเปิดสอนในระดับปริญญาตรีและมีผู้สำเร็จการศึกษารุ่นแรกเมื่อปี พ.ศ. 2498 จำนวน 6 รูป จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2534 รวม 37 รุ่น มีพระบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษารวมทั้งสิ้น 2,529 รูป การที่ต้องใช้เวลาศึกษาถึง 8 ปีจึงมีผู้สำเร็จชั้นปริญญาตรีนั้นเพราะจำเป็นต้องสร้างพื้นฐานการศึกษาของพระภิกษุสามเณร ซึ่งเกือบทั้งหมดมีพื้นความรู้สามัญเพียงชั้นประถมศึกษาตอนต้น มาบรรพชาอุปสมบท ศึกษาธรรมวินัย และภาษาบาลีไม่มีหลักสูตรวิชาสามัญรวมอยู่ด้วย มหาวิทยาลัยจึงต้องให้การศึกษาวินัยแก่พระภิกษุสามเณรเปรียญจนมีความรู้วิชาสามัญในระดับมัธยมศึกษาแล้วจึงให้เข้าศึกษาในระดับปริญญาตรี (สายทิพย์ จิตตมาศ, 2526)

นอกจากการจัดการเรียนการสอนให้แก่พระภิกษุสามเณรแล้ว มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีโครงการเปิดสอนโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นแห่งแรกในประเทศไทย เมื่อปี พ.ศ. 2501 โดยได้แนวความคิดมาจากประเทศศรีลังกา ทั้งนี้เพื่อให้การศึกษาพระพุทธรศาสนาทั้งภาควิชาการและภาคปฏิบัติแก่เยาวชนชายหญิงทั่วไป (พระมหาสมชัย กุสลจิตโต, สัมภาษณ์) จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2534 มีนักเรียนรวม 39,718 ราย และยังจัดการเรียนการสอนภาษาบาลีภาคพิเศษแก่กฤหัสถ์ผู้สนใจทั้งชายและหญิง เริ่มสอนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 เป็นต้นมา จนถึงปี พ.ศ. 2523 มีจำนวนรวม 965 ราย ในด้านของการแต่งตั้งตำราเพื่อใช้สำหรับการเรียนการสอนในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยซึ่งมีอยู่หลายเล่ม เช่น ตำราปัจจัยศาสตร์ เล่ม 1-3 ตำราวิชาภาษาบาลีตามหลักสูตรวิชาแต่งแปลบาลีและพระสูตรของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หนังสืออ่านพุทธศาสนาภาคภาษาอังกฤษสำหรับใช้ในโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และผลงานการวิจัยที่มีการค้นคว้าเรื่อง "มหาวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย การศึกษาบทบาทของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" เมื่อปี พ.ศ. 2522 และการค้นคว้าตรวจสอบและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับ "มหาจุฬา-เดปิฎก" ซึ่งเริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 นอกจากนี้ยังมีนิตยสารพุทธจักร เพื่อเผยแพร่ความรู้ด้านวิชาการทางพุทธศาสนาและผลการดำเนินงานของมหาวิทยาลัย วารสารเสียงธรรม วารสารเพื่อนใจ เพื่อเผยแพร่ความรู้เรื่องพระพุทธรศาสนาและกิจการของนิสิตมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มนัส กิดปรางค์, 2526)

ในการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2490 มานั้น มหาวิทยาลัยได้รับงบประมาณอุดหนุนจากรัฐบาลผ่านกรมการศาสนาปีละ 60,000 บาท ต่อมาในปี 2493 รัฐบาลเพิ่มให้อีก 20,000 บาท จนถึงปี พ.ศ. 2500 มหาวิทยาลัยได้รับความอุปถัมภ์จาก 2 แหล่งคือ มูลนิธิอาเซีย และจากศาสนสมบัติส่วนกลาง สำหรับมูลนิธิอาเซียยังได้ให้ทุนการศึกษาต่อในต่างประเทศแก่นิสิตที่สำเร็จการศึกษาและไปศึกษาต่อต่างประเทศ และในปี พ.ศ. 2508 มหาวิทยาลัยจึงเริ่มตั้งมูลนิธิมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยขึ้น เพื่อนำดอกผลของมูลนิธินำมาบำรุงการศึกษาในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นอกจากนี้ก็เป็นเงินบริจาคจากประชาชนที่นำมาช่วยเสริมในการดำเนินกิจกรรมของมหาวิทยาลัย (ชาย โพรธิตา, 2532)

การดำเนินงานในช่วงระยะเวลาดังกล่าวของมหาวิทยาลัยทั้งสองแห่งในรูปของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2489 เป็นต้นมามีการพัฒนาการด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านหลักสูตรการเรียนการสอน ซึ่งแต่เดิมจัดให้มีการเรียนการสอนเฉพาะวิชาการทางพระพุทธรศาสนาเพียงอย่างเดียว ก็ปรับเปลี่ยนมาเริ่มมีการศึกษาวิชาสามัญทางโลกผสมผสานกับวิชาการทางพระพุทธรศาสนา ผลปฏิบัติของมหาวิทยาลัยทั้งสองได้ผลิตนักศึกษาผู้สำเร็จความรู้ถึงขั้นปริญญามาแล้วเป็นจำนวนมาก ได้นำเพ็ญประโยชน์แก่ประเทศชาติและพระศาสนาอย่างสำคัญ และการศึกษาก็เป็นการศึกษาที่เข้ามาตรฐานสากลของการศึกษาชั้นอุดมศึกษา

ทั่วไปพระมหามหาวิทยาลัยในต่างประเทศทั้งเอเชีย ยุโรป และอเมริกา รับนักศึกษาของทั้งสองมหาวิทยาลัยเข้าศึกษาต่อได้และปรากฏผลดี มีนักศึกษารวมของสองมหาวิทยาลัยสงฆ์สำเร็จปริญญาโทและเอก โดยการศึกษาต่อต่างประเทศจำนวนหลายรูป เพื่อให้ฐานะของมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้เป็นหลักฐานมั่นคงยิ่งขึ้น มหานครสมคมจึงมีคำสั่งให้ประกาศรับรองมหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นการศึกษาระดับอุดมศึกษาของคณะสงฆ์ไทย ในปี พ.ศ. 2512 (สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514) และต่อมาในปี พ.ศ. 2527 รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จการศึกษาวិชาการทางพระพุทธศาสนาคือผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งในระดับปริญญาตรี และยังรวมไปถึงผู้ที่จบปริญญาธรรม 9 ประโยค (ป.ธ. 9 ซึ่งเป็นชั้นสูงสุดของการศึกษาปริยัติธรรม) มีวิทยฐานะเป็นปริญญาตรีด้วย (ชาย โพธิสิตา, 2532) อันเป็นผลให้การจัดการเรียนการสอนในระดับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งมีมาตรฐานเทียบเท่ากับการจัดการเรียนการสอนระดับปริญญาตรีของสถาบันอุดมศึกษาโดยทั่วไป ซึ่งเข้าขั้นมาตรฐานมหาวิทยาลัยโดยสากล

บทวิเคราะห์

จากการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งในช่วงปี พ.ศ. 2489-2527 นั้น มหาวิทยาลัยสงฆ์ได้มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงการดำเนินงานด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการจัดการเรียนการสอน ซึ่งเป็นงานที่ได้ดำเนินการต่อเนื่องมาตลอดระยะเวลาที่ได้มีการสถาปนามหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง จากในช่วงแรกซึ่งการจัดการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นการเรียนการสอนวิชาการทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นภาษาบาลี สันสกฤต การเรียนพระปริยัติธรรมหรือพระไตรปิฎกเพียงอย่างเดียว ก็กลับมาผสมผสานการเรียนวิชาสามัญทางโลกเพิ่มขึ้น ภายหลังจากที่ได้มีการดำเนินการในรูปมหาวิทยาลัยสงฆ์แล้ว ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2489 เป็นต้นมา โดยคู่ได้จากหลักสูตรการเรียนการสอนของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งจัดให้มีการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก และในรายละเอียดของวิชาที่กำหนดให้นักศึกษาเรียนก็มีหมวดวิชาทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นวิชาแกน และมีหมวดวิชาสามัญทางโลกเป็นวิชาประกอบ และยังมีการศึกษาปฏิบัติเมื่อสำเร็จการศึกษาด้านวิชาการต่าง ๆ แล้วอีกระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งจะถือว่าสำเร็จการศึกษาโดยสมบูรณ์ และในส่วนของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยก็กำหนดหลักสูตรการเรียนการสอนในระดับต่ำกว่าปริญญาตรี และระดับปริญญาตรี โดยกำหนดให้นิสิตต้องเรียนทั้งหมวดวิชาการทางพระพุทธศาสนาเป็นหมวดวิชาหลัก ส่วนการเรียนวิชาสามัญทางโลกเป็นวิชาประกอบ และกำหนดให้มีการฝึกปฏิบัติเมื่อสำเร็จการศึกษาด้านวิชาการระยะเวลาหนึ่งก่อน การศึกษาจะสิ้นสุดตามหลักสูตรและมีสิทธิ์ขอรับปริญญาต่อไป

มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งต่างก็นับความสำคัญของการเรียนวิชาการทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก โดยกำหนดให้วิชาสามัญทางโลกเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรการศึกษา และต้องเป็นวิชาสามัญทางโลกที่ไม่ขัดกับสมณวิสัยของสงฆ์จึงจะสามารถเรียนได้ ซึ่งหน่วยกิตที่กำหนดให้เรียนจนจบหลักสูตรปริญญาตรีนั้นก็จะมีจำนวนกว่า 200 หน่วยกิต ซึ่งนับเป็นจำนวนที่มากกว่ามาตรฐานหลักสูตรปริญญาตรีในสถาบันการศึกษาโดยทั่วไปที่กำหนดให้นักศึกษาเรียน เหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เห็นว่ามหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งให้ความสำคัญกับการศึกษาวิชาการทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักนั้น เพราะในการกำหนดให้พระภิกษุสามเณรที่จะเข้าศึกษาในหลักสูตรปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยสงฆ์จะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ในด้านพระปริยัติธรรม คืออย่างน้อยต้องเป็นเปรียญ 4 ประโยค สำหรับสภากาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย และสำหรับเปรียญ 5 ประโยค สำหรับการเข้าศึกษาในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นการกำหนดคุณสมบัติข้อหนึ่งของผู้ที่เข้าศึกษาในระดับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งในระยะแรกของการดำเนินการในรูปมหาวิทยาลัย ซึ่งนับว่าผู้ที่เข้าศึกษานั้นย่อมเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถในด้านพระปริยัติธรรมเป็นพื้นฐานเพียงพอที่จะเข้าศึกษาในระดับสูงต่อไป

ส่วนการดำเนินงานด้านอื่น ๆ นอกเหนือจากการจัดการเรียนการสอนให้แก่พระภิกษุสามเณรแล้ว มหาวิทยาลัยสงฆ์ยังเอื้อในด้านของการจัดการเรียนการสอนแก่คฤหัสถ์ผู้สนใจในวิชาการทางพระพุทธศาสนาโดยทั่วไปถือการจัดการเรียนการสอนบาลีธรรม การจัดการเรียนการสอนโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์แก่เยาวชนผู้ใฝ่รู้พระพุทธศาสนา ตลอดจนการแต่งตั้งอาจารย์ต่าง ๆ อันเอื้อต่อการจัดการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยสงฆ์เอง และสำหรับผู้สนใจทั่วไปมหาวิทยาลัยสงฆ์ก็ยังได้ออกเอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ทั้งนิตยสารและวารสาร เพื่อเผยแผ่ความรู้ในเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยเผยแพร่ออกสู่สาธารณชนอย่างต่อเนื่อง รวมไปถึงงานค้นคว้าพระไตรปิฎก และการแปลอรรถกถา ซึ่งถือเป็นการค้นคว้าทางวิชาการเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่สำคัญ อีกทั้งงานวิจัยที่เริ่มทำในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

จากการดำเนินการดังกล่าวข้างต้น เมื่อนำมาพิจารณากับพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงตั้งมหาวิทยาลัยทั้งสองแห่ง "เพื่อเป็นสถานศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูง" ทำให้มองเห็นว่าการดำเนินการในช่วงปี พ.ศ. 2489 อันนับเป็นการเริ่มต้นของการดำเนินการศึกษาของสงฆ์ในรูปมหาวิทยาลัยเป็นต้นมานั้น ได้สนองพระราชประสงค์ทั้งด้านของการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมหรือพระไตรปิฎก และการจัดการเรียนการสอนวิชาชั้นสูงหรือวิชาการหรือศาสตร์อย่างอื่นระดับอุดมศึกษาที่มีการเรียนในมหาวิทยาลัยทั่วไป (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, สัมภาษณ์) จึงนับได้ว่าการศึกษาแก่พระสงฆ์ต้องเรียกว่าเป็นการดำเนินงานด้านการจัดการศึกษาที่สืบเนื่องกันมาตั้งแต่เริ่มตั้ง

มหาวิทยาลัย เพราะฉะนั้นรูปแบบและวิธีการในการจัดการศึกษาจึงเน้นไปในเรื่องของการศึกษาพระไตรปิฎก ถึงแม้จะมีคณะวิชาต่าง ๆ ก็ตาม (สุนน อมรวิวัฒน์, สัมภาษณ์) ในส่วนของการจัดการศึกษาจึงนับได้ว่ามหาวิทยาลัยสงฆ์ได้จัดการศึกษาสนองต่อพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือมีทั้งการศึกษาพระไตรปิฎกและศาสตร์สมัยใหม่ ซึ่งมีคณะต่าง ๆ ซึ่งแต่ละคณะที่เน้นศาสตร์สมัยใหม่ แต่เนื้อหาทางศาสนาคือพระไตรปิฎกก็ยังคงเป็นหลักอยู่ (พระเมธีธรรมภรณ์, สัมภาษณ์) การจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์จึงนับได้ว่าเข้าขั้นมาตรฐานสากลของสถาบันอุดมศึกษาโดยทั่วไป จนเมื่อปี พ.ศ. 2527 รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะของผู้สำเร็จการศึกษาวិชาพระพุทธศาสนาในระดับปริญญาตรี อันนับเป็นการรับรองการศึกษาของสงฆ์อย่างเป็นทางการโดยหน่วยงานของรัฐเป็นครั้งแรกนับตั้งแต่มีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นต้นมา

ภารกิจของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในปัจจุบัน

ภายหลังจากที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ได้รับการสถาปนาและมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องในรูปแบบของสถาบันอุดมศึกษาเรื่อยมา มหาวิทยาลัยสงฆ์ได้มีวิวัฒนาการ มีการปรับเปลี่ยนจากเดิมซึ่งสถาบันเคยมุ่งเน้นการศึกษาด้านพระพุทธศาสนาเพียงด้านเดียว แต่จากที่สังคมเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วพระสงฆ์เป็นผู้ซึ่งเคยมีบทบาทในฐานะผู้นำทางการศึกษาแต่เดิมนั้นก็ลดน้อยลง อารยะธรรมตะวันตกได้แพร่หลายเข้ามาโดยเฉพาะด้านการศึกษามรรชาวาสมิโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนกว้างขวางมากขึ้นทั้งในและต่างประเทศ เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้พระสงฆ์ได้หันกลับมาทบทวนบทบาทของสงฆ์เองโดยเฉพาะด้านการศึกษาที่นับว่าจะมีลักษณะที่แปลกง มหาวิทยาลัยสงฆ์จึงต้องมีการพัฒนาและก้าวตามการเปลี่ยนแปลงนั้นมา มีการจัดการเรียนการสอนวิชาสามัญทางโลกเพิ่มขึ้นจากการเรียนการสอนวิชาทางพระพุทธศาสนาเพียงด้านเดียว ทั้งนี้เพื่อเป็นการเสริมให้พระสงฆ์ได้มีความรู้กว้างขวางมากขึ้น อันจะเป็นเครื่องที่ทำให้พระสงฆ์ทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมและสามารถดำรงอยู่ร่วมกับสังคมได้ นอกจากนั้นยังสามารถที่จะเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แพร่หลายออกไปยังสังคมโลกไม่เพียงแต่ภายในประเทศเท่านั้น

การดำเนินงานของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในยุคปัจจุบันจึงนับเป็นการดำเนินงานอย่างสถาบันอุดมศึกษา โดยทั่วไปแม้ว่ามหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งจะเป็นมหาวิทยาลัยที่มีข้อจำกัดหลายอย่างซึ่งไม่สามารถที่จะกระทำกิจกรรมหลาย ๆ อย่างที่สถาบันอุดมศึกษาทั่วไปจะทำได้ เนื่องจากข้อจำกัดของบรรพชิต แต่ก็ยังเป็นเพียงข้อปลีกย่อย ซึ่งโดยหลักการอุดมศึกษาโดยทั่วไปแล้วมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งมีการดำเนินงานอย่างครบถ้วนไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมด้านการเรียนการสอนที่เข้าขั้นมาตรฐานจนเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปทั้งในประเทศและต่างประเทศ มีการศึกษาค้นคว้าวิชาการต่าง ๆ ด้านพระพุทธศาสนา มีการแต่ง

ตำรับตำราเผยแพร่ออกมาอยู่เสมอ ๆ ในด้านการให้บริการทางวิชาการโดยเฉพาะด้านวิชาการทางพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยสงฆ์ก็มีกิจกรรมเหล่านั้นตลอดมา การดำเนินงานต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้มหาวิทยาลัยสงฆ์ได้ดำเนินการเพื่อผลิตศาสนทายาทที่มีคุณภาพเพื่อเป็นผู้ประกาศพระพุทธศาสนาตามจุดมุ่งหมายของมหาวิทยาลัยสงฆ์ อันจะได้กล่าวถึง ดังนี้

สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยได้ดำเนินการพัฒนาด้านการจัดการเรียนการสอนจนเป็นที่ยอมรับขององค์กรคณะสงฆ์ ซึ่งโดยมหาเถรสมาคมและองค์กรภาครัฐได้ให้การรับรองการศึกษาในระดับอุดมศึกษาที่มหาวิทยาลัยจัดการเรียนการสอน ในการจัดและดำเนินงานมหาวิทยาลัยมีจุดมุ่งหมายเพื่อ

1. เพื่อเป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรม
2. เพื่อเป็นสถานศึกษาวิชาของชาติและของต่างชาติ
3. เพื่อเป็นสถานเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทั้งในและนอกประเทศ
4. เพื่อให้ภิกษุสามเณร มีความรู้และความสามารถในการบำเพ็ญประโยชน์แก่ประชาชนได้ดี

ยิ่งขึ้น

5. เพื่อให้ภิกษุสามเณร มีความรู้และความสามารถในการค้นคว้าได้ตอบหรืออธิบายได้อย่างกว้างขวางแก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ
6. เพื่อให้ภิกษุสามเณร ได้เป็นกำลังสำคัญในการจรรโลงพระพุทธศาสนาและเป็นศาสนทายาทที่เหมาะสมแก่กาลสมัย
7. เพื่อความเจริญก้าวหน้าและคงอยู่ตลอดกาลของพระพุทธศาสนา (สภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2530)

การจัดหลักสูตรการเรียนการสอน

ในปัจจุบันมหาวิทยาลัยใช้หลักสูตรปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิต พุทธศักราช 2526 หลักสูตรนี้มีจุดมุ่งหมาย 7 ประการคือ

1. เพื่อผลิตนักวิชาการทางศาสนาที่มีคุณวุฒิสูง มีอุดมคติสูง มีความประพฤติดีเป็นศาสนทายาทที่ดีของพระพุทธศาสนา
2. เพื่อให้ให้นักศึกษาได้ศึกษาวิชาการสมัยใหม่ อันไม่ขัดต่อสมณวิสัย และสามารถนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา

3. เพื่อให้ผู้สำเร็จการศึกษามีความรู้ความสามารถในการค้นคว้าวิจัย การธำรงรักษาและการเผยแพร่พระพุทธศาสนาทั้งในและนอกประเทศ
 4. เพื่อให้ผู้สำเร็จการศึกษามีความสามารถในการบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม ประเทศชาติและศาสนา เหมาะแก่กาลสมัย
 5. เพื่อให้ผู้สำเร็จการศึกษามีความสามารถในการสอน อบรม โต้ตอบ อภิปรายวิชาการทางพระพุทธศาสนา และแนวทางชีวิตที่ถูกต้อง
 6. เพื่อให้ผู้สำเร็จการศึกษามีความสามารถในการเป็นผู้นำและเป็นตัวแทนทางพระพุทธศาสนา ได้เป็นอย่างดี
 7. เพื่อให้ผู้สำเร็จการศึกษามีความรู้และความสามารถเหมาะสมแก่การเป็นศาสนทายาท อันจะเป็นไปเพื่อความเจริญรุ่งเรือง และความมั่นคงของพระพุทธศาสนา (สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526)
- ในหลักสูตรการศึกษากำหนดเวลาเรียนไว้ 4 ปี มีการสอนทั้งหมดไม่น้อยกว่า 144 หน่วยกิต และไม่เกิน 150 หน่วยกิต วิชาต่าง ๆ ในหลักสูตรจะประกอบด้วย
1. วิชาพื้นฐานทั่วไป ได้แก่วิชาที่นักศึกษาทุกคนต้องเรียนเหมือนกันหมด ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นวิชาเกี่ยวกับสังคมศาสตร์ทั่ว ๆ ไปประมาณ 34 หน่วยกิต เช่น ภาษาไทย, เศรษฐศาสตร์เบื้องต้น, จิตวิทยา, สถิติเบื้องต้น, กฎหมาย, การใช้ห้องสมุด, ภาษาอังกฤษ เป็นต้น
 2. วิชาเอก วิชาโท ได้แก่วิชาที่กำหนดให้นักศึกษาเลือกเรียนตามความสนใจและความถนัดของตนโดยให้เลือกรเรียนในระดับชั้นปีที่ 3 และปีที่ 4 ประมาณ 48-52 หน่วยกิต
 3. วิชาเลือก ได้แก่วิชาที่กำหนดให้นักศึกษาเลือกเรียนตามความเหมาะสม เพื่อส่งเสริมวิชาเอก ประมาณ 8-16 หน่วยกิต
 4. วิชาศาสนาบังคับ ได้แก่วิชาที่เกี่ยวข้องกับศาสนาโดยตรง ประมาณ 50 หน่วยกิต เช่น พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก การปฏิบัติกรรมฐาน ศาสนาต่าง ๆ เป็นต้น (สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526)

เมื่อศึกษาวิชาการต่าง ๆ ครบตามที่หลักสูตรกำหนดไว้แล้ว นักศึกษาจะต้องปฏิบัติกรรมฐาน ณ สถานที่และระยะเวลาที่มหาวิทยาลัยกำหนด และปฏิบัติศาสนกิจตามที่มหาวิทยาลัยกำหนดเป็นระยะเวลา 1 ปี ในการไปปฏิบัติศาสนกิจตามสถานที่ต่าง ๆ โดยหน่วยงานขอมาที่มหาวิทยาลัยส่วนใหญ่ก็ไปสอนนักรธรรม บาลี หรืองานอื่น ๆ เป็นเวลา 1 ปี (พระครูสิริปัญญาเมธี, สัมภาษณ์) ซึ่งนักศึกษาจะต้องปฏิบัติทั้งสองกิจกรรมซึ่งจะถือว่าสำเร็จการศึกษาและมีสิทธิขอรับปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิตได้ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ได้แบ่งการศึกษาระดับปริญญาตรีออกเป็น 4 คณะคือ

1. คณะศาสนาและปรัชญา
2. คณะมนุษยศาสตร์
3. คณะสังคมศาสตร์
4. คณะศึกษาศาสตร์

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2489 ที่สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย จัดการศึกษาในระดับปริญญาตรี จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2534 มีผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีบัณฑิตแล้ว 39 รุ่น จำนวนรวมทั้งสิ้น 1,081 รูป

สำหรับการจัดการศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษาในสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยนั้น เปิดสอนตามหลักสูตรปริญญาศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต พ.ศ. 2530 ใน 2 สาขาวิชาคือสาขาพุทธศาสนนิเทศ และสาขาพุทธศาสนาและปรัชญา โดยมีบัณฑิตวิทยาลัยเป็นผู้ดำเนินการ ซึ่งหลักสูตรศาสนศาสตร์มหาบัณฑิตกำหนดให้ศึกษาตลอดหลักสูตร 48 หน่วยกิต โดยแบ่งออกเป็นการศึกษา

1. วิทยานิพนธ์ จำนวน 27 หน่วยกิต ซึ่งประกอบด้วยวิชาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เช่นวินัยปิฎก สุตตันตปิฎก อภิธรรมปิฎก เถรนิพนธ์ไทย ธรรมเนียม ภาษาอังกฤษเพื่องานพระธรรมทูต เป็นต้น

2. วิทยานิพนธ์เลือกจำนวน 12 หน่วยกิต แบ่งเป็นหมวดวิชาทางศาสนา 8 หน่วยกิต เช่น สัมมนาประวัติและวิวัฒนาการของพระพุทธศาสนา จริยศาสตร์ในพระพุทธศาสนา พุทธศาสตร์กับสังคมศาสตร์ พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ เป็นต้น และหมวดวิชาปรัชญาอีก 4 หน่วยกิต เช่น ปรัชรสน์ปรัชญา ตะวันตก ปรัชรสน์ปรัชญาตะวันออก ปรัชญาอัตถิภาวนิยม เป็นต้น

3. วิทยานิพนธ์ จำนวน 9 หน่วยกิต

ใช้เวลาศึกษาตลอดหลักสูตรไม่น้อยกว่า 2 ปี และไม่เกิน 5 ปี (สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, 2531) เปิดทำการสอนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา ขณะนี้มีนักศึกษาทั้ง 2 สาขา รวม 18 รูป มีผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีบัณฑิตรวมทั้งสิ้น 3 รูป และกำลังเขียนวิทยานิพนธ์อยู่อีกหลายรูป (สัมฤทธิ์ พันธุ์คุ้มเก่า, 2535)

เอกสารตำราและงานวิชาการ

นอกจากด้านการจัดหลักสูตรการศึกษาแล้ว สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยมีการผลิตตำราวิชาการเกี่ยวกับวิชาการทางพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะกลุ่มวิชาปรัชญา สังคมวิทยา ธรรมวิทยา และวิชาเกี่ยวกับภาษาตะวันออกคือ ภาษาบาลี สันสกฤต ประวัติศาสตร์พุทธศาสนา วิชาศาสนาต่าง ๆ มหาวิทยาลัยจะรวบรวมและเขียนขึ้นไว้ในมหาวิทยาลัยและเผยแพร่ไปยังมหาวิทยาลัยอื่น ๆ (พระเทพวราจารย์, สัมภาษณ์) ส่วนงานค้นคว้าวิจัยก็มีการค้นคว้าพระไตรปิฎก การแปลรรถกถา และ

ในปี 2535 มหาวิทยาลัยกำลังดำเนินการจัดตั้งสถาบันวิจัยขึ้นเพื่อเป็นหน่วยงานในการค้นคว้ารวบรวมข้อมูลทางพระพุทธศาสนาและสนับสนุนการค้นคว้าวิจัยให้มากขึ้น (พระกิตติสารกวี, สัมภาษณ์) นอกจากนี้ในด้านการเรียนการสอน มหาวิทยาลัยยังเน้นการสอนวิจัยทุกวิชาเอกในหลักสูตรปริญญาตรีและปริญญาโทเช่น ระเบียบวิธีการวิจัยทางภาษาไทย, ระเบียบวิธีการวิจัยทางบาลีและสันสกฤต, ระเบียบวิธีการวิจัยทางพุทธศาสตร์, ระเบียบวิธีการวิจัยทางปรัชญา, ระเบียบวิธีการวิจัยทางศาสนา, ระเบียบวิธีการวิจัยทางโบราณคดี, ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมวิทยา เป็นต้น (สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526) โดยที่มหาวิทยาลัยมีการจัดตำราไว้ในห้องสมุดของมหาวิทยาลัยเพื่อใช้กันกว่า จำนวนประมาณ 5,000 เล่ม และห้องสมุดของโครงการบัณฑิตศึกษามีหนังสือตำราประมาณ 1,000 เล่ม (สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, 2531)

ด้านบุคลากรที่เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในด้านพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมีอาจารย์ที่มีความรู้ความสามารถด้านบาลีประโยคระดับปริญญาชั้นสูงจำนวนมาก โดยเฉพาะที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั่วไป เช่น พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ชุตัญโญ), นายสุชีพ ปุญญานุภาพ, นายวสิน อินทสระ และนายศิริ พุทธศุภร์ ผู้มีความสามารถด้านภาษาอังกฤษมากเป็นที่ต้องการของสถาบันการศึกษาหลายแห่ง แต่งหนังสือตำราด้วยภาษาที่เข้าใจง่ายจนชาวต่างประเทศยอมรับ ซึ่งขณะนี้ได้ช่วยงานด้านการแปลภาษาต่างประเทศในงานของสมเด็จพระสังฆราชองค์ปัจจุบัน (พระเมธาธรรมรตส, สัมภาษณ์) ในปี พ.ศ. 2534 สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยมีคณาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิที่สอนประจำสถาบัน จำนวน 69 ราย (บรรพชิต 45 รูป ฆราวาส 24 ท่าน) และอาจารย์พิเศษซึ่งเป็นฆราวาส จำนวน 16 ท่าน โดยจำแนกเป็นวุฒิปริญญาเอก 10 ราย ปริญญาโท 57 ราย และปริญญาตรี 18 ราย (พระครูสุภัทรสารโสภณ, สัมภาษณ์)

การให้บริการและเผยแพร่วิชาการทางพระพุทธศาสนา

ในส่วนของงานการให้บริการหรือการเผยแพร่วิชาการเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยมีโครงการต่าง ๆ ที่ให้บริการแก่ชุมชนเกี่ยวกับการเผยแผ่ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เช่น

1. โรงเรียนพุทธศาสนาวินยาตย์ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย เปิดมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 เพื่อเปิดสอนและอบรมวิชาพุทธศาสนาแก่นักเรียน นิสิตนักศึกษา โดยจัดให้มีการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาทั่วไปทั้งภาคธรรมะและพุทธประวัติ วิชาสังคมศึกษาอันเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมไทยและมารยาทในสังคม วิชาศาสนพิธีภาคปฏิบัติ วิชาภาษาอังกฤษ มีสถานศึกษาบางแห่งให้นักเรียนมาเรียนแล้วให้สอบ โดยพระผู้สอนจากมหามกุฏฯ เป็นผู้วัดผล ถ้าสอบผ่านโรงเรียนพุทธศาสนาวินยาตย์ก็ถือว่า

สอบผ่านวิชากรียศึกษา ปรากฏผลว่าทางโรงเรียนพบว่าเป็นการปรามเด็ก ทำให้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมได้ดีขึ้น (พระมหาอุทัย อุทโย, สัมภาษณ์) โดยเฉพาะในปีการศึกษา 2534 มีนิสิตนักศึกษาเข้ารับการศึกษารวม 333 ราย (สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, 2534)

2. แผนกพระธรรมวิทยากร สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยได้จัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2509 มหาวิทยาลัยมอบหมายให้พระนักศึกษามีความรู้ความสามารถอาสาบำเพ็ญศาสนกิจส่วนนี้โดยออกไปให้ความรู้ทางวิชาการพระพุทธศาสนา ศิลธรรมจริยธรรม ตามสถานศึกษาและเรือนจำต่าง ๆ ตามท้องถิ่นต่าง ๆ เรียกว่าหน่วยพระธรรมวิทยากร เป็นหน่วยที่มีวาทะศิลป์ด้านการบรรยาย อภิปรายธรรม (พระราชธรรมนิเทศ, พระกิตติสารกวี, พระเมธาธรรมรส, พระปริยัติเมธี, พระครูสุภัทรสารโสภณ, สัมภาษณ์) กิจกรรมนี้ในปี พ.ศ. 2534 มีพระนักศึกษากลายเป็นพระธรรมวิทยากร 145 รูป ไปสอนตามสถานศึกษารวม 40 แห่ง และเรือนจำ 2 แห่ง (สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, 2534)

3. การปฏิบัติศาสนกิจต่างจังหวัดเป็นกิจกรรมที่นักศึกษาจะต้องไปปฏิบัติศาสนกิจประจำวัดต่าง ๆ เป็นเวลาอย่างน้อย 1 ปี จึงจะถือว่าสำเร็จการศึกษา ก็ได้ผลมากเป็นที่ต้องการของท้องถิ่น เพราะพระนักศึกษามีความรู้ทั้งวิชาการทางพระพุทธศาสนาและวิชาการสมัยใหม่ งานที่ไปปฏิบัติ เช่น เป็นครูสอนพระปริยัติธรรมตามสำนักเรียนต่าง ๆ ช่วยเจ้าอาวาสปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมาย ช่วยงานการปกครองของเจ้าคณะพระสังฆาธิการส่วนภูมิภาคหรืองานอื่น ๆ ซึ่งพระบางรูปไปอยู่ในท้องถิ่นแล้วไปปฏิบัติจนได้ผลดี เป็นที่ยอมรับและต้องการของท้องถิ่นมากก็จะอยู่นานกว่า 1 ปี บางรูปก็อยู่จนได้เป็นเจ้าอาวาส (พระราชธรรมนิเทศ, พระครูสิริปัญญาเมธี, พระครูสุภัทรสารโสภณ, พระมหาอุทัย อุทโย, สัมภาษณ์) ในปี พ.ศ. 2534 ได้ส่งพระนักศึกษามาปฏิบัติงานรวม 72 รูป (สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, 2534)

4. การสอนบาลีศึกษา เป็นกิจกรรมที่สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยได้ดำเนินมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2506 เป็นการศึกษาบาลีศึกษาสำหรับผู้ที่มีใช้ภิกขุสามเณร ส่วนมากเป็นแม่ชี มีการเรียนการสอนตั้งแต่ชั้นประโยค บ.ศ. 1 - ชั้นประโยค บ.ศ. 9 ในปี พ.ศ. 2534 มีผู้สมัครเข้าสอบทั้งสิ้น 37 ท่าน สอบได้ 23 ท่าน ผู้ที่จบบาลีศึกษาแล้วก็จะไปเผยแผ่อบรมศีลธรรมแก่ประชาชนและเยาวชนต่อไป (สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, 2534)

5. พระธรรมทูตภายในประเทศและต่างประเทศ เป็นการอบรมศีลธรรม วัฒนธรรม และสุขภาพอนามัยแก่ภิกษุสามเณร เพื่อไปเผยแผ่ส่งเสริมปลูกฝังศีลธรรม วัฒนธรรมแก่ประชาชนให้เกิดความรักและหวงแหนสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เป็นความร่วมมือกับหน่วยราชการ ส่วนใหญ่เป็นการเผยแผ่ในภูมิภาคและถิ่นทุรกันดาร โครงการนี้เริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2507 เป็นต้นมา ในปี

พ.ศ. 2533 นี้มีจุดปฏิบัติงานทั้งสิ้น 670 จุด (อย่างน้อยอำเภอละ 10 จุด) (สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, 2533) การไปปฏิบัติงานพระธรรมทูตในต่างประเทศ เนื่องจากวัดในต่างประเทศมีมากในอเมริกา 40 กว่าแห่ง ในจุดที่มีคนไทยเข้าไปอยู่จำนวนมาก นอกนั้นก็มียินโดนีเซีย ออสเตรเลีย ยุโรป สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยก็ผลิตพระมหาบัณฑิตขึ้น โดยมีบัณฑิตวิทยาลัยเพื่อผลิตพระไปช่วยปฏิบัติศาสนกิจในต่างประเทศ (พระปริยัติเมธี, พระมหาอุทัย อุทโย, สัมภาษณ์)

6. เอกสารและสื่อพิมพ์ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยจัดทำเอกสารเพื่อเผยแพร่ความรู้ทางพระพุทธศาสนา เผยแพร่ผลการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยและวิทยาการอันเป็นประโยชน์ทั่วไป โดยออกนิตยสารธรรมจักษุ รายสามเดือน วารสารพุทธชาตรายเดือน และหนังสือธรรมะต่าง ๆ (พระครูสุภัทรสาร โสภณ, สัมภาษณ์)

7. การเผยแพร่ทางสื่อมวลชน โดยเฉพาะด้านวิทยุโทรทัศน์และวิทยุกระจายเสียง เป็นการบรรยายธรรมเพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา (พระกิตติสารกวี, สัมภาษณ์) ในปี พ.ศ. 2533 ผ่านรายการวิทยุโทรทัศน์ ผ่านสถานีโทรทัศน์ช่องต่าง ๆ รวม 30 ครั้ง ผ่านรายการวิทยุกระจายเสียง 448 ครั้ง (กรมการศาสนา, 2533)

8. การบรรยายอบรมปาฐกถาแสดงธรรมแก่ประชาชนทั่วไป นักเรียน นักศึกษา ข้าราชการ พระสังฆการีในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค เฉพาะในปี พ.ศ. 2533 จำนวนรวม 495 ครั้ง และอบรมให้ความรู้แก่ผู้ต้องขังในเรือนจำต่าง ๆ ประมาณ 420 ครั้ง (สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, 2533)

9. การอบรมกรรมฐาน ในปี พ.ศ. 2533 มีการอบรมแก่นักเรียน นิสิต นักศึกษาจากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ และประชาชนโดยทั่วไปประมาณ 1,700 คน และมีการจัดอบรมเป็นหลักสูตร 7 วัน, 10 วัน และ 15 วัน ซึ่งมีพระภิกษุสามเณรและผู้สนใจรวมประมาณ 800 ราย (สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, 2533)

การรักษาอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม

นอกจากงานให้บริการและเผยแพร่พระพุทธศาสนาแล้ว สภาการศึกษายังมีการจัดการศึกษาให้พระเรียนรู้ในการรักษาอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ถาวรวัตถุ โบราณวัตถุ โดยถวายเป็นความรู้แก่พระสังฆการี เจ้าอาวาสให้รู้จักวิธีดูแลรักษาซ่อมแซมโบสถ์ วิหาร กุฏิ สิ่งปลูกสร้างอื่น ๆ ภายในวัด และสาธารณสถาน (พระเทพวราจารย์, สัมภาษณ์) ในหลักสูตรการเรียนการสอนมหาวิทยาลัยจัดให้นักศึกษาได้มีการศึกษาวิชาเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมของชาติไทย เช่น วิชาศาสนาวัฒนธรรมไทยและสังคมไทย, ประวัติศิลปะของไทยสมัยโบราณ, วัฒนธรรมไทยสมัยโบราณ, อนุรักษ์ศิลปกรรม, พุทธศิลป์สมัยต่าง ๆ ในประเทศไทย,

ประติมากรรม จิตรกรรม ประณีตศิลป์ไทย, ศิลปะและสถาปัตยกรรมไทย, ประวัติศิลปะของไทยสมัยปัจจุบัน, วิชาศาสนพิธี ภาควิชาปฏิบัติ เป็นต้น (สภาการศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2526)

การบริหารมหาวิทยาลัย

ในส่วนของการบริหารงานสภาการศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในปัจจุบัน การบริหารงานของมหาวิทยาลัยมีส่วนสัมพันธ์กับหน่วยงานภายนอกมากขึ้น เช่น คณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์ มหาเถรสมาคม กรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการ และในการบริหารงานภายในมหาวิทยาลัย มีสภามหาวิทยาลัยของสภาการศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทำหน้าที่ควบคุมดูแลกิจการโดยทั่วไปของมหาวิทยาลัย และมีสำนักงานอธิการบดีเป็นสำนักงานที่ทำหน้าที่ปฏิบัติงานธุรการทั่วไป โดยมีอธิการบดีเป็นผู้บังคับบัญชากิจการทั่วไปและประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ภายในมหาวิทยาลัย (สภาการศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2534) และงบประมาณต่าง ๆ มีสภาการศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยใช้ในการดำเนินงานนั้นส่วนหนึ่งจะได้จากมูลนิธิธรรมมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยฯ ผู้มีจิตศรัทธาบริจาค และเงินอุดหนุนจากรัฐบาล ซึ่งตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533 รัฐบาลได้ให้เงินอุดหนุนสูงกว่าทุกปีที่ผ่านมา และในปี พ.ศ. 2534 รัฐบาลได้ให้เงินอุดหนุนจำนวน 9,937,440 บาท (พระครูสุภัทรสารโสภณ, สัมภาษณ์)

มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย มีจุดมุ่งหมายในการดำเนินงานเพื่อ

1. เพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้รับการศึกษาชั้นสูงอันจะทำให้
 - 1.1 เป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง
 - 1.2 เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติชอบดำรงอยู่ในสมณธรรมสมควรแก่ภาวะ
 - 1.3 เป็นผู้สามารถในการประกาศศาสนธรรมให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และความเลื่อมใสศรัทธาแก่ชาวโลกสมัยปัจจุบัน เป็นประโยชน์แก่อกุศลในการดำรงชีวิตทั้งแก่ตนและแก่สังคม
2. เพื่อผลิตครูผู้สามารถในการสอน มีความประพฤติดีงามตามหลักศีลธรรม และนักเผยแผ่ผู้สามารถในการประกาศธรรมปฏิบัติ
3. เพื่อส่งเสริมคุณธรรมคือ ความเมตตากรุณาและความมีน้ำใจ เสียสละ สนับสนุนให้พระภิกษุสงฆ์บำเพ็ญศาสนกิจเป็นกัลยาณมิตร และเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชนในกิจการทางศาสนาทางสังคม และวัฒนธรรม อันจะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน (มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย, 2530)

การจัดหลักสูตรและการเรียนการสอน

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ได้ดำเนินการจัดการเรียนการสอนโดยใช้หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต พุทธศักราช 2526 ซึ่งเป็นหลักสูตรที่นำมาใช้จนกระทั่งได้รับการยอมรับจากรัฐบาล จนมีการออกพระราชบัญญัติรับรองวิทยะฐานะของผู้สำเร็จการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนาในปี พ.ศ. 2527 หลักสูตรดังกล่าว มีจุดมุ่งหมาย 6 ประการคือ

1. เพื่อเสริมสร้างพระภิกษุสามเณรให้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพุทธศาสนา หลักศาสนาและวิชาการอย่างอื่นที่ไม่ขัดกับสมณภาวะ อันจะช่วยให้สามารถดำรงไว้ซึ่งพระศาสนาและนำพุทธธรรมไปเผยแผ่ให้เกิดสันติสุขแก่ประชาชนโดยทั่วไป

2. เพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้มีโอกาสศึกษาพระปริยัติธรรมและวิชาการชั้นสูง โดยมุ่งเน้นให้เป็นผู้เชี่ยวชาญรอบรู้ด้านวิชาการ

3. เพื่อผลิตบุคลากรทางพระพุทธศาสนาให้มีความรู้ความสามารถ อันจะสามารถสนองงานของคณะสงฆ์ได้ทั้งในด้านบริหาร การปกครอง การเผยแผ่ การศึกษาและสาธารณูปการ อันจะเป็นไปเพื่อความรุ่งเรืองและความมั่นคงของพระพุทธศาสนา

4. เพื่อส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรเป็นผู้นำทางสังคม โดยเฉพาะสังคมชนบทและถิ่นทุรกันดาร มีวัตถุประสงค์สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

5. เพื่อส่งเสริมให้ผู้สำเร็จการศึกษา มีความรู้ความสามารถในการวิจัย วิจารณ์ และวิเคราะห์พุทธธรรม และเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องได้อย่างดี มีความสามารถให้บริการทางด้านวิชาการแก่สังคม แต่งตำรา จัดอบรม บำเพ็ญศาสนกิจ เป็นกัลยาณมิตร เป็นผู้นำทางด้านจิตใจของประชาชนในกิจการทางศาสนา สังคม วัฒนธรรม อันจะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของพหุชนทั้งในและต่างประเทศ

6. เพื่อสนับสนุนส่งเสริมสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ค่านิยมและวัฒนธรรมไทย (มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, 2526)

หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต พ.ศ. 2526 ได้กำหนดเวลาเรียนตลอดหลักสูตรไว้ 4 ปี มีการเรียนทั้งหมด 150 หน่วยกิต โดยมีโครงสร้างหมวดวิชาและจำนวนหน่วยกิต จำแนกได้ดังนี้

1. วิชาแกนพุทธศาสตร์ เป็นหลักสูตรบังคับสำหรับนิสิตทุกรูป มีจำนวนหน่วยกิตไม่ต่ำกว่า 35 หน่วยกิต มุ่งหมายให้นิสิตมีความรู้ในด้านพระพุทธศาสนา ตามเจตนารมณ์ของมหาวิทยาลัย

2. วิชาพื้นฐานทั่วไป เป็นหลักสูตรบังคับสำหรับนิสิตทุกรูป มีจำนวนหน่วยกิตไม่ต่ำกว่า 41 หน่วยกิต (สำหรับคณะครุศาสตร์ 31 หน่วยกิต) มุ่งหมายให้นิสิตมีความรู้ในทุกสาขาวิชาที่เป็นพื้นฐานสำหรับการเรียนในระดับมหาวิทยาลัย

3. วิชาชีพครู (เฉพาะคณะครุศาสตร์) มีจำนวนหน่วยกิตรวมไม่ต่ำกว่า 30 หน่วยกิต มุ่งหมายให้นิสิตมีความรู้ความสามารถในการอบรมสั่งสอน
4. วิชาเฉพาะสาขาหรือวิชาเอกเป็นหลักสูตรสำหรับนิสิตเลือกศึกษาตามความถนัดของตน มีจำนวนหน่วยกิตรวมไม่ต่ำกว่า 50 หน่วยกิต (สำหรับคณะครุศาสตร์ไม่ต่ำกว่า 30 หน่วยกิต)
5. วิชาโท เป็นหลักสูตรด้านพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะ มุ่งให้นิสิตมีความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในระดับสูง สมกับเป็นผู้ศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ หลักสูตรนี้มีทั้งวิชาบังคับและเลือกมีจำนวนหน่วยกิตรวมไม่ต่ำกว่า 6 หน่วยกิต (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2526)

เมื่อศึกษาวิชาการต่าง ๆ ครบตามจำนวนหน่วยกิตที่หลักสูตรกำหนดไว้แล้ว นิสิตจะต้องปฏิบัติตามฐาน ณ สถานที่ที่มหาวิทยาลัยกำหนดให้ และต้องปฏิบัติศาสนกิจเป็นเวลา 1 ปี ตามสถานที่ที่มหาวิทยาลัยกำหนดหรือเห็นชอบ ซึ่งจะถือว่าปฏิบัติครบถ้วนตามกฎหมายข้อบังคับและระเบียบของมหาวิทยาลัยและมีสิทธิได้รับปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้แบ่งการศึกษา ระดับปริญญาตรีออกเป็นคณะต่าง ๆ 4 คณะคือ

1. คณะพุทธศาสตร์
2. คณะสังคมศาสตร์
3. คณะมนุษยศาสตร์
4. คณะครุศาสตร์

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2490 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้เปิดการเรียนการสอนในรูปแบบมหาวิทยาลัย ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2534 มีผู้สำเร็จการศึกษาจำนวนรวมทั้งสิ้น 2,529 รูป และสำหรับการจัดการศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษาของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภายหลังจากการจัดการศึกษาระดับปริญญาตรีมีความมั่นคงและเพื่อเป็นการลดค่าใช้จ่ายในการศึกษาให้มีการค้นคว้าระดับบัณฑิตศึกษา จึงได้จัดตั้งบัณฑิตวิทยาลัยเมื่อปี พ.ศ. 2530 เป็นการทดลองเปิดสอนในคณะพุทธศาสตร์ (พระมหาพิสิฐ สุธัมโม, สัมภาษณ์) โดยใช้หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิตซึ่งเปิดสอนใน 2 สาขาวิชาคือ สาขาพุทธศาสนา และสาขาปรัชญา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2531 ซึ่งมีบัณฑิตวิทยาลัยเป็นผู้ดำเนินการตามหลักสูตรได้กำหนดให้ศึกษาตลอดหลักสูตร 45 หน่วยกิต แบ่งออกเป็นการศึกษา

1. วิชาบังคับจำนวน 12 หน่วยกิต ซึ่งเป็นวิชาพื้นฐานที่นิสิตคณะพุทธศาสตร์ระดับบัณฑิตศึกษาจะต้องศึกษาเหมือนกันหมด เช่น พระไตรปิฎกวิเคราะห์ พุทธปรัชญา สังคมวิทยาพุทธศาสนากรมฐาน ธรรมนิเทศ 1 ระเบียบวิธีวิจัย เป็นต้น

2. วิชาเอกจำนวน 18 หน่วยกิต ซึ่งเป็นรายวิชาที่แต่ละวิชาเอกต้องเรียน เช่น พระพุทธศาสนาเถรวาท พระพุทธศาสนามหายาน พระพุทธศาสนา กับ ศาสตร์สมัยใหม่ สัมมนาพระพุทธศาสนา ตรรกศาสตร์สัญลักษณ์ อภิปรัชญา ญาณวิทยา ปรัชญาศาสนา สัมมนาปรัชญา จริยศาสตร์ เป็นต้น

3. วิชาเลือกจำนวนไม่ต่ำกว่า 6 หน่วยกิต เช่น ชาดกวิเคราะห์ พุทธจริยศาสตร์ ศาสนาเปรียบเทียบ การวิจัยเชิงปฏิบัติ พระพุทธศาสนากับการศึกษา สุนทรียศาสตร์ พุทธตรรกศาสตร์ ปรัชญาเถรวาท ปรัชญามหายาน ปรัชญาการเมือง ปรัชญาวิเคราะห์ ปรัชญาเปรียบเทียบ เป็นต้น

4. วิทยานิพนธ์ จำนวน 9 หน่วยกิต (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2534)

โดยใช้เวลาศึกษาตลอดหลักสูตรไม่น้อยกว่า 4 ภาคการศึกษาปกติ และไม่เกิน 10 ภาคการศึกษาปกติ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2531) ตั้งแต่เปิดการเรียนระดับบัณฑิตศึกษาปี พ.ศ. 2531 จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2534 มีพระนิสิตรวม 67 รูป มีพระนิสิตที่สำเร็จการศึกษาแล้ว 1 รูป (ดร. พระมหาวิฑูริย์ ปัญญาวิโร, 2534)

เอกสารตำราและงานวิชาการ

นอกจากการจัดการเรียนการสอนแล้ว ด้านเอกสารตำราหรือผลงานทางวิชาการซึ่งใช้สนับสนุนการเรียนการสอนและเผยแพร่ทั่วไปนั้น มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีการผลิตตำราเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะตำราเรียนวิชาภาษาบาลี ตามหลักสูตรวิชาแต่งแปลบาลี และพระสูตรของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยไม่น้อยกว่า 10 เล่ม แบบเรียนวิชาฝ่ายปริยัติธรรมจำนวน 24 เล่ม และยังมีหนังสือที่ใช้ในโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ (พระมหาวิฑูริย์ ปัญญาวิโร, 2534) มหาวิทยาลัยยังมีโครงการเขียนตำราโดยคณาจารย์ผู้สอนวิชาเดียวกันร่วมกันเขียนขึ้น และมีคณะกรรมการบริหารวิชาการช่วยในการตรวจสอบเกณฑ์มาตรฐานการเขียนของคณาจารย์ ผู้สอนวิชาต่าง ๆ ก่อนนำมาจัดพิมพ์ ซึ่งในระยะแรกคงใช้เป็นการประกอบการเรียน การจัดทำหนังสือจะทำคล้าย ๆ ของมหาวิทยาลัยสุโขทัย-ธรรมศาสตร์ (พระมหาพิสิฐ สุทธิโม, สัมภาษณ์) ในช่วงแผนพัฒนาการศึกษาระดับอุดมศึกษาระยะที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) ไม่พบว่าได้มีการส่งเสริมให้คณาจารย์ผู้ทำการสอนแต่งและแปลตำราเพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอนสำหรับนิสิต ได้มีการจัดทำบ้างก็จัดทำในลักษณะเป็นเอกสารการสอนในรายวิชาที่รับผิดชอบ ส่วนใหญ่มักใช้ตำราของผู้ประกอบการสอนและอ้างอิง (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535) แต่ได้มีการจัดพิมพ์เรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนาโดยโรงพิมพ์ของมหาวิทยาลัยออกมามากหลายเล่มในช่วง 2-3 ปีมานี้ และคงต้องเพิ่มเติมอีก (พระมหาสมชัย กุศลจิตโต, สัมภาษณ์) นอกจากนี้ด้านการค้นคว้างานวิชาการก็มีโครงการชำระพระไตรปิฎกซึ่งใช้เวลาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 จนถึงปัจจุบันใช้เวลาจนถึง 35 ปี เรียกว่า พระไตรปิฎกฉบับ "มหาจุฬาเตปิฎก" การชำระนั้นคือการนำเอาพระไตรปิฎกฉบับ

ภาษาพม่า ลังกา อังกฤษ มาเทียบเคียงกัน คว้าตรงกันใกล้เคียงกันมากน้อยอย่างไร ทั้งนี้หาของพระสูตร พระวินัย ให้ได้ข้อความที่ชัดเจนสมบูรณ์ที่สุด เมื่อเสร็จแล้วก็พิมพ์ถวายเจ้าคณะจังหวัดทั้งธรรมยุติกนิกาย และมหานิกาย (พระมหาโกวิทย์ สิริวัฒน์, สัมภาษณ์) สำหรับห้องสมุดของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนั้นมีหนังสือต่าง ๆ รวมรวมไว้สำหรับให้บริการค้นคว้าประกอบการเรียนของนิสิตทั้งระดับปริญญาตรีและบัณฑิตศึกษาในปี 2534 รวมทั้งสิ้น 6,710 เล่ม ซึ่งสามารถจำแนกได้ดังนี้

ด้านปรัชญาศาสนา	1,243	เล่ม
ด้านการศึกษา	370	เล่ม
ด้านสังคมศาสตร์	889	เล่ม
ด้านมนุษยศาสตร์	231	เล่ม
บัณฑิตวิทยาลัย	3,991	เล่ม

ในปี พ.ศ. 2522 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้จัดตั้งสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ขึ้น เพื่ออำนวยความสะดวกด้านวิชาการและความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนา โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อส่งเสริมการค้นคว้าวิจัยทางพระพุทธศาสนาทั้งด้านปริยัติศาสตร์และปฏิบัติศาสตร์
2. เพื่อศึกษาพุทธปรัชญาเปรียบเทียบ
3. เพื่อนำพุทธธรรมมาใช้แก่สังคมปัจจุบัน
4. เพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัยและความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสตร์
5. เพื่อประสานงานกับสถาบันวิจัยทั้งในประเทศและต่างประเทศ

ภายหลังจัดตั้งสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์แล้ว ได้มีการแบ่งลักษณะงานออกได้ดังนี้

1. งานวิจัยหลักพุทธธรรม งานด้านนี้ยังอยู่ในระยะเริ่มต้นด้วยการรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ เพื่อวางแผนในการวิจัยค้นคว้าทางเอกสารให้กว้างขวางออกไป ขณะนี้กำลังทำสารานุกรมศัพท์ธรรมะในพระไตรปิฎก

2. งานวิจัยสถาบัน ขณะนี้ยังอยู่ในระยะเริ่มต้นคือ ได้เริ่มทำวิจัย 3 เรื่องด้วยกันคือ

2.1 บทบาทและหน้าที่ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในทัศนะของอาจารย์

พุทธศาสตรบัณฑิต พระนิสิต และพระสังฆาธิการ (วิจัยแล้ว)

2.2 ประสิทธิภาพในการผลิตพระพุทธศาสตรบัณฑิตของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(กำลังวิจัย)

2.3 ศึกษาติดตามผลผู้สำเร็จการศึกษาพุทธศาสตรบัณฑิต ปี 2528-2529 (กำลังวิจัย)

3. งานวิจัยประยุกต์เพื่อประยุกต์พุทธธรรมกับสังคม ได้มีการทำวิจัยหลายโครงการเช่น โครงการพระบัณฑิตอาสา โครงการส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์เพื่อพัฒนาท้องถิ่น โครงการพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน โครงการพัฒนาเยาวชนภาคฤดูร้อน เป็นต้น

ส่วนงานวิจัยที่สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ได้ทำไปแล้วมี โครงการวิจัยการศึกษาคณะสงฆ์ไทย โครงการวิจัยโบราณคดีในประเทศไทย โครงการสำรวจพระนักพัฒนา โครงการวิจัยเพื่อการศึกษาของสามเณร และโครงการบรรณานุกรมหนังสือพระเทพวที (พระมหาวิเชียร ปัญญาชิโร, 2534) และยังได้จัดให้มีการเรียนการสอนวิจัยในหลักสูตรปริญญาตรีและปริญญาโท เช่น ปรัชญาและระเบียบวิธีวิจัย ประวัติศาสตร์ การค้นคว้าและการวิจัยส่วนบุคคล ระเบียบวิธีวิจัยเชิงจิตวิทยา วิจัยทางสังคม วิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์ การวิจัยทางสังคมสงเคราะห์ งานวิจัยทางพุทธศาสนาที่สำคัญในปัจจุบัน การวิจัยเชิงปฏิบัติ วิทยานิพนธ์ทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2526)

ในส่วนของบุคลากรนั้น ให้คณาจารย์ประจำในมหาวิทยาลัยเป็นพระซึ่งจบเปรียญธรรมชั้นสูงจำนวนมาก เช่น พระเทพวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) ผู้ซึ่งได้เริ่มจุดสำคัญในการเขียนวิทยานิพนธ์ต่าง ๆ งานต่าง ๆ ไว้ตั้งแต่สมัยที่เป็นเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัย มาในยุคปัจจุบันมีพระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร รัมมจิตโต) เข้ามาก็มียผลงานการเขียนตีพิมพ์เป็นจำนวนมาก ที่ลาสิกขาไปแล้วแต่ก็ยังมาสอนอยู่ก็มี นายจ่านงค์ ทองประเสริฐ ราชบัณฑิต (พระครูศรีธรรมปฏิภาณ, สัมภาษณ์) ในปี พ.ศ. 2534 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีคณาจารย์ประจำสถาบันจำนวนรวม 80 ราย ในจำนวนนี้สามารถจำแนกอาจารย์ที่มีคุณวุฒิปริญญาเอก 16 ราย ปริญญาโท 57 ราย และปริญญาตรี 7 ราย อาจารย์พิเศษรวม 40 ราย มีคุณวุฒิปริญญาเอก 9 ราย ปริญญาโท 20 ราย และปริญญาตรี 11 ราย

การให้บริการและการเผยแผ่วิทยากรทางพระพุทธศาสนา

ในส่วนของการทำงานการให้บริการหรือการเผยแผ่วิทยากรเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีโครงการต่าง ๆ ที่ให้บริการแก่สังคมและชุมชนเกี่ยวกับการเผยแผ่ความรู้ด้านพระพุทธศาสนา ดังนี้

1. โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นสถาบันการศึกษาแห่งแรกที่ริเริ่มโครงการสอนพุทธศาสนาวันอาทิตย์แก่เยาวชนในประเทศไทย ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2501 โดยได้แนวความคิดมาจากประเทศศรีลังกา (พระมหาสมชัย กุศลจิตโต, สัมภาษณ์) ในการเปิดโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์เพื่ออบรมสั่งสอนเยาวชน ซึ่งก็เป็นทั้งการเผยแผ่และการให้บริการสังคม เป็นการให้ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพุทธศาสนาแก่เด็กและเยาวชน (พระมหาโกวิท สิริวัฒน์, พระเมธีรัตนดิลก, พระครูวรภิกขจาภรณ์, สัมภาษณ์) โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์เป็นการให้การศึกษาแก่เยาวชนระดับ

ประถมศึกษาถึงอุดมศึกษา เพื่อที่จะมีพื้นความรู้ทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก มีวิชาธรรมะ พุทธประวัติ พุทธศาสนาภาคภาษาอังกฤษบ้าง นอกนั้นก็เสริมวิชาศิลปวัฒนธรรม ศาสนพิธีต่าง ๆ อันเป็นองค์ประกอบปลีกย่อย (พระมหาพิลัญฐ สุทธิโม, สัมภาษณ์) ซึ่งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์มีวัตถุประสงค์ที่จะส่งเสริมจริยศึกษาพระพุทธศาสนาทั้งภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติแก่เยาวชนทั้งชายและหญิงทุกระดับวัย ซึ่งสอนโดยพระภิกษุที่เป็นอาจารย์ เจ้าหน้าที่ และพระนิสิตในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งในปี พ.ศ. 2534 มีโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ที่เป็นสาขาของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทั่วประเทศ จำนวน 154 แห่ง มีนักเรียนที่ผ่านการศึกษาดังแต่ปี พ.ศ. 2501-2534 รวม 39,718 ราย (โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2534)

2. การสอนภาษาบาลีภาคพิเศษ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีโครงการสอนภาษาบาลีแก่กฤหัสถ์ผู้สนใจ โดยเริ่มโครงการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 รับนักศึกษาทั้งชายและหญิงไม่จำกัดวัย ส่วนมากผู้เรียนมักจะเป็นครูอาจารย์ที่สอนทางภาษาไทย และนักศึกษาทางอักษรศาสตร์ หลักสูตรแบ่งเป็น 2 ตอน คือ ขั้นต้นใช้เวลาศึกษา 3 ปี ขั้นปลายใช้เวลาศึกษา 4 ปี ตั้งแต่เปิดดำเนินการสอนในปี พ.ศ. 2505 ถึงปี พ.ศ. 2523 มีผู้เข้ารับการศึกษาทั้งสิ้นรวม 965 ราย และภายหลังต่อมาโครงการก็มีได้เปิดทำการสอนอีก เนื่องจากมีปัญหาและอุปสรรคบางประการ (พระมหาวิฑูริย์ ปัญญาจิโร, 2534)

3. การปฏิบัติศาสนกิจต่างจังหวัดเป็นกิจกรรมที่พระนิสิตซึ่งจะสำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรีต้องไปปฏิบัติอีก 1 ปีเต็ม ด้วยการออกไปปฏิบัติศาสนกิจตามความต้องการของท้องถิ่นนั้น ๆ โดยท้องถิ่นจะขอมาที่มหาวิทยาลัย งานในแต่ละท้องถิ่นจะต่างกัน การสร้างงานของนิสิตเป็นหลักโดยประสานกับนโยบายของท้องถิ่นและมหาวิทยาลัย (พระครูศรีธรรมปฏิภาณ, สัมภาษณ์) เท่ากับไปปฏิบัติศาสนกิจใช้หนี้มหาวิทยาลัย 1 ปี ซึ่งจะเป็นที่ใดก็ได้ตามที่มหาวิทยาลัยจัดส่งไปหรือมีหน่วยงานขอมาถือว่าเป็นการปฏิบัติงานเพื่อสังคมส่วนหนึ่งเป็นภาระที่มหาวิทยาลัยต้องกระจายพระนิสิตเหล่านี้ออกไปเป็นผู้นำสังคม ช่วยเหลือสังคม (พระมหาพิลัญฐ สุทธิโม, สัมภาษณ์) กิจกรรมที่ไปปฏิบัติก็มีการสอนเด็ก ๆ ด้านพุทธศาสนา การสอนวิปัสสนา แนะนำประชาชนให้ทำประโยชน์แก่สังคมและชุมชน ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้จะช่วยให้พระนิสิตได้สร้างประสบการณ์ให้ตัวเอง ทำให้พระนิสิตเข้าใจความต้องการของท้องถิ่นของสังคมและสามารถช่วยเข้าไปแนะนำแก้ไขหรือบรรเทาปัญหาเหล่านั้นได้ (พระครูวินัยธร สุเมธธีรธรรมโม, สัมภาษณ์) ในปี พ.ศ. 2533 มหาวิทยาลัยส่งพระนิสิตออกไปปฏิบัติศาสนกิจในท้องถิ่นทั่วประเทศ 46 จังหวัด จำนวน 152 รูป ซึ่งกิจกรรมนี้ได้เริ่มดำเนินมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2506 - ปี พ.ศ. 2533 รวมมีพระนิสิตออกไปปฏิบัติศาสนกิจรวม 1,332 รูป โดยปฏิบัติงานอยู่ใน 64 จังหวัดทั่วประเทศ (กองปฏิบัติศาสนกิจในประเทศ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2533)

4. งานพระธรรมทูตและพระธรรมจาริก งานพระธรรมทูตเริ่มต้นตั้งแต่ พ.ศ. 2508 เป็นการจัดส่งพระนิสิตไปร่วมกับพระสงฆ์ในท้องถิ่น เป็นพระธรรมทูตออกจาริกสั่งสอนธรรมและสงเคราะห์ประชาชน ต่อมาในระยะหลังมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นเพียงผู้วางแผนควบคุมและติดตามผลการปฏิบัติไม่ต้องจัดส่งพระนิสิตจากส่วนกลาง คงใช้เพียงพระสงฆ์ในท้องถิ่นเท่านั้น ส่วนพระธรรมจาริกนั้นเป็นงานที่มุ่งหมายเพื่อให้การสงเคราะห์แก่ชาวเขาในประเทศไทย ซึ่งกรมประชาสงเคราะห์เป็นผู้รับผิดชอบและขอความอนุเคราะห์จากคณะสงฆ์ให้ส่งพระธรรมจาริกออกไปอบรมสั่งสอนให้การสงเคราะห์แก่ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจะจัดส่งพระนิสิตไปปฏิบัติศาสนกิจในช่วงปิดภาคการศึกษาภาคฤดูร้อน งานที่ไปทำส่วนใหญ่เป็นการแนะนำสั่งสอนศีลธรรมและศาสนา สอนภาษาไทย ให้การสงเคราะห์ด้านความเป็นอยู่ จนชาวเขาเกิดความศรัทธาเลื่อมใสขอเข้าอุปสมบทและศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยพอสมควรแล้วได้กลับไปอยู่ประจำในท้องถิ่นของตน จึงลดจำนวนพระธรรมจาริกจากส่วนกลางลงได้ โครงการพระธรรมจาริกนั้นเป็นโครงการที่ต้องปฏิบัติร่วมกับหน่วยราชการ ในบางครั้งจึงมีปัญหาด้านการประสานงานอยู่บ้าง (พระครูวินัยธร สุเมธ ธีรธัมโม, สัมภาษณ์)

5. พระธรรมทูตต่างประเทศ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้สนับสนุนโครงการพระธรรมทูตต่างประเทศ โดยมีศิษย์เก่าไปประจำอยู่ ณ ประเทศต่าง ๆ เพื่อปฏิบัติศาสนกิจด้านการเผยแผ่เป็นที่น่าพอใจของวัดไทยในประเทศต่าง ๆ อย่างมาก ได้ติดต่อเพื่อขอพระบิณฑิตของมหาวิทยาลัยไปช่วยปฏิบัติงานตามวาระที่กำหนด (พระครูศรีธรรมปฏิภาณ, สัมภาษณ์) พระที่มาปฏิบัติศาสนกิจที่ต่างประเทศซึ่งมาจากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จะมาช่วยงานด้านเอกสารต่าง ๆ ของวัดไม่ว่าจะเป็นเอกสารจากวัดไปสู่ประชาชนหน่วยงานต่าง ๆ ข่าวสารเผยแผ่ของวัด การศึกษาของเยาวชน ในวันเสาร์อาทิตย์ก็ช่วยอบรมด้านศีลธรรม จริยธรรม และสอนภาษาไทย และยังคงช่วยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งอักษรธรรม ศีลธรรม และการปฏิบัติวิปัสสนาด้วย (พระวิเชียรธรรมคุณาธร, สัมภาษณ์) ในบางครั้งพระเหล่านี้ก็ทำงานทุกอย่างตั้งแต่กรรมกรขึ้นไป รวมถึงการเผยแผ่ การเข้าถึงประชาชนทั้งด้านสังคมและวิชาการ รวมถึงไปถึงการสอน การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแก่ชาวต่างประเทศที่สนใจ (พระวิสุทธีสมโภช, สัมภาษณ์) มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้จัดส่งพระบิณฑิตไปปฏิบัติศาสนกิจ ณ ประเทศต่าง ๆ ดังนี้

- 5.1 สหรัฐอเมริกา 16 แห่งมีพระบิณฑิต 52 รูป
- 5.2 สวีเดน 1 แห่งมีพระบิณฑิต 1 รูป
- 5.3 ออสเตรเลีย 1 แห่งมีพระบิณฑิต 2 รูป
- 5.4 สวิสเซอร์แลนด์ 2 แห่งมีพระบิณฑิต 2 รูป
- 5.5 อินเดีย 4 แห่งมีพระบิณฑิต 8 รูป

5.6 ลิงคโปรี 1 แห่งมีพระบ้นจิต 1 รูป .

5.7 มาเลเซีย 8 แห่งมีพระบ้นจิต 8 รูป

รวมทั้งสิ้น 33 แห่งมีพระบ้นจิตปฏิบัติงาน ณ ประเทศต่าง ๆ รวมทั้งสิ้น 78 รูป (กรมการศาสนา, 2533)

6. เอกสารสิ่งพิมพ์ ในการเผยแผ่ความรู้พุทธศาสนานั้น มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้จัดทำนิตยสารรายเดือนชื่อ "พุทธจักร" เป็นนิตยสารกึ่งวิชาการทางพุทธศาสนาเพื่อเป็นการเผยแผ่และเป็นแหล่งกลางความคิดเห็นทางพุทธศาสนาของประชาชนทั่วไป ซึ่งจัดพิมพ์เดือนละ 4,000 เล่ม มีวารสารรายสองเดือน "วารสารเสียงธรรม" พิมพ์จำนวน 3,000 เล่มต่อเดือน และวารสารรายเดือนชื่อ "เพื่อนใจ" จัดทำโดยโรงเรียนพุทธศาสนาวินอาทิตย เพื่อส่งเสริมจริยศึกษาและการศึกษาพุทธศาสนาแก่เยาวชน มีจำนวนพิมพ์เดือนละ 1,000 เล่ม (พระมหาวิฑูรย์ ปัญญาวิโร, 2534)

7. การบรรยาย อบรมปาฐกถา และการแสดงธรรมแก่ประชาชนทั่วไป มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้จัดให้มีการบรรยายธรรมในวันเสาร์อาทิตย รายการวิทยุกระจายเสียงวันละ 30 นาที รายการวิทยุโทรทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ สำนักธรรมวิฑูรย์ก็จัดให้มีการบรรยายธรรมทั้งวัน ศูนย์วิปัสสนานานาชาติ มีการบรรยายและสอนกรรมฐานให้ชาวต่างประเทศ ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติด้านพุทธศาสนาภาคภาษาอังกฤษทุกวันเสาร์ และถ้ามีผู้สนใจจะปฏิบัติอย่างจริงจังก็จะนำกลุ่มไปที่พุทธมณฑล เป็นการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องซึ่งเป็นการอบรมพิเศษ (พระมหาสมชัย กุศลจิตโต, พระครูศรีธรรมปฏิภาณ, พระมหาพิสิษฐ สุทธิโม, สัมภาษณ์) ด้านการเผยแผ่พุทธศาสนาแก่ประชาชน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมีหน่วยงานเผยแผ่แก่ประชาชนโดยเฉพาะคือ สำนักธรรมวิฑูรย์ ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2502 เป็นหน่วยงานที่จัดแสดงพระธรรมเทศนาทุกวัน จัดบรรยายทั้งภาคปริยัติและปฏิบัติ จัดปาฐกถา อภิปรายเกี่ยวกับพุทธศาสนาในวันพระและวันอาทิตย รวมทั้งการสอนและฝึกปฏิบัติสมาธิภาวนา และวิปัสสนากรรมฐาน มีประชาชนเข้าร่วมประมาณ 200-300 คน และจัดพิมพ์หนังสือธรรม สารคดี และงานค้นคว้าทางพุทธศาสนา จัดให้มีการบรรยายและเผยแผ่ทางรายการวิทยุโทรทัศน์และวิทยุกระจายเสียงในวันพระ วันเสาร์ และวันอาทิตย เช่น รายการธรรมหลังข่าว รายการแว่วเสียงธรรม รายการคุณภาพมนุษย์ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงกองพลที่ 1, รายการตอบปัญหาธรรมะ รายการธรรมกับชีวิตทางสถานีวิทยุกระจายเสียงกรมประชาสัมพันธ์ และรายการธรรมประทีปทางสถานีวิทยุโทรทัศน์ช่อง 5 เป็นต้น (กรมการศาสนา, 2533)

8. โครงการอบรมเยาวชนและบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน เป็นโครงการที่จัดขึ้นในระหว่างปิดภาคการศึกษา เพื่ออบรมสั่งสอนศีลธรรม ประเพณี วัฒนธรรมต่าง ๆ จริยธรรม หลักการดำเนินชีวิต แก่เด็กและเยาวชน เพื่อให้มีความรู้และนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน (พระมหาสมชัย กุสลจิตโต, พระเมธีรัตนดิลก, พระมหาพิสิฐ สุทธิโม, พระสิริสุทัศน์ธรรมภรณ์, สัมภาษณ์) ในภาคฤดูร้อนปี 2534 นี้ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ได้จัดโครงการดังกล่าวโดยมีผู้เข้าร่วมโครงการทั่วประเทศ 27 จังหวัด รวม 50 หน่วย แบ่งเป็นเยาวชนที่เข้าบรรพชา 5,720 คน เยาวชนที่เข้าอบรม 7,280 คน และประชาชนทั่วไป 19,188 คน รวมทั้งสิ้น 32,188 คน ใช้พระวิทยากร 450 รูป (ฝ่ายกิจการนิสิตมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, 2534)

การรักษาอนุรักษ์ศิลปะและวัฒนธรรม

นอกจากงานให้บริการและเผยแพร่พระพุทธศาสนาแล้ว มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ยังมีการจัดการศึกษาให้พระนิสิตได้เรียนรู้ในการรักษาอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม เพื่อเวลาไปปฏิบัติศาสนกิจในท้องถิ่นจะได้ไปให้คำแนะนำกับพระสงฆ์ที่อยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ ในการดูแลรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ ที่มีอยู่ในวัด หรือให้ความรู้แก่ประชาชนในท้องถิ่นในการช่วยดูแลทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี (พระเมธีรัตนดิลก, พระสิริสุทัศน์ธรรมภรณ์, พระมหาสมชัย กุสลจิตโต, พระมหาโกวิทย์ สิริวัฒน์, สัมภาษณ์) โดยเฉพาะในหลักสูตรการเรียนการสอน มหาวิทยาลัยได้จัดให้นิสิตได้ศึกษาวิชาเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมของชาติไทย ซึ่งนอกจากวิชาเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง เช่นวิชาพุทธศิลปะ, วิชาศิลปวิจิตร, วรรณกรรมทางพุทธศาสนาของไทย, การอนุรักษ์ศิลปกรรมทางพุทธศาสนา, ศิลปประดิษฐ์เพื่อสมาธิ, อักษรธรรมในไทยเหนือและอีสาน, ภาษาศาสนา, เทศกาลและพิธีกรรมในศาสนาต่าง ๆ, วัฒนธรรมไทย, วัฒนธรรมพื้นบ้าน, วรรณกรรมของพระสงฆ์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์, วรรณคดีเกี่ยวกับศาสนา, วิวัฒนาการของภาษาไทย, ภาษาถิ่น, คติชาวบ้าน เป็นต้น (มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, 2526)

การบริหารมหาวิทยาลัย

ในด้านการบริหารงาน ปัจจุบันมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์มีการบริหารงานที่มีส่วนสัมพันธ์กับหน่วยงานภายนอกหลายหน่วยงาน เช่น คณะกรรมการการศึกษาของสงฆ์ มหาเถรสมาคม กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ส่วนภายในมหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์มีสภามหาวิทยาลัยของมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ทำหน้าที่ในการกำกับให้มหาวิทยาลัยปฏิบัติภารกิจสัมฤทธิ์ผลตามนโยบายที่สอดคล้องกับพระราชบัญญัติและระเบียบของมหาวิทยาลัย และมีสำนักงานอธิการบดี ซึ่งมีอธิการบดีมีอำนาจและหน้าที่ในการบริหารจัดการควบคุมดูแลการดำเนินงานของ

มหาวิทยาลัย ให้เป็นไปตามนโยบายและแผนพัฒนา รวมทั้งระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัย (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535) และในส่วนของงบประมาณที่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนำมาใช้ในการดำเนินงานต่าง ๆ นั้น ส่วนหนึ่งได้จากการจัดสรรงบประมาณแผ่นดินจากรัฐบาลซึ่งในปีงบประมาณ พ.ศ. 2530 จำนวน 1,000,000 บาทเป็นต้นมา และในปีงบประมาณ พ.ศ. 2534 ได้รับเพิ่มขึ้นเป็น 12,537,390 บาท นอกจากนี้ก็มีเงินนอกงบประมาณเพื่อเสริมให้พอที่จะดำเนินการ เช่น จากมูลนิธิมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จากผู้มีจิตศรัทธาบริจาค (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535)

จากการดำเนินงานต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งอย่างต่อเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบัน จะเห็นได้ว่านอกจากการดำเนินงานด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสงฆ์แล้ว มหาวิทยาลัยสงฆ์ยังมีการดำเนินงานด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัย เช่นการจัดให้มีเอกสารทางวิชาการ การเขียนตำราทางวิชาการ การศึกษาค้นคว้าวิจัยงานทางพระพุทธศาสนา หรืองานที่ดำเนินการเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อสังคมและประชาชน เช่นการให้การอบรมธรรม การสอนภาษาบาลีแก่ประชาชนผู้สนใจ การเผยแผ่ธรรม ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา โดยผ่านสื่อต่าง ๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่อสารมวลชน และการดำเนินการให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ ทั้งโบราณสถาน และโบราณวัตถุ ตลอดจนขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมอันดีงามของชาติเสมอมา ตามจุดมุ่งหมายในการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยทั้งสองแห่ง

บทวิเคราะห์

การดำเนินงานของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งที่กล่าวมาข้างต้น เมื่อนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับจุดมุ่งหมายของสถาบันแล้ว พบว่าสอดคล้องกันดังที่ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นในตารางเปรียบเทียบต่อไปนี้

ตารางที่ 7 แสดงการเปรียบเทียบจุดมุ่งหมายกับการดำเนินงานของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

จุดมุ่งหมายของ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย	การดำเนินงานของ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย
1. เพื่อเป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรม	<ol style="list-style-type: none"> 1. มหาวิทยาลัยมีการจัดการเรียนการสอนวิชาการทางพุทธศาสนาในระดับอุดมศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วิชาพระพุทธศาสนาเป็นวิชาหลักและเป็นวิชาบังคับที่พระนักศึกษาจะต้องศึกษาทุกรูป เช่น ความรู้ในพระวินัยปิฎก ความรู้ในพระสุตตันตปิฎก ความรู้ในพระอภิธรรมปิฎก ความรู้ภาษาบาลี เป็นต้น 2. นอกจากการกำหนดให้ศึกษาวิชาการพระพุทธศาสนาในหลักสูตรที่นักศึกษาทุกรูปต้องศึกษาแล้ว มหาวิทยาลัยมีโครงการศึกษาค้นคว้าตรวจชำระพระไตรปิฎก และจัดแปลอรรถกถา ซึ่งต้องให้ผู้มีความรู้ทางภาษาบาลี สันสกฤต ทั้งครูอาจารย์ และนักศึกษาร่วมกันดำเนินงาน
2. เพื่อเป็นสถานศึกษาวิชาของชาติและของต่างชาติ	<ol style="list-style-type: none"> 1. ตามหลักสูตรการศึกษาของมหาวิทยาลัย มีการกำหนดให้ศึกษาวิชาการทางพระพุทธศาสนา เป็นวิชาบังคับตามหลักสูตร ซึ่งศาสนาพุทธนั้นนับเป็นศาสนาประจำชาติไทย 2. นอกจากการศึกษาวิชาการทางพุทธศาสนาแล้วยังมีการจัดการศึกษาวิชาสามัญทางโลก ซึ่งมีวิชาที่เกี่ยวข้องกับชาติเป็นจำนวนมาก เช่น วิชาพัฒนาการของภาษาไทย วรรณคดีไทย ประวัติวรรณคดีไทย วรรณคดีวิจารณ์ ประวัติศาสตร์ไทย ศิลปะและสถาปัตยกรรมไทย เป็นต้น

จุดมุ่งหมายของ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย	การดำเนินงานของ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย
	<p>3. ตามหลักสูตรกำหนดให้มีการศึกษาวิชาสามัญทางโลก ซึ่งเป็นวิชาเกี่ยวกับต่างชาติหรือต่างประเทศ หลายวิชา เช่น การฟังการพูดภาษาอังกฤษ การอ่านเข้าใจภาษาฝรั่งเศส ประวัติศาสตร์ยุโรป ประวัติศาสตร์สหรัฐอเมริกาและลาตินอเมริกา เป็นต้น</p> <p>4. การจัดการเรียนการสอนนอกจากพระภิกษุจะเป็นผู้สอนแล้ว มหาวิทยาลัยยังเชิญผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นคฤหัสถ์ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ และมีความรู้ในวิชาทางพระพุทธศาสนาและวิชาการสามัญทางโลก เป็นอาจารย์สอนพิเศษแก่พระนักศึกษา</p>
<p>3. เพื่อเป็นสถานเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทั้งในและนอกประเทศ</p>	<p>1. มหาวิทยาลัยกำหนดให้นักศึกษาทุกรูปต้องไปปฏิบัติศาสนกิจทางพระพุทธศาสนาตามภูมิภาคต่าง ๆ เป็นเวลา 1 ปีจึงจะสำเร็จการศึกษาได้</p> <p>2. มหาวิทยาลัยมีการจัดกิจกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่าง ๆ เช่น การจัดอบรมเยาวชนและสามเณรภาคฤดูร้อน การจัดสอนโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัย การจัดพระธรรมวิทยากรไปตามท้องถิ่นทั่วประเทศ การสอนบาลีศึกษาแก่ผู้สนใจทั่วไป</p>

จุดมุ่งหมายของ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย	การดำเนินงานของ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย
	<p>3. การเผยแพร่พระพุทธศาสนาโดยผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ เช่น จัดพิมพ์นิตยสารธรรมจักรรายสามเดือน วารสารพุทธชาดรายเดือน และหนังสือธรรมะต่าง ๆ การเผยแพร่พระพุทธศาสนาผ่านสื่อสารมวลชนทั้งสถานีวิทยุกระจายเสียงและวิทยุโทรทัศน์ และสื่อมวลชนอื่น ๆ</p> <p>4. มหาวิทยาลัยจัดให้มีวิทยาเขตในภาคต่าง ๆ ของประเทศให้พระในภูมิภาคได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้ในระดับสูงเพื่อเป็นกำลังในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา</p> <p>5. การจัดบรรยาย อบรม ปาฐกถา แสดงธรรมแก่ประชาชน นักเรียน นักศึกษา ทั้งที่มหาวิทยาลัย และตามหน่วยงานองค์กรต่าง ๆ ตามที่กำหนดเป็นหลักสูตร และเป็นครั้งคราว และการจัดอบรมให้ความรู้แก่ผู้ต้องขังตามเรือนจำต่าง ๆ ทั่วประเทศ</p> <p>6. จัดให้มีพระธรรมทูตเดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศต่าง ๆ เช่น สหรัฐอเมริกา ยุโรป อินโดนีเซีย เป็นต้น</p>
<p>4. เพื่อให้ภิกษุสามเณรมีความรู้และความสามารถในการบำเพ็ญประโยชน์แก่ประชาชนได้ดียิ่งขึ้น</p>	<p>1. มหาวิทยาลัยกำหนดให้พระนักศึกษาทุกรูปต้องไปปฏิบัติศาสนกิจในท้องถิ่น เป็นเวลา 1 ปี จึงจะสำเร็จการศึกษา ซึ่งส่วนใหญ่งานที่พระได้ปฏิบัติ นั้น เช่น สอนหนังสือในโรงเรียนปริยัติธรรม ในสถานศึกษาทั่วไป เป็นผู้นำชุมชนในการพัฒนาท้องถิ่น เป็นต้น</p>

จุดมุ่งหมายของ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย	การดำเนินงานของ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย
	<p>2. ในช่วงที่ยังศึกษาอยู่ พระนักศึกษาที่มีการจัดกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ต่างๆ ด้วยการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัย เช่น การจัดอบรมเยาวชนและบรรพชาสามเณรฤดูร้อน การจัดส่งสอนโรงเรียนพุทธศาสนาวินยาสิกข์ การอบรมเทศน์ บรรยายธรรมแก่ประชาชนโดยทั่วไป ทั้งในรูปของสิ่งพิมพ์และผ่านสื่อต่าง ๆ การสอนปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เป็นต้น</p>
<p>5. เพื่อให้ภิกษุสามเณรมีความรู้และความสามารถในการค้นคว้า ได้ตอบ หรืออภิปรายธรรม ได้อย่างกว้างขวางแก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ</p>	<p>1. มหาวิทยาลัยกำหนดให้มีการเรียนวิชาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เป็นวิชาบังคับจำนวนหลายวิชามีทั้งวิชาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่เป็นภาษาไทยเป็นจำนวน วิชาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่เป็นภาษาอังกฤษ โดยเฉพาะนักศึกษาในชั้นปีที่ 4 จะต้องสามารถสื่อวิชาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเป็นภาษาอังกฤษ ด้วยการพูด อ่าน และเขียนได้</p> <p>2. มหาวิทยาลัยจัดส่งพระบัณฑิตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศต่าง ๆ เช่น สหรัฐอเมริกา ยุโรป ออสเตรเลีย อินโดนีเซีย เป็นต้น</p> <p>3. มหาวิทยาลัยมีการจัดพิมพ์ตำราเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเป็นภาษาอังกฤษจำนวนมาก เช่น พระพุทธศาสนาในราชอาณาจักรไทยภาคภาษาอังกฤษ พจนานุกรมพระพุทธศาสนาภาษาไทย-อังกฤษ เบญจศีลเบญจธรรมภาคภาษาอังกฤษ คุณลักษณะพิเศษของพระพุทธศาสนาภาคภาษาอังกฤษ เป็นต้น</p>

จุดมุ่งหมายของ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย	การดำเนินงานของ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย
	<p>4. มหาวิทยาลัยจัดให้มีการเรียนการสอนให้พระ นักศึกษารู้จักคัมภีร์ คัมภีร์ คัมภีร์ ด้วยการกำหนดให้ม ีการเรียนการสอนวิชาเกี่ยวกับการศึกษา คัมภีร์ คัมภีร์ เช่น ระเบียบวิธีวิจัยทางบาลีและสันสกฤต ระเบียบวิธีวิจัยทางพุทธศาสนา ระเบียบวิธีวิจัยทาง ปรัชญา เป็นต้น</p> <p>5. มหาวิทยาลัยจัดให้มีบัณฑิตวิทยาลัย เพื่อจัดสอน พระนักศึกษาปริญญาโท ซึ่งตามหลักสูตรได้ กำหนดให้พระนักศึกษาต้องทำวิทยานิพนธ์ทุกรูป ซึ่งจะถือว่าสำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา มหาบัณฑิต</p> <p>6. ในปี พ.ศ. 2535 มหาวิทยาลัยมีโครงการจัดตั้ง สถาบันวิจัยขึ้นในมหาวิทยาลัย เพื่อเป็นหน่วยงาน ในการศึกษาคัมภีร์ คัมภีร์ คัมภีร์ รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับ พระพุทธศาสนา</p> <p>7. มหาวิทยาลัยมีโครงการศึกษาคัมภีร์ คัมภีร์ คัมภีร์ พระไตรปิฎก และจัดแปลสรรคถกเถียงเพื่อนำมา เผยแพร่ต่อไป</p> <p>8. ในการจัดการเรียนการสอนนอกจากพระภิกษุจะ เป็นผู้สอนแล้ว มหาวิทยาลัยยังเชิญผู้ทรงคุณวุฒิที่ เป็นคฤหัสถ์ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ และ มีความรู้ในวิชาการทางพระพุทธศาสนาและวิชา สามัญทางโลก เป็นอาจารย์สอนพิเศษแก่พระ นักศึกษา</p>

จุดมุ่งหมายของ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย	การดำเนินงานของ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย
<p>6. เพื่อให้ภิกษุสามเณรได้เป็นกำลังสำคัญในการจรรโลงพระพุทธศาสนา และเป็นศาสนทายาทที่เหมาะสมแก่กาลสมัย</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. มหาวิทยาลัยมีการจัดการเรียนการสอนทั้งวิชาสามัญทางโลกซึ่งเป็นวิชาที่ไม่ขัดกับสมณวิสัยของสงฆ์ให้พระนักศึกษาได้เรียนทุกรูป 2. มหาวิทยาลัยกำหนดให้พระนักศึกษาทุกรูปต้องไปปฏิบัติศาสนกิจในท้องถิ่นเป็นเวลา 1 ปีก่อนจะสำเร็จการศึกษาตามหลักสูตร 3. มหาวิทยาลัยจัดให้มีกิจกรรม ให้พระนักศึกษาได้มีการดำเนินงานด้านพระพุทธศาสนาต่าง ๆ เช่น การจัดอบรมเยาวชนและบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน การอบรมเทศนา ปาฐกถา อภิปราย การเผยแผ่ ผ่านสื่อสารมวลชนต่าง ๆ เป็นต้น 4. มหาวิทยาลัยกำหนดให้มีการจัดตั้งวิทยาเขตของมหาวิทยาลัยกระจายไปตามภูมิภาคเพื่อให้พระสงฆ์ในภูมิภาคได้มีโอกาสรับการศึกษาในระดับสูงขึ้นทั่วประเทศ 5. การจัดการเรียนการสอนนอกจากพระภิกษุจะเป็นผู้สอนแล้ว มหาวิทยาลัยยังเชิญผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นคฤหัสถ์ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ และมีความรู้วิชาการทางพระพุทธศาสนาและวิชาสามัญทางโลกเป็นอาจารย์สอนพิเศษแก่พระนักศึกษา
<p>7. เพื่อความเจริญก้าวหน้าและคงอยู่ตลอดกาลของพระพุทธศาสนา</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. มหาวิทยาลัยจัดให้มีการเรียนการสอนวิชาการทางพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรตามหลักสูตรที่มหาวิทยาลัยกำหนด

จุดมุ่งหมายของ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย	การดำเนินงานของ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย
	<ol style="list-style-type: none"> 2. ส่งเสริมให้มีการเรียนการสอนวิชาการทางพระพุทธศาสนาแก่ประชาชนผู้สนใจทั่วไปด้วยการจัดในรูปแบบกิจกรรมต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ 3. จัดให้มีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศด้วยการส่งพระธรรมทูตเดินทางไปเผยแพร่ตามสถานที่และประเทศต่าง ๆ 4. ส่งเสริมให้มีการจัดพิมพ์เอกสารเผยแพร่พระพุทธศาสนาทั้งตำรา วารสาร นิตยสาร การเผยแพร่ผ่านสื่อประเภทต่าง ๆ 5. มีโครงการศึกษาค้นคว้า ตรวจสอบชำระพระไตรปิฎก และการจัดแปลอรรถกถา 6. มีการกระจายวิทยาเขตของมหาวิทยาลัยไปตามภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อให้พระภิกษุสามเณรในภูมิภาคได้มีโอกาสรับการศึกษามากขึ้น

จากตารางที่ 7 จะพบว่าการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยมีการจัดหลักสูตรการเรียนการสอนทั้งวิชาการทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นวิชาหลักของมหาวิทยาลัยเพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ด้านพระปริยัติธรรม และจัดสอนวิชาสามัญทางโลกต่าง ๆ เพื่อเป็นเครื่องช่วยให้พระภิกษุสามเณรได้นำความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาไปเผยแพร่และให้บริการทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนาแก่ประชาชนทั้งในและนอกประเทศ ด้วยการไปปฏิบัติศาสนกิจภายในประเทศก่อนจะสำเร็จการศึกษา และไปปฏิบัติศาสนกิจ ณ ต่างประเทศ ซึ่งสามารถบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่ประชาชนและชุมชนนั้น ๆ ได้สมกับเป็นศาสนทายาทอันเป็นกำลังสำคัญในการจรรโลงพระพุทธศาสนาให้เจริญก้าวหน้าและคงอยู่ตลอดกาลตามจุดมุ่งหมายของมหาวิทยาลัย

ตารางที่ 8 แสดงการเปรียบเทียบจุดมุ่งหมายกับการดำเนินงานของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

จุดมุ่งหมายของ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	การดำเนินงานของ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
<p>1. เพื่อเป็นพระภิกษุสามเณรได้รับการศึกษา ชั้นสูงอันจะทำให้</p> <p>1.1 เป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจหลักธรรม ทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง</p> <p>1.2 เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติชอบดำรงอยู่ ในสมณธรรมสมควรแก่ภาวะ</p>	<p>1. มหาวิทยาลัยกำหนดให้ผู้ที่จะเข้าศึกษาใน มหาวิทยาลัยจะต้องมีความรู้บาลีธรรมอย่างน้อย 3 ประโยคขึ้นไป</p> <p>2. มหาวิทยาลัยกำหนดให้มีการจัดการเรียนการสอน ทั้งวิชาการทางพระพุทธศาสนาและวิชาสามัญทาง โลกเพื่อให้พระนิสิตได้ศึกษาทุกรูป โดยกำหนด ไว้เป็นรายวิชาบังคับตามหลักสูตรการศึกษา</p> <p>3. มหาวิทยาลัยกำหนดให้มีการเรียนวิชาการทาง พระพุทธศาสนาเป็นวิชาบังคับที่พระนิสิตทุกรูป ทุกคณะทุกสาขาวิชาต้องเรียน เพราะถือว่า วิชาการทางพระพุทธศาสนาเป็นวิชาหลัก</p> <p>4. นอกจากหลักสูตรปริญญาตรีแล้ว มหาวิทยาลัย ยังมีบัณฑิตวิทยาลัยเปิดสอนการศึกษาในระดับ บัณฑิตศึกษาในสาขาต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา</p> <p>5. นอกจากการเรียนภาควิชาการแล้ว มหาวิทยาลัย กำหนดให้พระนิสิตต้องฝึกปฏิบัติวิปัสสนา- กรรมฐานตามระยะเวลาแล้วแต่หลักสูตรที่ มหาวิทยาลัยกำหนด</p> <p>6. มหาวิทยาลัยเปิดโอกาสให้พระนิสิตร่วมใน โครงการศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกและการแปล อรรถกถาซึ่งมหาวิทยาลัยเป็นผู้ดำเนินการ</p> <p>1. มหาวิทยาลัยมีข้อบังคับมหาวิทยาลัย ว่าด้วย การศึกษาชั้นปริญญาตรี พ.ศ. 2526 ซึ่งได้ กำหนดบทลงโทษแก่พระนิสิตที่ประพฤติชั่วหรือ</p>

จุดมุ่งหมายของ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	การดำเนินงานของ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
<p>1.3 เป็นผู้สามารถในการประกาศ ศาสนธรรมให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และความเลื่อมใสศรัทธาแก่ชาวโลก สมัยปัจจุบันเป็นประโยชน์ก่อกุศลใน การดำรงชีวิตทั้งแก่ตนและสังคม</p>	<p>กระทำผิดข้อบังคับของมหาวิทยาลัยตามลำดับ ชั้นความผิดต่าง ๆ</p> <p>2. มหาวิทยาลัยส่งเสริมให้พระนิสิตไปปฏิบัติศาสนกิจ ในวันสำคัญของชาติและของศาสนาในวัดของ พระนิสิตและที่มหาวิทยาลัยอยู่เสมอ ๆ และ สนับสนุนการทำคุณประโยชน์แก่สังคมโดยส่วน รวมของพระนิสิต ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ</p> <p>3. มหาวิทยาลัยกำหนดให้พระนิสิตทุกรูปต้องไป ปฏิบัติศาสนกิจในภูมิภาคเป็นเวลา 1 ปีซึ่งจะถือว่า สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรที่มหาวิทยาลัยกำหนด</p> <p>1. มหาวิทยาลัยจัดให้มีการเรียนการสอนทั้งวิชาการ ทางพระพุทธศาสนาและวิชาสามัญทางโลก เพื่อ ให้พระนิสิตได้ศึกษาทุกรูปโดยกำหนดไว้เป็น รายวิชาบังคับตามหลักสูตรการศึกษา</p> <p>2. มหาวิทยาลัยกำหนดให้มีการเรียนวิชาการทาง พระพุทธศาสนาซึ่งเป็นวิชาบังคับที่พระนิสิตทุก รูปต้องเรียน ถือว่าวิชาการทางพระพุทธศาสนา เป็นวิชาหลัก</p> <p>3. นอกจากการเรียนวิชาการแล้ว มหาวิทยาลัย กำหนดให้พระนิสิตต้องศึกษาปฏิบัติวิปัสสนา- กรรมฐานตามระยะเวลาที่หลักสูตรกำหนดไว้</p> <p>4. ในการเรียนการสอนนอกจากมีพระสงฆ์เป็นผู้สอน แล้ว มหาวิทยาลัยยังเชิญผู้ทรงคุณวุฒิทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศที่มีความรู้ความสามารถทั้งใน วิชาการทางพระพุทธศาสนาและวิชาสามัญทางโลก มาเป็นอาจารย์พิเศษสอนแก่พระนิสิต</p>

จุดมุ่งหมายของ มหาวิทยาลัย	การดำเนินงานของ มหาวิทยาลัย
	<ol style="list-style-type: none">5. มหาวิทยาลัยกำหนดให้พระทุกรูปต้องไปปฏิบัติศาสนกิจในภูมิภาคเป็นเวลา 1 ปีซึ่งจะสำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรที่มหาวิทยาลัยกำหนด6. มหาวิทยาลัยจัดส่งพระธรรมจาริกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในท้องถิ่นทุรกันดารทั่วประเทศ และจัดส่งพระธรรมทูตไปเผยแผ่และปฏิบัติศาสนกิจในประเทศต่าง ๆ เช่น สหรัฐอเมริกา แคนาดา ออสเตรเลีย อังกฤษ เดนมาร์ก มาเลเซีย สิงคโปร์ อินเดีย เป็นต้น
<ol style="list-style-type: none">2. เพื่อผลิตครูผู้สามารถในการสอน มีความประพฤติดีงามตามหลักศีลธรรม และนักเผยแผ่ผู้สามารถในการประกาศธรรมปฏิบัติ	<ol style="list-style-type: none">1. มหาวิทยาลัยจัดตั้งคณะครุศาสตร์ขึ้นมีการเปิดสอนภาควิชาการบริหารการศึกษา ภาควิชาหลักสูตรและวิธีการสอน และภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน2. มหาวิทยาลัยจัดให้พระนิสิตได้ไปปฏิบัติหน้าที่สอนวิชาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาตามสถานบันการศึกษาต่าง ๆ ที่ติดต่อขอมาที่มหาวิทยาลัย3. ตามหลักสูตรของมหาวิทยาลัยพระนิสิตจะต้องไปปฏิบัติศาสนกิจในภูมิภาคเป็นเวลา 1 ปีก่อนจึงจะสำเร็จการศึกษาตามที่หลักสูตรกำหนดไว้4. นอกจากมีการเรียนการสอนวิชาการทางพระพุทธศาสนาและวิชาสามัญทางโลก มหาวิทยาลัยจัดให้พระนิสิตทุกรูปฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามเวลาและสถานที่ที่มหาวิทยาลัยกำหนดให้5. มหาวิทยาลัยเปิดอบรมให้ความรู้ แนะนำการปฏิบัติสมาธิ วิปัสสนากรรมฐานในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งแก่ประชาชนชาวไทยและชาวต่างประเทศ

จุดมุ่งหมายของ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	การดำเนินงานของ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
	โดยมีหน่วยงานในสังกัดของมหาวิทยาลัยเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการ ได้แก่ สถาบันวิปัสสนาธุระ สำนักธรรมวิจักษณ์ มหาจุฬาอาศรม และศูนย์วิปัสสนานานาชาติ
<p>3. เพื่อส่งเสริมคุณธรรมคือ ความเมตตากรุณา และความมีน้ำใจเสียสละสนับสนุนให้พระภิกษุสงฆ์บำเพ็ญศาสนกิจเป็นกัลยาณมิตรและเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชนในกิจการทางศาสนาทางสังคมและวัฒนธรรม อันจะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน</p>	<p>1. ตามโครงสร้างหลักสูตรของมหาวิทยาลัยกำหนดให้พระนิสิตทุกรูปต้องศึกษาวิชาพื้นฐานทั่วไปตามหลักสูตรบังคับ ซึ่งมีจำนวนไม่น้อยกว่า 41 หน่วยกิต จากหน่วยกิตทั้งหมดประมาณ 150 หน่วยกิต โดยศึกษาวิชาพื้นฐานตามหมวดสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ และภาษา</p> <p>2. มหาวิทยาลัยกำหนดให้พระนิสิตทุกรูปต้องไปปฏิบัติศาสนกิจในภูมิภาคเป็นเวลา 1 ปีซึ่งจะสำเร็จการศึกษาตามหลักสูตร</p> <p>3. ในระหว่างการศึกษา มหาวิทยาลัยได้จัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาให้พระนิสิตได้เป็นผู้ปฏิบัติศาสนกิจที่สัมพันธ์กับชุมชนและสังคม เช่น การเปิดสอนโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ การอบรมเยาวชนและบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน การสอนบาลีศึกษา การอบรม บรรยาย อภิปราย ปาฐกถาธรรมตามชุมชนและสถานที่ต่าง ๆ ทั่วไปทั้งในประเทศและต่างประเทศ เป็นพระธรรมจาริกไปตามท้องถิ่นธุรกิจันดารต่าง ๆ ทั่วประเทศ เป็นต้น</p> <p>4. ให้ความสำคัญเคร่งครัดแก่ชุมชนและสังคมในบางโอกาส เช่น เกิดอุทกภัย ภัยพิบัติ อัคคีภัย เป็นต้น</p>

จากตารางที่ 8 จะพบว่ามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้ดำเนินงานด้านต่าง ๆ เพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้รับความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมอย่างแท้จริง ด้วยการจัดให้มีการเรียนการสอนวิชาทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติรวมถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่มหาวิทยาลัยจัดเสริม เพื่อให้พระภิกษุสามเณรสามารถประกาศศาสนธรรมแก่ชาวโลก และมหาวิทยาลัยจัดให้มีการเรียนการสอนวิชาสามัญทางโลกต่าง ๆ เพื่อช่วยเสริมให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนามีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ด้วยการจัดหลักสูตรการเรียนการสอนและกิจกรรมต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัย สามารถส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรบำเพ็ญศาสนกิจเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชนในกิจการพระพุทธศาสนา อันเป็นประโยชน์ต่อสังคมสมดังจุดหมายของมหาวิทยาลัย

การดำเนินงานด้านต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งที่ได้กล่าวถึงข้างต้นนั้น เป็นการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์หรือจุดหมายของสถาบันและยังเป็นการดำเนินงานที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ยึดถือปฏิบัติจนเรียกได้ว่าเป็นภารกิจหรือหน้าที่ที่พอจะสรุปเป็นประการใหญ่ได้ 3 ประการคือ

1. การให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา)
2. การเผยแผ่พระพุทธศาสนา
3. การเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา

ซึ่งผู้บริหารและอาจารย์ส่วนใหญ่ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งเห็นด้วยว่า มหาวิทยาลัยสงฆ์มีภารกิจดังกล่าวข้างต้น ดังผลของการสัมภาษณ์และการสอบถามความคิดเห็นสรุปได้ดังนี้

ความคิดเห็นของผู้บริหารและอาจารย์ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ เกี่ยวกับการกิจของมหาวิทยาลัยสงฆ์

จากการศึกษาความคิดเห็นของผู้บริหารของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งซึ่งก็มีความคิดเห็นสอดคล้องกันเกี่ยวกับการกิจของมหาวิทยาลัยสงฆ์ กล่าวคือด้านของการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร การเผยแผ่พระพุทธศาสนาตลอดจนการเป็นแหล่งรวมวิทยาการต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาหรือแม้แต่การสอบถามความคิดเห็นของอาจารย์ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง ซึ่งส่วนใหญ่ก็มีความคิดเห็นสอดคล้องกันกับการกิจหลักทั้ง 3 ด้านของมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่กล่าวมาแล้ว ดังรายละเอียดที่จะนำเสนอ ดังนี้

สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย และการสำรวจความคิดเห็นของอาจารย์ของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ที่มีต่อการดำเนินงานของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งในการสัมภาษณ์ผู้บริหารจำนวน 10 ราย จากทั้งหมด 11 ราย และการสอบถามความคิดเห็นของอาจารย์ของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย จำนวน 75 ราย มีผู้แสดงความคิดเห็น 55 รายสรุปได้ดังนี้

1. ผู้บริหารจำนวน 10 ราย มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงานของสภาการศึกษาฯ ที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบันคือ ด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรระดับอุดมศึกษาในลักษณะของการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2489 จนกระทั่งถึงปัจจุบัน โดยมีการเรียนการสอนวิชาการทางพระพุทธศาสนาเป็นแกนหลักสำคัญ และมีวิชาสามัญทางโลกเป็นวิชาประกอบอย่างต่อเนื่องตลอดมา มีการศึกษาทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ โดยที่การจัดการศึกษานั้นมีการพัฒนาและปรับปรุงจนเป็นระเบียบและมีระบบอย่างเด่นชัดจนเป็นที่ยอมรับให้เป็นการศึกษาของสงฆ์ในระดับอุดมศึกษา โดยมหาเถรสมาคม ในปี พ.ศ. 2512 และยังได้รับการรับรองจากรัฐบาลโดยออกเป็นพระราชบัญญัติรับรองวิทยฐานะการศึกษาวិชาพระพุทธศาสนาในระดับปริญญาตรี ในปี พ.ศ. 2527

การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ด้านการให้การศึกษาดังกล่าว ผู้บริหารมีความเห็นว่าสามารถสนองภารกิจการจัดการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรในระดับอุดมศึกษาและวัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ (พระเทพวราจารย์, พระเมธาธรรมรส, พระกิตติสารกวี, พระครูสุภัทรสารโสภณ, พระครูสิริปัญญาเมธี, พระมหาอุทัย อุทโย, สัมภาษณ์) ซึ่งอาจารย์ของมหามกุฏราชวิทยาลัย จำนวน 55 ราย คิดเป็นร้อยละ 100 ที่แสดงความคิดเห็นว่าสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย มีการดำเนินงานหลักของสภาฯ คือการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรระดับอุดมศึกษา ดังแสดงไว้ในตารางที่ 9

ตารางที่ 9 แสดงความคิดเห็นของอาจารย์สภาการศึกษามหาวิทยาลัยสุโขทัย ต่อภารกิจด้านการให้ การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา)

ภารกิจของมหาวิทยาลัยสงฆ์	ความคิดเห็น			
	เห็นด้วย		ไม่เห็นด้วย	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
1. ภารกิจหลักที่สำคัญของมหาวิทยาลัยสงฆ์ประการหนึ่ง คือการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา)	55	100	-	-
1.1 ในปัจจุบันการจัดการเรียนการสอนทั้งวิชาทางพระพุทธ ศาสนาและวิชาสามัญทางโลกจัดอยู่ในสัดส่วนที่เหมาะสม	39	70.90	16	29.09
1.2 นิสิตนักศึกษาต้องไปปฏิบัติศาสนกิจตามที่มหาวิทยาลัย มอบหมายเป็นเวลา 1 ปีก่อนจะสำเร็จการศึกษา	54	98.18	1	1.81
1.3 หลักสูตรที่ใช้ในปัจจุบันมีความเหมาะสมกับการเรียน การสอนในระดับอุดมศึกษา	35	63.63	20	36.36
1.4 ห้องสมุด วัสดุ อุปกรณ์ มีความทันสมัยและเพียงพอต่อ ความต้องการใช้ในการเรียนการสอนระดับอุดมศึกษา	18	32.72	37	67.27
1.5 มหาวิทยาลัยมีการจัดเสริมความรู้ทางวิชาการแก่คณาจารย์ อย่างเหมาะสม	14	25.45	41	74.54
1.6 มหาวิทยาลัยมีการจัดการเรียนการสอนวิชาเกี่ยวกับ พระพุทธศาสนาอย่างเพียงพอสำหรับพระภิกษุสามเณรที่จบ ออกไปทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา	44	80	11	20
1.7 มหาวิทยาลัยมีการจัดการเรียนการสอนวิชาสามัญทางโลก อันเอื้อต่อการสนับสนุนพระภิกษุสามเณรที่จบออกไปทำ หน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ	42	76.36	13	23.63
1.8 กิจกรรมด้านการเรียนการสอนควรมีการปรับปรุง	54	98.18	1	1.81

จากตารางที่ 9 จะพบว่าอาจารย์สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย เห็นด้วยกับภารกิจหลักที่สำคัญของมหาวิทยาลัยสงฆ์ประการหนึ่งคือ การให้การศึกษแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) จำนวน 55 ราย คิดเป็นร้อยละ 100 ในเรื่องของภารกิจเกี่ยวกับการให้การศึกษแก่พระภิกษุสามเณรนี้ อาจารย์ 54 ราย คิดเป็นร้อยละ 98.18 เห็นด้วยที่นิสิตนักศึกษาต้องไปปฏิบัติศาสนกิจตามมหาวิทยาลัยมอบหมายเป็นเวลา 1 ปีก่อนจะสำเร็จการศึกษา อาจารย์ 44 ราย คิดเป็นร้อยละ 80 เห็นด้วยกับที่มหาวิทยาลัยมีการจัดการเรียนการสอนวิชาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาอย่างเพียงพอสำหรับพระบัณฑิตที่จะขอออกไปทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา อาจารย์ 42 ราย คิดเป็นร้อยละ 76.36 เห็นด้วยที่มหาวิทยาลัยมีการจัดการเรียนการสอนวิชาสามัญทางโลกอันเอื้อต่อการสนับสนุนพระบัณฑิตที่จะขอออกไปทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และอาจารย์ 39 ราย คิดเป็นร้อยละ 70.90 เห็นด้วยกับในปัจจุบันการจัดการเรียนการสอนทั้งวิชาทางพระพุทธศาสนาและวิชาสามัญทางโลกจัดอยู่ในสัดส่วนที่เหมาะสม แต่ประเด็นที่อาจารย์ไม่เห็นด้วยคือ อาจารย์ 41 ราย คิดเป็นร้อยละ 74.54 ไม่เห็นด้วยว่ามหาวิทยาลัยมีการจัดเสริมความรู้ทางวิชาการแก่คณาจารย์อย่างเหมาะสม อาจารย์ 37 ราย คิดเป็นร้อยละ 67.27 ไม่เห็นด้วยว่ามหาวิทยาลัยมีห้องสมุด วัสดุอุปกรณ์ที่มีความทันสมัยและเพียงพอต่อความต้องการใช้ในการเรียนการสอนระดับอุดมศึกษา และประเด็นที่มหาวิทยาลัยควรให้ความสนใจคือมีอาจารย์เห็นว่ากิจกรรมด้านการเรียนการสอนควรมีการปรับปรุงจำนวน 54 ราย คิดเป็นร้อยละ 98.18 ซึ่งกิจกรรมที่ควรปรับปรุง เช่น การจัดให้มีสัมมนาวิชาการสำหรับนักศึกษาและอาจารย์ให้มากขึ้น, มีการเชิญผู้เชี่ยวชาญวิชาการด้านต่าง ๆ มาร่วมทำงานกับอาจารย์ในสภาการศึกษาฯ, มีการจัดให้นักศึกษาได้มีโอกาสไปศึกษานอกสถานที่และมีภาคปฏิบัติมากขึ้น, เน้นการเรียนภาษาต่างประเทศ กฎหมาย สังคมศาสตร์, ปรับปรุงห้องสมุด อุปกรณ์การเรียนการสอนให้ทันสมัย, ปรับปรุงหลักสูตรและตำราเรียนให้ทันสมัย, เน้นการเรียนภาคปฏิบัติวิปัสสนาให้เข้มข้น, จัดกิจกรรมเพิ่มพูนความรู้ให้ทุนการศึกษแก่อาจารย์และนักศึกษาไปศึกษาต่อในระดับสูง เป็นต้น

2. ผู้บริหารจำนวน 8 ราย มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงานของสภาการศึกษา ที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบันคือ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในลักษณะของการเผยแผ่วิชาการทางพระพุทธศาสนาในลักษณะต่าง ๆ เช่น โครงการโรงเรียนพุทธศาสนาวินยาสิกข์ การอบรมเยาวชนและจัดบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน การเผยแผ่ความรู้ผ่านสื่อมวลชนและเอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ การอบรมให้ความรู้แก่พระสังฆาธิการ การสอนวิปัสสนากรรมฐาน การสอนบาลีแก่ประชาชน เป็นต้น

การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ก็เป็นการดำเนินกิจกรรมที่สอดคล้องและสนองตอบต่อวัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (พระเทพวราจารย์, พระเมฆาธรรมรส, พระกิตติสารกวี, พระครูสุภัทรสารโสภณ, พระครูสิริปัญญาเมธี, พระมหาอุทัย อุทโย, สัมภาษณ์) ซึ่งอาจารย์ของสภาการศึกษา ก็มีเห็นด้วยเกี่ยวกับการดำเนินงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นภารกิจหลักประการหนึ่งของมหาวิทยาลัยสงฆ์จำนวน 55 ราย คิดเป็นร้อยละ 100 รายละเอียดดังปรากฏในตารางที่ 10

ตารางที่ 10 แสดงความคิดเห็นของอาจารย์สภากาการศึกษา มหาวิทยาลัยสุโขทัยวิทยาลัย ต่อภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ภารกิจของมหาวิทยาลัยสงฆ์	ความคิดเห็น			
	เห็นด้วย		ไม่เห็นด้วย	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
2. ภารกิจหลักที่สำคัญของมหาวิทยาลัยสงฆ์ประการหนึ่งคือเผยแผ่พระพุทธศาสนา	55	100	-	-
2.1 โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์เป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งในภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	54	98.18	1	1.81
2.2 มหาวิทยาลัยมีการดำเนินกิจกรรมด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างสม่ำเสมอและเหมาะสมแล้ว	28	50.90	27	49.09
2.3 การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน การอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน เป็นกิจกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	55	100	-	-
2.4 มหาวิทยาลัยมีการดำเนินภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาน้อยมาก	30	54.54	25	45.45
2.5 มหาวิทยาลัยเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยผ่านทางสิ่งตีพิมพ์ของมหาวิทยาลัยและสื่อมวลชนเสมอ ๆ	21	38.18	34	61.81
2.6 มหาวิทยาลัยควรปรับปรุงการดำเนินภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	52	94.54	3	5.45

จากตารางที่ 10 จะพบว่าอาจารย์ของสภาการศึกษามหาวิทยาลัย มีความเห็นด้วยที่ การเผยแพร่พระพุทธศาสนานับเป็นภารกิจที่สำคัญประการหนึ่งของมหาวิทยาลัยสงฆ์ จำนวน 55 ราย คิดเป็นร้อยละ 100, โดยมีประเด็นที่อาจารย์ส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการดำเนินงานที่เกี่ยวกับการกิจในการ เผยแพร่พระพุทธศาสนา ก็คือ อาจารย์ 55 ราย คิดเป็นร้อยละ 100 เห็นด้วยกับการจัดบรรพชาสามเณร ภาคฤดูร้อน การอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อนนับเป็นกิจกรรมการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ อาจารย์ 54 ราย คิดเป็นร้อยละ 98.18 เห็นว่าการเปิดสอนโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์เป็นกิจกรรม ส่วนหนึ่งในการกิจด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนา และประเด็นที่อาจารย์ไม่เห็นด้วยคือ อาจารย์ 34 ราย คิดเป็นร้อยละ 61.81 ไม่เห็นด้วยว่ามหาวิทยาลัยมีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาโดยผ่านทางสิ่งตีพิมพ์ของ มหาวิทยาลัยและสื่อมวลชนเสมอ ๆ อาจารย์ 27 ราย คิดเป็นร้อยละ 49.09 ไม่เห็นด้วยว่ามหาวิทยาลัยมี การดำเนินกิจกรรมด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนาอย่างสม่ำเสมอและเหมาะสมแล้ว ซึ่งสอดคล้องกับความ คิดเห็นของอาจารย์ 30 ราย คิดเป็นร้อยละ 54.54 เห็นว่ามหาวิทยาลัยมีการดำเนินภารกิจด้านการเผยแพร่ พระพุทธศาสนา น้อยมาก ฉะนั้น อาจารย์ 52 ราย คิดเป็นร้อยละ 94.54 จึงเห็นว่ามหาวิทยาลัยควร ปรับปรุงการดำเนินภารกิจด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ซึ่งสิ่งที่มีผู้เสนอให้มีการปรับปรุงภารกิจด้านการ เผยแพร่พระพุทธศาสนา เช่น เน้นการปฏิบัติต่อสังคมให้มากขึ้น, อุปกรณ์การเผยแพร่ต่าง ๆ ควรปรับปรุง ให้ทันสมัย, จัดการเผยแพร่ผ่านสื่อสารมวลชนทุกแขนงให้มากขึ้น, เน้นการเผยแพร่เป็นภาษาต่างประเทศ, จัดตั้งหน่วยงานและบุคลากรรับผิดชอบงานการเผยแพร่ที่มีประสิทธิภาพ, ให้นักศึกษามีส่วนร่วมกับ มหาวิทยาลัยในการปฏิบัติเผยแพร่ให้มากขึ้น, กระจายการเผยแพร่ไปสู่ภูมิภาคและต่างประเทศ, ร่วมกับ สถาบันหรือองค์กรอื่น ๆ ในการทำกิจกรรมการเผยแพร่ เป็นต้น

3. ผู้บริหารจำนวน 7 รายมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงานของสภาการศึกษาฯ ที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบันคือ ด้านการเป็นแหล่งรวมวิชาการทางพระพุทธศาสนา โดยเป็นการดำเนินกิจกรรมในลักษณะของการรวบรวม ค้นคว้า เอกสารอ้างอิงทางพระพุทธศาสนาจากแหล่งต่าง ๆ การรวบรวมบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถทางพระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถชี้แนะวิพากษ์วิจารณ์ข้อสงสัยเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา หรือการแต่งตำรา การค้นคว้าวิจัยเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาได้

ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ผู้บริหารเห็นว่าเป็นกิจกรรมที่สามารถสนองภารกิจด้านการเป็นแหล่งรวมวิชาการทางพระพุทธศาสนาและวัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัย (พระเทพวราจารย์, พระกิตติสารกวี, พระครูสุภัทรสารโสภณ, พระครูสิริปัญญาเมธี, พระมหาอุทัย อุทัย, สัมภาษณ์) ซึ่งอาจารย์ในสภาการศึกษาฯ จำนวน 52 ราย คิดเป็นร้อยละ 94.54 ก็มีความคิดเห็นว่าภารกิจหลักสำคัญของมหาวิทยาลัยสงฆ์ประการหนึ่งก็คือ การเป็นแหล่งรวมวิชาการทางพระพุทธศาสนา ดังแสดงไว้ในตารางที่ 11

ตารางที่ 11 แสดงความคิดเห็นของอาจารย์สภาการศึกษามหาวิทยาลัยสุโขทัย ต่อภารกิจด้านการเป็น
แหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา

ภารกิจของมหาวิทยาลัยสงฆ์	ความคิดเห็น			
	เห็นด้วย		ไม่เห็นด้วย	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
3. ภารกิจหลักที่สำคัญของมหาวิทยาลัยสงฆ์ประการหนึ่ง คือการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา	52	94.54	3	5.4
3.1 การจัดชำระพระไตรปิฎกเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งในการกิจ ด้านนี้	41	74.54	14	25.45
3.2 การค้นคว้าวิจัยเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเป็นกิจกรรม ที่สำคัญในการกิจด้านนี้ของมหาวิทยาลัย	48	87.27	7	12.72
3.3 มหาวิทยาลัยสามารถตอบข้อโต้แย้งหรือปัญหาข้อสงสัยใน เรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในสังคมได้	40	72.72	15	27.27
3.4 มหาวิทยาลัยดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เอื้อต่อภารกิจด้าน การเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนาเพียงพอแล้ว	10	18.18	45	81.81
3.5 มหาวิทยาลัยควรปรับปรุงการดำเนินการกิจด้านการเป็น แหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา	51	92.72	4	7.27

จากตารางที่ 11 จะพบว่าอาจารย์สภากาการศึกษาหมามกุฏราชวิทยาลัยมีความคิดเห็นว่าการกิจหลักที่สำคัญของมหาวิทยาลัยสงฆ์ประการหนึ่งคือ การเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา จำนวน 52 ราย คิดเป็นร้อยละ 94.54 โดยมีประเด็นที่อาจารย์ส่วนใหญ่เห็นด้วยดังนี้ อาจารย์ 48 ราย คิดเป็นร้อยละ 87.27 เห็นว่าการค้นคว้าวิจัยเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเป็นกิจกรรมที่สำคัญในการกิจด้านนี้ของมหาวิทยาลัย อาจารย์ 41 ราย คิดเป็นร้อยละ 74.54 เห็นว่าการจัดชำระพระไตรปิฎกเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งในการกิจด้านนี้ และอาจารย์จำนวน 40 ราย คิดเป็นร้อยละ 72.72 เห็นว่ามหาวิทยาลัยสามารถตอบข้อโต้แย้งหรือปัญหาข้อสงสัยในเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในสังคมได้ ส่วนประเด็นที่อาจารย์ไม่เห็นด้วยคือ อาจารย์จำนวน 45 ราย คิดเป็นร้อยละ 81.81 ไม่เห็นด้วยว่ามหาวิทยาลัยดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เอื้อต่อการกิจด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับอาจารย์จำนวน 51 ราย คิดเป็นร้อยละ 92.72 เห็นว่ามหาวิทยาลัยควรมีการปรับปรุงการดำเนินการกิจด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา โดยการปรับปรุงการดำเนินการกิจด้านนี้ได้แก่ส่งเสริมให้มีการผลิตตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนาทั้งภาคภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ, ดำเนินการค้นคว้าวิจัยวิชาการทางพระพุทธศาสนา, ปรับปรุงห้องสมุดให้ทันสมัยมีเทคโนโลยีใหม่ ๆ, ช่วยในการค้นคว้าข้อมูล, ส่งเสริมให้บุคลากรมีความรู้เพิ่มเติม, มีการแลกเปลี่ยนวิทยาการต่าง ๆ กับสถาบันการศึกษาอื่น ๆ, เพิ่มบทบาทการเป็นผู้ตอบข้อโต้แย้งหรือปัญหาข้อสงสัยในด้านวิชาการทางพระพุทธศาสนาให้มากขึ้น

นอกจากนี้ยังมีผู้บริหารที่แสดงความคิดเห็นว่าจากการดำเนินงานต่าง ๆ ของสภาการศึกษา ฯ นั้น สภาการศึกษา ฯ ยังมีภารกิจด้านอื่น ๆ นอกจากภารกิจ 3 ด้านดังกล่าวข้างต้น ดังนี้

1. ภารกิจด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม (1 ราย)
2. ภารกิจด้านการเป็นผู้นำชุมชน (1 ราย)
3. ภารกิจด้านการให้โอกาสผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา (1 ราย)
4. ภารกิจด้านการสังคมสงเคราะห์ (2 ราย)
5. ภารกิจด้านการให้บริการวิชาการแก่สังคม (1 ราย)

สำหรับการสอบถามความคิดเห็นอาจารย์ของสภาการศึกษาหมามกุฏราชวิทยาลัย เห็นว่าสภาการศึกษาหมามกุฏราชวิทยาลัยยังมีภารกิจด้านอื่น ๆ นอกจากภารกิจทั้ง 3 ด้านดังกล่าวข้างต้นแล้วดังนี้

1. ภารกิจด้านการให้บริการทางวิชาการแก่สังคม (12 ราย คิดเป็นร้อยละ 21.81)
2. ภารกิจด้านการให้โอกาสผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา (7 ราย คิดเป็นร้อยละ 12.72)
3. ภารกิจด้านการสังคมสงเคราะห์ (5 ราย คิดเป็นร้อยละ 9.09)

ในปัจจุบันผู้บริหารสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย มีความคิดเห็นว่าสภาการศึกษาฯ กำลังดำเนินกิจกรรมโดยเน้นหนักไปทางด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. เน้นภารกิจทั้ง 3 ด้านคือ ด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรในระดับอุดมศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา (4 ราย)
2. เน้นภารกิจเฉพาะด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรในระดับอุดมศึกษา (3 ราย)
3. เน้นภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (1 ราย)
4. เน้นภารกิจด้านการให้บริการวิชาการแก่สังคม (1 ราย)

ในส่วนของอาจารย์สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย มีความคิดเห็นว่าในสภาพการณ์ปัจจุบัน สภาการศึกษาฯ มีการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยเน้นหนักดังนี้

1. เน้นภารกิจทั้ง 3 ด้านคือ ด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรในระดับอุดมศึกษา ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา (29 ราย คิดเป็นร้อยละ 52.72)
2. เน้นภารกิจด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรในระดับอุดมศึกษา (22 ราย คิดเป็นร้อยละ 40)
3. เน้นภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (9 ราย คิดเป็นร้อยละ 16.36)
4. เน้นภารกิจด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา (3 ราย คิดเป็นร้อยละ 5.45)
5. เน้นภารกิจด้านสังคมสงเคราะห์ (4 ราย คิดเป็นร้อยละ 7.27)
6. เน้นภารกิจด้านการให้โอกาสแก่ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา (2 ราย คิดเป็นร้อยละ 3.63)
7. เน้นภารกิจด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม (2 ราย คิดเป็นร้อยละ 3.63)
8. เน้นภารกิจด้านการให้บริการวิชาการแก่สังคม (1 ราย คิดเป็นร้อยละ 1.81)
9. เน้นภารกิจด้านการเป็นผู้นำสังคม (1 ราย คิดเป็นร้อยละ 1.81)

จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารเกี่ยวกับปัญหาที่พบในการดำเนินงานของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยในปัจจุบัน พอสรุปได้ดังนี้

1. สถานที่คับแคบไม่เพียงพอต่อการปฏิบัติงาน สภาการศึกษา ไม่สามารถขยายสถานที่ได้ตามความเหมาะสมและจำเป็นเพราะสภาการศึกษา ตั้งอยู่ในบริเวณของวัดบวรนิเวศวิหาร สภาการศึกษา จึงไม่มีสิทธิ์ขาดในการดำเนินการด้านอาคารสถานที่ได้อย่างเต็มที่ ซึ่งสภาการศึกษา ได้แก้ปัญหาได้บ้างด้วยการขอยืมมหาวิทยาลัยออกไปตามภูมิภาคและรอบนอกกรุงเทพฯ เช่นที่อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (7 ราย)

2. งบประมาณ สภาการศึกษา ได้รับจัดสรรเงินงบประมาณแผ่นดินจากรัฐบาลส่วนใหญ่นี้เป็นค่าตอบแทนบุคลากร (เงินเดือน) แต่งบประมาณในส่วนอื่นที่จะนำมาพัฒนามหาวิทยาลัยนั้นได้รับน้อยมาก ซึ่งสภาการศึกษา ต้องอาศัยเงินอุดหนุนจากมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย และเงินบริจาคจากผู้มีจิตศรัทธา (6 ราย)

3. บุคลากร เนื่องจากสภาการศึกษา ได้รับงบประมาณจำนวนน้อย จึงไม่สามารถจัดหาบุคลากรที่มีประสิทธิภาพสูง ประกอบกับสวัสดิการเกือบล ความมั่นคงย่ำต่ำ เมื่อเทียบกับสถาบันอื่น ๆ จึงไม่เป็นการจูงใจให้บุคลากรที่มีความรู้ความสามารถสูง ๆ มาประจำสถาบัน สภาการศึกษา จึงต้องใช้วิธีเชิญบุคลากรต่าง ๆ เหล่านั้นเป็นอาจารย์พิเศษ เพื่อบุคลากรช่วยงานชั่วคราวให้กับสภาการศึกษา และสภาการศึกษา ก็ได้วางแผนในการเพิ่มประสิทธิภาพของบุคลากรที่มีอยู่แล้ว

มหาวิทยาลัย

จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารของมหาวิทยาลัย และการสำรวจความคิดเห็นของอาจารย์ของมหาวิทยาลัย ที่มีต่อการดำเนินงานของมหาวิทยาลัย ซึ่งในการสัมภาษณ์ผู้บริหารจำนวน 12 รายจากทั้งหมด 13 ราย และจากการสอบถามความคิดเห็นของอาจารย์ของมหาวิทยาลัยจำนวน 80 ราย มีผู้แสดงความคิดเห็น 55 ราย สรุปได้ดังนี้

1. ผู้บริหารจำนวน 12 ราย มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงานของมหาวิทยาลัย ที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบันคือ ด้านการให้การศึกษแก่พระภิกษุสามเณรระดับอุดมศึกษา ในลักษณะของการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2490 เป็นต้นมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน โดยมีกิจกรรมการเรียนการสอนต่าง ๆ เช่น การเรียนการสอนวิชาการทางพระพุทธศาสนาเป็นแกนหลักสำคัญ และมีวิชาสามัญทางโลกเป็นส่วนเสริมอย่างต่อเนื่องตลอดมา มีการจัดให้ศึกษาทั้งภาคทฤษฎีวิชาการและภาคปฏิบัติ โดยที่การจัดการศึกษานั้นมีการพัฒนาและปรับปรุงจนเป็นระเบียบอย่างมีระบบอย่างเด่นชัด จนเป็นที่ยอมรับให้เป็นการศึกษาของสงฆ์ในระดับอุดมศึกษาโดยมหาเถรสมาคมให้การรับรองในปี พ.ศ. 2512 และได้รับการรับรองจากรัฐบาล โดยการออกเป็นพระราชบัญญัติรับรองวิทยฐานะการศึกษาวិชาการทางพระพุทธศาสนาในระดับปริญญาตรีในปี พ.ศ. 2527

การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ด้านการให้การศึกษาดังกล่าว ผู้บริหารมีความเห็นว่าสามารถสนองภารกิจด้านการให้การศึกษแก่พระภิกษุสามเณรในระดับอุดมศึกษาและวัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ (พระเมธีธรรมาภรณ์, พระสิริสุทนต์ธรรมาภรณ์, พระครูศรีธรรมปฏิภาณ, พระครูวินัยธรสุเมธ ธีรธัมโม, พระมหาสมชัย กุสลจิตโต, พระมหาโกวิทย์ สิริวัฒน์โน, พระมหาสารวม ปิยธัมโม, พระมหาพิสิฐ สุธัมโม, สัมภาษณ์) ซึ่งอาจารย์ของมหาวิทยาลัย จำนวน 51 ราย คิดเป็นร้อยละ 92.72 แสดงความคิดเห็นว่ามหาวิทยาลัย มีภารกิจหลักที่สำคัญคือ การให้การศึกษแก่พระภิกษุสามเณรระดับอุดมศึกษา ดังแสดงไว้ในตารางที่ 12

ตารางที่ 12 แสดงความคิดเห็นของอาจารย์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ต่อภารกิจด้านการให้การศึกษา
แก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา)

ภารกิจของมหาวิทยาลัยสงฆ์	ความคิดเห็น			
	เห็นด้วย		ไม่เห็นด้วย	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
1. ภารกิจหลักที่สำคัญของมหาวิทยาลัยสงฆ์ประการหนึ่งคือ การให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา)	51	92.72	4	7.20
1.1 ในปัจจุบันการจัดการเรียนการสอนทั้งวิชาทางพระพุทธศาสนาและวิชาสามัญทางโลกจัดอยู่ในสัดส่วนที่เหมาะสม	34	61.8	21	38.18
1.2 นิสิตนักศึกษาต้องไปปฏิบัติศาสนกิจตามที่มหาวิทยาลัยมอบหมายเป็นเวลา 1 ปีก่อนจะสำเร็จการศึกษา	50	90.9	5	9.09
1.3 หลักสูตรที่ใช้ในปัจจุบันมีความเหมาะสมกับการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษา	38	69.09	17	30.90
1.4 ห้องสมุด วัสดุ อุปกรณ์ มีความทันสมัยและเพียงพอต่อความต้องการใช้ในการเรียนการสอนระดับอุดมศึกษา	4	7.20	51	92.72
1.5 มหาวิทยาลัยมีการจัดเสริมความรู้ทางวิชาการแก่คณาจารย์อย่างเหมาะสม	18	32.70	37	67.27
1.6 มหาวิทยาลัยมีการจัดการเรียนการสอนวิชาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาอย่างเพียงพอสำหรับพระบัณฑิตที่จบออกไปทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา	44	80.00	11	20.00
1.7 มหาวิทยาลัยมีการจัดการเรียนการสอนวิชาสามัญทางโลก อันเอื้อต่อการสนับสนุนพระบัณฑิตที่จะจบออกไปทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ	41	74.55	14	25.45
1.8 กิจกรรมด้านการเรียนการสอนควรมีการปรับปรุง	49	89.09	6	10.90

จากตารางที่ 12 จะเห็นว่าอาจารย์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เห็นด้วยกับการกิจหลักที่สำคัญของมหาวิทยาลัยสงฆ์ประการหนึ่งคือ การให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) จำนวน 51 ราย คิดเป็นร้อยละ 92.72 ในการดำเนินการกิจด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรนี้ ประเด็นที่อาจารย์ส่วนใหญ่เห็นด้วยคือ อาจารย์ 50 ราย คิดเป็นร้อยละ 90.9 เห็นด้วยที่นิสิตนักศึกษาต้องไปปฏิบัติศาสนกิจตามที่มหาวิทยาลัยมอบหมายเป็นเวลา 1 ปีก่อนจะสำเร็จการศึกษา อาจารย์ 44 ราย คิดเป็นร้อยละ 80 เห็นด้วยที่มหาวิทยาลัยมีการจัดการเรียนการสอนวิชาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาอย่างเพียงพอสำหรับพระบัณฑิตที่จบออกไปทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา อาจารย์จำนวน 41 ราย คิดเป็นร้อยละ 74.55 เห็นด้วยที่มหาวิทยาลัยมีการจัดการเรียนการสอนวิชาสามัญทางโลกอันเอื้อต่อการสนับสนุนพระบัณฑิตที่จะจบออกไปทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับที่อาจารย์จำนวน 38 ราย คิดเป็นร้อยละ 69.09 เห็นว่าหลักสูตรที่ใช้ในปัจจุบันมีความเหมาะสมกับการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษา ส่วนประเด็นที่อาจารย์ส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยคือ อาจารย์ 51 ราย คิดเป็นร้อยละ 92.72 ไม่เห็นด้วยที่มหาวิทยาลัยมีห้องสมุด วัสดุอุปกรณ์ มีความทันสมัยและเพียงพอต่อความต้องการใช้ในการเรียนการสอนระดับอุดมศึกษา และอาจารย์ 37 ราย คิดเป็นร้อยละ 67.27 ไม่เห็นด้วยว่ามหาวิทยาลัยมีการจัดเสริมความรู้ทางวิชาการแก่คณาจารย์อย่างเหมาะสม ซึ่งอาจารย์จำนวน 49 ราย คิดเป็นร้อยละ 89.09 เห็นว่ากิจกรรมด้านการเรียนการสอนควรมีการปรับปรุง โดยกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีผู้เห็นว่าควรปรับปรุง เช่น ปรับปรุงหลักสูตรให้ทันสมัย, มีกิจกรรมทางวิชาการร่วมกับสถาบันการศึกษาอื่น ๆ, เปิดการเรียนการสอนในสาขาวิชาต่าง ๆ ให้มากขึ้น, จัดเสริมความรู้ทางวิชาการแก่อาจารย์ให้มากขึ้น, สนับสนุนการเขียนตำราเรียนและปรับปรุงให้ทันสมัย, เน้นการเรียนการสอนที่ให้นักศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองให้มากขึ้น, ขยายการศึกษาให้กว้างขวางโดยเฉพาะด้านภาษาต่างประเทศ, นำเทคโนโลยีใหม่มาช่วยในการเรียนการสอนเช่น คอมพิวเตอร์, ปรับปรุงห้องสมุด ห้องแล็บภาษา อุปกรณ์การเรียนการสอนให้ทันสมัย, เน้นการเรียนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานให้มากขึ้น

2. ผู้บริหารจำนวน 10 ราย มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงานของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบันคือ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในลักษณะของการเผยแผ่วิชาการทางพระพุทธศาสนาลักษณะต่าง ๆ เช่น โครงการโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ การอบรมเยาวชนและบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน การเผยแผ่ความรู้ผ่านสื่อมวลชนและเอกสารสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ การจัดอบรมให้ความรู้แก่พระสังฆาธิการ การสอนวิปัสสนากรรมฐาน การสอนบาลีแก่ประชาชน เป็นต้น

การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ก็เป็นการดำเนินกิจกรรมที่สอดคล้องและสนองตอบต่อวัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (พระเมธีรัตนดิลก, พระสิริสุทัศน์ธรรมภรณ์, พระครูวินัยธรสุเมธ ธีรธัมโม, พระครูศรีธรรมปฏิภาณ, พระมหาสำรวม ปิยธัมโม, พระมหาสมชัย กุสลจิตโต, พระมหาโกวิทย์ สิริวัฒน์, พระมหาพิสิฐ สุธัมโม, สัมภาษณ์) ซึ่งอาจารย์ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน 53 ราย คิดเป็นร้อยละ 96.36 เห็นด้วยเกี่ยวกับการดำเนินงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นภารกิจหลักประการหนึ่งของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ดังแสดงไว้ในตารางที่ 13

ตารางที่ 13 แสดงความคิดเห็นของอาจารย์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยต่อภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ภารกิจของมหาวิทยาลัยสงฆ์	ความคิดเห็น			
	เห็นด้วย		ไม่เห็นด้วย	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
2. ภารกิจหลักที่สำคัญของมหาวิทยาลัยสงฆ์ประการหนึ่งคือเผยแผ่พระพุทธศาสนา	53	96.36	2	3.63
2.1 โรงเรียนพุทธศาสนาวินาศิตยเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งในการกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	53	96.36	2	3.63
2.2 มหาวิทยาลัยมีการดำเนินกิจกรรมด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างสม่ำเสมอและเหมาะสมแล้ว	26	47.27	29	52.72
2.3 การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน การอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน เป็นกิจกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	52	94.54	3	5.45
2.4 มหาวิทยาลัยมีการดำเนินภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างมาก	28	50.90	27	49.09
2.5 มหาวิทยาลัยเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยผ่านทางสิ่งตีพิมพ์ของมหาวิทยาลัยและสื่อมวลชนเสมอ ๆ	34	61.81	21	38.18
2.6 มหาวิทยาลัยควรปรับปรุงการดำเนินภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	51	92.72	4	7.27

จากตารางที่ 13 จะพบว่าอาจารย์ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีความเห็นด้วยที่การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นภารกิจหลักที่สำคัญของมหาวิทยาลัยสงฆ์ จำนวน 53 ราย คิดเป็นร้อยละ 96.36 ในการดำเนินภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น ประเด็นที่อาจารย์ส่วนใหญ่เห็นด้วยคือ อาจารย์ 53 ราย คิดเป็นร้อยละ 96.36 เห็นด้วยที่โรงเรียนพุทธศาสนาวินวาทิตเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งในการกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อาจารย์ 52 ราย คิดเป็นร้อยละ 94.54 เห็นด้วยกับการจัดบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน การอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน เป็นกิจกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และอาจารย์ 34 ราย คิดเป็นร้อยละ 61.81 เห็นด้วยว่ามหาวิทยาลัยมีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยผ่านทางสิ่งตีพิมพ์ของมหาวิทยาลัยและสื่อมวลชนเสมอ ๆ ส่วนประเด็นที่อาจารย์ไม่เห็นด้วยคือ อาจารย์ 29 ราย คิดเป็นร้อยละ 52.72 ไม่เห็นด้วยว่ามหาวิทยาลัยมีการดำเนินกิจกรรมด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่น อบรมเยาวชนและเหมาะสมแล้ว ซึ่งสอดคล้องกับอาจารย์จำนวน 28 ราย คิดเป็นร้อยละ 50.90 เห็นว่ามหาวิทยาลัยมีการดำเนินภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาน้อยมาก โดยที่อาจารย์จำนวนถึง 51 ราย คิดเป็นร้อยละ 92.72 เห็นว่ามหาวิทยาลัยควรปรับปรุงการดำเนินภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งกิจกรรมที่ควรปรับปรุงเช่น ใช้นวัตกรรมใหม่ทันสมัยในการประชาสัมพันธ์และเผยแผ่, เผยแผ่ผ่านสื่อมวลชนทุกประเภทให้มากและถี่ขึ้นโดยเฉพาะทางโทรทัศน์ วิทยุ และหนังสือพิมพ์, ฝึกฝนบุคลากรสำหรับการไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยเฉพาะเป็นหลักสุตรพิเศษ, เพิ่มกิจกรรมการเผยแผ่ให้มากกว่าที่ปฏิบัติอยู่, เน้นการเผยแผ่ที่ประชาชนทุกระดับอาชีพโดยเฉพาะเยาวชน, ควรมีการติดตามประเมินและปรับปรุงผลการดำเนินการเผยแผ่, จัดสรรงบประมาณด้านการเผยแผ่ให้มากขึ้น, เน้นการเผยแผ่ในต่างประเทศอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น เป็นต้น

3. ผู้บริหารจำนวน 10 ราย มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงานของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบันคือ ด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนาโดยเน้นการดำเนินกิจกรรมในลักษณะของการรวบรวม ค้นคว้าเอกสารอ้างอิงทางพระพุทธศาสนาจากแหล่งต่าง ๆ การรวบรวมบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถทางพระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถชี้แนะ วิพากษ์ วิจักษ์วิจารณ์ข้อสงสัยเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาหรือการแต่งคำรา การค้นคว้าวิจัยเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาได้

ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ผู้บริหารเห็นว่าเป็นกิจกรรมที่สามารถสนองภารกิจด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนาและวัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัย (พระเมธีรัตติกาล, พระสิริสุทัศน์ธรรมภรณ์, พระครูวินัยธรสมุท ขิรัจฉิม, พระครูศรีธรรมปฏิภาณ, พระมหาสำรวม ปิยชัยโม, พระมหาสมชัย กุสลจิตโต, พระมหาโกวิทย์ สิริวัฒน์, พระมหาพิสิฐ สุทธิโม, สัมภาษณ์) ซึ่งอาจารย์ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน 53 ราย คิดเป็นร้อยละ 96.36 เห็นว่าภารกิจหลักสำคัญของมหาวิทยาลัยสงฆ์ประการหนึ่งก็คือ การเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา ดังแสดงไว้ในตารางที่ 14

ตารางที่ 14 แสดงความคิดเห็นของอาจารย์มหาวิทยาลัยภาคกลางมหาวิทยาลัย ต่อภารกิจด้านการเป็นแหล่ง
รวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา

ภารกิจของมหาวิทยาลัยสงฆ์	ความคิดเห็น			
	เห็นด้วย		ไม่เห็นด้วย	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
3. ภารกิจหลักที่สำคัญของมหาวิทยาลัยสงฆ์ประการหนึ่ง คือการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา	53	96.36	2	3.63
3.1 การจัดชำระพระไตรปิฎกเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งในการกิจ ด้านนี้	52	94.54	3	5.45
3.2 การค้นคว้าวิจัยเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเป็นกิจกรรม ที่สำคัญในการกิจด้านนี้ของมหาวิทยาลัย	54	98.18	1	1.81
3.3 มหาวิทยาลัยสามารถตอบข้อโต้แย้งหรือปัญหาข้อสงสัยใน เรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในสังคมได้	46	83.63	9	16.36
3.4 มหาวิทยาลัยดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เอื้อต่อภารกิจด้าน การเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนาเพียงพอแล้ว	16	29.09	39	70.90
3.5 มหาวิทยาลัยควรปรับปรุงการดำเนินการกิจด้านการเป็น แหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา	51	92.72	4	7.27

จากตารางที่ 14 จะเห็นว่า อาจารย์ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีความคิดเห็นว่าการกิจหลักที่สำคัญประการหนึ่งของมหาวิทยาลัยสงฆ์คือ การเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนาจำนวน 53 ราย คิดเป็นร้อยละ 96.36 ในการดำเนินงานของภารกิจด้านนี้ อาจารย์ส่วนใหญ่เห็นด้วยในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ อาจารย์ 54 ราย คิดเป็นร้อยละ 98.18 เห็นด้วยว่าการค้นคว้าวิจัยเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเป็นกิจกรรมที่สำคัญในภารกิจด้านนี้ของมหาวิทยาลัย อาจารย์ 52 ราย คิดเป็นร้อยละ 94.54 เห็นด้วยว่าการจัดชำระพระไตรปิฎกเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งในภารกิจด้านนี้ และอาจารย์ 46 ราย คิดเป็นร้อยละ 83.63 เห็นด้วยว่ามหาวิทยาลัยสามารถตอบข้อโต้แย้งหรือปัญหาข้อสงสัยในเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในสังคมได้ ส่วนประเด็นที่อาจารย์ส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยคือ อาจารย์จำนวน 39 ราย คิดเป็นร้อยละ 70.90 ไม่เห็นด้วยที่มหาวิทยาลัยดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เอื้อต่อภารกิจด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนาเพียงพอแล้ว ซึ่งสอดคล้องกับอาจารย์จำนวน 51 ราย คิดเป็นร้อยละ 92.72 เห็นว่ามหาวิทยาลัยควรปรับปรุงการดำเนินภารกิจด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ ที่ควรปรับปรุง เช่น ส่งเสริมให้มีการผลิตตำราอย่างมีประสิทธิภาพและทันสมัย, จัดตั้งศูนย์สารสนเทศรวบรวมข้อมูลทางพระพุทธศาสนาด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัย, ปรับปรุงห้องสมุดให้มีความพร้อมในการค้นคว้า, ส่งเสริมการวิจัยเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง, ส่งเสริมให้บุคลากรในมหาวิทยาลัยได้มีโอกาสเสริมวิชาความรู้เพิ่มขึ้น, ร่วมทำกิจกรรมแลกเปลี่ยนงานวิชาการกับสถาบันการศึกษาทางโลก, เชิญผู้เชี่ยวชาญวิชาการต่าง ๆ มาแลกเปลี่ยนบรรยายให้ความรู้แก่บุคลากรและนักศึกษาในมหาวิทยาลัย, จัดทำข้อมูลเกี่ยวกับวิชาการทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาต่างประเทศ เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีผู้บริหารแสดงความคิดเห็นว่าจากการดำเนินงานต่าง ๆ ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นั้น มหาจุฬาฯ ยังมีภารกิจด้านอื่น ๆ นอกจากภารกิจ 3 ด้านดังกล่าวแล้วข้างต้นดังนี้

1. ภารกิจด้านการให้บริการทางวิชาการแก่สังคม (6 ราย)
2. ภารกิจด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม (1 ราย)
3. ภารกิจด้านการเป็นผู้นำสังคมและชุมชน (2 ราย)

สำหรับการสอบถามความคิดเห็นอาจารย์ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เห็นว่า มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ยังมีภารกิจด้านอื่น ๆ นอกจากภารกิจทั้ง 3 ด้านดังกล่าวข้างต้นแล้วดังนี้

1. ภารกิจด้านการให้บริการทางวิชาการแก่สังคม (9 ราย คิดเป็นร้อยละ 16.36)
2. ภารกิจด้านการสังคมสงเคราะห์ (4 ราย คิดเป็นร้อยละ 7.27)
3. ภารกิจด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม (2 ราย คิดเป็นร้อยละ 3.63)

ในสภาพการณ์ปัจจุบันผู้บริหารมหาวิทยาลัย มีความคิดเห็นว่าหาฯฯ ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยเน้นหนักไปทางด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. เน้นภารกิจเฉพาะด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรในระดับอุดมศึกษา (6 ราย)
2. เน้นภารกิจทั้ง 3 ด้านคือ การให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรในระดับอุดมศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา (2 ราย)
3. เน้นภารกิจด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรในระดับอุดมศึกษา ด้านการให้บริการทางวิชาการแก่สังคม การวิจัย (2 ราย)
4. เน้นภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (1 ราย)
5. เน้นภารกิจด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรในระดับอุดมศึกษาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (1 ราย)

ในด้านอาจารย์ของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีความคิดเห็นต่อการดำเนินงานในสภาพการณ์ปัจจุบันดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยเน้นหนักดังนี้

1. เน้นภารกิจทั้ง 3 ด้านคือ การให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรในระดับอุดมศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา (32 ราย คิดเป็นร้อยละ 58.18)
2. เน้นภารกิจเฉพาะด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรในระดับอุดมศึกษา (18 ราย คิดเป็นร้อยละ 32.72)
3. เน้นภารกิจด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา (8 ราย คิดเป็นร้อยละ 14.54)
4. เน้นภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (2 ราย คิดเป็นร้อยละ 3.63)
5. เน้นภารกิจด้านสังคมสงเคราะห์ (5 ราย คิดเป็นร้อยละ 9.09)
6. เน้นภารกิจด้านการให้บริการวิชาการแก่สังคม (3 ราย คิดเป็นร้อยละ 5.45)
7. เน้นภารกิจด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม (2 ราย คิดเป็นร้อยละ 3.63)

จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารเกี่ยวกับปัญหาที่พบในการดำเนินงานของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในปัจจุบันพอสรุปได้ดังนี้

1. งบประมาณ มหาจุฬาฯ ได้รับจัดสรรเงินงบประมาณแผ่นดินจากรัฐบาลอย่างจริงจัง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533 ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นงบค้ำค่าตอบแทนบุคลากร (เงินเดือน) แต่งบประมาณในส่วนอื่น ๆ เช่น งบพัฒนามหาวิทยาลัย งบเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน งบก่อสร้างอาคารสถานที่ เป็นต้น ซึ่งจะได้รับน้อยมากไม่เพียงพอที่จะดำเนินงาน ซึ่งมหาจุฬาฯ ต้องใช้เงินอุดหนุนจากมูลนิธิมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเงินบริจาคจากผู้มีจิตศรัทธา เพื่อช่วยแก้ปัญหาดังกล่าว (7 ราย)

2. สถานที่ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งอาศัยอยู่ในบริเวณที่ของวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ซึ่งไม่สามารถก่อสร้างขยายอาคารที่ทำการของมหาวิทยาลัยออกไปได้ตามความจำเป็นของมหาวิทยาลัย เพราะอำนาจสิทธิ์ขาดการตัดสินใจไม่ได้ตกอยู่ที่มหาวิทยาลัย ประกอบกับงบประมาณในการก่อสร้างอาคารสถานที่ที่ได้รับน้อยมาก มหาวิทยาลัยจึงได้แก้ปัญหาด้วยการขยายมหาวิทยาลัยออกไปตามวิชาเขตในภูมิภาคและส่วนกลาง ซึ่งในปีนี้ได้ขยายไปตั้งวิชาเขตในกรุงเทพฯ เพิ่ม 1 แห่งคือ วัดศรีสุดาราม เขตบางกอกน้อย (6 ราย)

3. ด้านบุคลากร จากงบประมาณที่ได้รับจำกัดส่วนหนึ่ง ทำให้ไม่สามารถจัดหาบุคลากรได้ตามที่มหาวิทยาลัยต้องการทั้งหมด ข้อจำกัดของมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่จำเป็นต้องมีผู้บริหารมหาวิทยาลัยเป็นพระสงฆ์จึงทำให้ฆราวาสผู้มีความสามารถได้มาช่วยบริหารมหาวิทยาลัย การแก้ไขมหาวิทยาลัยจึงใช้เงินอุดหนุนส่วนหนึ่งจัดจ้างบุคลากรที่ขาด เช่น อาจารย์พิเศษ ผู้เชี่ยวชาญต่าง ๆ จัดแผนอัตรากำลังคนล่วงหน้าในแผนพัฒนาชมมหาวิทยาลัย ระยะที่ 7 (3 ราย)

4. การบริหารหรือการจัดการ บุคลากรของมหาวิทยาลัยไม่มีประสบการณ์ในการจัดการหรือบริหารงาน เนื่องจากส่วนใหญ่จบการศึกษาทางด้านปรัชญา หรือวิชาทางพุทธศาสนา ไม่มีความชำนาญหรือการศึกษาด้านการบริหารงาน ระบบอาวุโสของคณะสงฆ์ มหาวิทยาลัยแก้ปัญหาด้วยการกระจายงานและจัดงานให้ถูกต้องตามสายงาน ปรับเปลี่ยนผู้รับผิดชอบ จัดวางแผนปฏิบัติงานล่วงหน้า (3 ราย)

สรุปการดำเนินการกิจของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในปัจจุบัน

จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่งจำนวนรวม 24 ราย การสอบถาม ความคิดเห็นของอาจารย์มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่งจำนวน 110 ราย และการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก มหาวิทยาลัยสงฆ์จำนวน 5 ราย ทำให้ทราบถึงการดำเนินงานด้านต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง ดังกล่าวข้างต้น ซึ่งพอจะสรุปรวมเป็นการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ได้ดังนี้

1. การกิจด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา)

1.1 ผู้บริหารของมหาวิทยาลัยสงฆ์จำนวน 22 ราย เห็นว่าการดำเนินงานของ มหาวิทยาลัยสงฆ์ที่มีต่อเนื่องและเด่นชัด ซึ่งนับเป็นการกิจหลักสำคัญประการหนึ่งของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ก็คือ การกิจด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) และผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ จำนวน 16 รูปยังเห็นว่าการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับ อุดมศึกษา) นั้น สามารถสนองตอบวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายของมหาวิทยาลัยสงฆ์

1.2 ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 5 ท่าน ก็มีความคิดเห็นว่าการดำเนินงาน ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่กระทำอย่างต่อเนื่องและเด่นชัด อันนับเป็นการกิจที่สำคัญประการหนึ่งของ มหาวิทยาลัยสงฆ์ก็คือ การกิจด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) และทั้ง 5 ท่านยังเห็นว่าการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทางด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) นั้น สามารถสนองตอบวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายของมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้

1.3 อาจารย์ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่งเห็นด้วยกับการกิจหลักที่สำคัญของ มหาวิทยาลัยสงฆ์ประการหนึ่งคือ การให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) จำนวน 106 ราย คิดเป็นร้อยละ 96.36 ดังรายละเอียดปรากฏในตารางที่ 15

ตารางที่ 15 แสดงความคิดเห็นของอาจารย์มหาวิทยาลัยสงฆ์ต่อภารกิจด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา)

ภารกิจของมหาวิทยาลัยสงฆ์	ความคิดเห็น			
	เห็นด้วย		ไม่เห็นด้วย	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
1. ภารกิจหลักที่สำคัญของมหาวิทยาลัยสงฆ์ประการหนึ่งคือการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา)	106	96.36	4	3.63
1.1 ในปัจจุบันการจัดการเรียนการสอนทั้งวิชาทางพระพุทธศาสนาและวิชาสามัญทางโลกจัดอยู่ในสัดส่วนที่เหมาะสม	73	66.36	37	33.63
1.2 นิสิตนักศึกษาต้องไปปฏิบัติศาสนกิจตามที่มหาวิทยาลัยมอบหมายเป็นเวลา 1 ปีก่อนจะสำเร็จการศึกษา	104	94.54	6	5.45
1.3 หลักสูตรที่ใช้อยู่ในปัจจุบันมีความเหมาะสมกับการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษา	73	66.36	37	33.63
1.4 ห้องสมุด วัสดุ อุปกรณ์ มีความทันสมัยและเพียงพอต่อความต้องการใช้ในการเรียนการสอนระดับอุดมศึกษา	22	20.00	88	80.00
1.5 มหาวิทยาลัยมีการจัดเสริมความรู้ทางวิชาการแก่คณาจารย์อย่างเหมาะสม	32	29.09	78	70.90
1.6 มหาวิทยาลัยมีการจัดการเรียนการสอนวิชาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาอย่างเพียงพอสำหรับพระบัณฑิตที่จบออกไปทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา	88	80.00	22	20.00
1.7 มหาวิทยาลัยมีการจัดการเรียนการสอนวิชาสามัญทางโลก อันเอื้อต่อการสนับสนุนพระบัณฑิตที่จะจบออกไปทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ	83	75.45	27	24.54
1.8 กิจกรรมด้านการเรียนการสอนควรมีการปรับปรุง	103	93.63	7	6.36

จากตารางที่ 15 จะพบว่าอาจารย์มหาวิทยาลัยสงฆ์เห็นด้วยกับภารกิจหลักที่สำคัญประการหนึ่งของมหาวิทยาลัยสงฆ์คือ การให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) จำนวน 106 ราย คิดเป็นร้อยละ 96.36 ในเรื่องของภารกิจเกี่ยวกับการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรนี้ อาจารย์ 104 ราย คิดเป็นร้อยละ 94.54 เห็นด้วยที่นิสิตนักศึกษาต้องไปปฏิบัติศาสนกิจตามที่มหาวิทยาลัยมอบหมายเป็นเวลา 1 ปีก่อนจะสำเร็จการศึกษา อาจารย์ 88 ราย คิดเป็นร้อยละ 80 เห็นด้วยที่มหาวิทยาลัยมีการจัดการเรียนการสอนวิชาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาอย่างเพียงพอสำหรับพระบัณฑิตที่จะออกไปทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา อาจารย์ 83 ราย คิดเป็นร้อยละ 75.45 เห็นด้วยที่มหาวิทยาลัยมีการจัดการเรียนการสอนวิชาสามัญทางโลกอันเอื้อต่อการสนับสนุนพระบัณฑิตที่จะออกไปทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับอาจารย์ 73 ราย คิดเป็นร้อยละ 66.36 เห็นว่าหลักสูตรที่ใช้ในปัจจุบันมีความเหมาะสมกับการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษา ทั้งการเรียนการสอนวิชาทางพระพุทธศาสนาและวิชาสามัญทางโลก ซึ่งจัดอยู่ในสัดส่วนที่เหมาะสมแล้ว ในประเด็นที่อาจารย์ส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยคือ อาจารย์ 88 ราย คิดเป็นร้อยละ 80 ไม่เห็นด้วยที่ห้องสมุด วัสดุ อุปกรณ์ มีความทันสมัยและเพียงพอต่อความต้องการในการเรียนการสอนระดับอุดมศึกษา และอาจารย์ 78 ราย คิดเป็นร้อยละ 70.90 ไม่เห็นด้วยที่มหาวิทยาลัยมีการจัดเสริมความรู้ทางวิชาการแก่คณาจารย์อย่างเหมาะสมแล้ว ซึ่งสอดคล้องกับอาจารย์ 103 ราย คิดเป็นร้อยละ 93.63 เห็นว่ากิจกรรมด้านการเรียนการสอนควรมีการปรับปรุง ซึ่งกิจกรรมที่ควรปรับปรุงได้แก่ การจัดให้มีสัมมนาวิชาการสำหรับนักศึกษาและอาจารย์ให้มากขึ้น มีการเชิญผู้เชี่ยวชาญวิชาการด้านต่าง ๆ มาร่วมทำงานกับอาจารย์ในมหาวิทยาลัยสงฆ์, มีการจัดให้นิสิตนักศึกษาได้มีโอกาสไปศึกษานอกสถานที่และมีภาคปฏิบัติมากขึ้น, เน้นการเรียนการสอนภาษาต่างประเทศ กฎหมาย สังคมศาสตร์, ปรับปรุง ห้องสมุด อุปกรณ์การเรียนการสอนให้ทันสมัย, จัดให้มีกิจกรรมเพิ่มพูนความรู้ เช่น ทุนการศึกษาแก่อาจารย์และนักศึกษาไปศึกษาต่อในระดับสูง, เปิดการเรียนการสอนในสาขาวิชาต่าง ๆ ให้หลากหลายมากขึ้น, สนับสนุนการเขียนตำราเรียนและปรับปรุงให้ทันสมัย, เน้นการเรียนการสอนที่ให้นักศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองให้มากขึ้น, ขยายการศึกษาให้กว้างขวางโดยเฉพาะด้านภาษาต่างประเทศ, นำเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาช่วยในการเรียนการสอนเช่น คอมพิวเตอร์, เน้นการเรียนการปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐานให้เข้มมากขึ้น

2. ภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

2.1 ผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ จำนวน 20 ราย เห็นว่าการดำเนินงานต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่กระทำอย่างเด่นชัดและต่อเนื่อง ซึ่งนับเป็นภารกิจหลักประการหนึ่งของมหาวิทยาลัยสงฆ์คือ ภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และผู้บริหารจำนวน 16 ราย ยังเห็นว่าการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้นสามารถสนองตอบวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายของมหาวิทยาลัยสงฆ์

2.2 ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกมหาวิทยาลัยสงฆ์ จำนวน 5 ท่านก็มีความคิดเห็นว่าการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่เด่นชัดและต่อเนื่อง ซึ่งนับเป็นภารกิจประการหนึ่งของมหาวิทยาลัยสงฆ์คือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 5 ท่านยังเห็นว่าการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ สามารถสนองตอบวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายของมหาวิทยาลัยสงฆ์

2.3 อาจารย์ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง เห็นด้วยกับภารกิจหลักที่สำคัญของมหาวิทยาลัยสงฆ์ประการหนึ่งคือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา จำนวน 108 ราย คิดเป็นร้อยละ 98.18 ดังรายละเอียดปรากฏในตารางที่ 16

ตารางที่ 16 แสดงความคิดเห็นของอาจารย์มหาวิทยาลัยสงฆ์ต่อภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ภารกิจของมหาวิทยาลัยสงฆ์	ความคิดเห็น			
	เห็นด้วย		ไม่เห็นด้วย	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
2. ภารกิจหลักที่สำคัญของมหาวิทยาลัยสงฆ์ประการหนึ่ง คือการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	108	98.18	2	1.81
2.1 โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์เป็นกิจกรรมส่วนหนึ่ง ในการกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	107	97.27	3	2.72
2.2 มหาวิทยาลัยมีการดำเนินกิจกรรมด้านการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาอย่างสม่ำเสมอและเหมาะสมแล้ว	54	49.09	56	50.90
2.3 การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน การอบรมเยาวชนภาค ฤดูร้อน เป็นกิจกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	107	97.27	3	2.72
2.4 มหาวิทยาลัยมีการดำเนินภารกิจด้านการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาบ่อยมาก	58	52.72	52	47.27
2.5 มหาวิทยาลัยเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยผ่านทางสิ่งตีพิมพ์ ของมหาวิทยาลัยและสื่อมวลชนเสมอ ๆ	55	50.00	55	50.00
2.6 มหาวิทยาลัยควรปรับปรุงการดำเนินภารกิจด้านการ เผยแผ่พระพุทธศาสนา	103	93.63	7	6.36

จากตารางที่ 16 จะพบว่าอาจารย์ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่งเห็นด้วยกับการกิจหลักที่สำคัญของมหาวิทยาลัยสงฆ์ประการหนึ่งคือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา จำนวน 108 ราย คิดเป็นร้อยละ 98.18 ในการดำเนินภารกิจด้านนี้ ประเด็นที่อาจารย์ส่วนใหญ่เห็นด้วยคือ อาจารย์ 107 คน คิดเป็นร้อยละ 97.27 เห็นด้วยที่การเปิดสอนโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน การอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อน เป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งในการกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และประเด็นที่อาจารย์ไม่เห็นด้วยคือ อาจารย์ 56 ราย คิดเป็นร้อยละ 50.90 ไม่เห็นด้วยที่มหาวิทยาลัยมีการดำเนินกิจกรรมด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างเหมาะสมแล้ว ซึ่งสอดคล้องกับอาจารย์ 58 ราย คิดเป็นร้อยละ 52.72 เห็นว่ามหาวิทยาลัยมีการดำเนินภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาน้อยมาก ดังที่อาจารย์ 103 ราย คิดเป็นร้อยละ 93.63 เห็นควรมีการปรับปรุงการดำเนินภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ ที่เสนอให้มีการปรับปรุงได้แก่ ใช้นวัตกรรมใหม่ทันสมัยในการประชาสัมพันธ์และเผยแผ่, เผยแผ่ผ่านสื่อมวลชนทุกประเภทให้มากและถี่ขึ้น โดยเฉพาะทางโทรทัศน์ วิทยุ และหนังสือพิมพ์, จัดตั้งหน่วยงานและบุคลากรรับผิดชอบงานการเผยแผ่ที่มีประสิทธิภาพ, เน้นการเผยแผ่ที่ประชาชนทุกระดับอาชีพโดยเฉพาะเยาวชน, กระจายการเผยแผ่ไปสู่ภูมิภาคและต่างประเทศให้เป็นรูปธรรมมากขึ้น, เน้นการเผยแผ่เป็นภาษาต่างประเทศ, ร่วมกับสถาบันการศึกษาและองค์กรอื่นในการดำเนินกิจกรรมการเผยแผ่, ควรมีการติดตามและประเมินผลและปรับปรุงการดำเนินการเผยแผ่, จัดสรรงบประมาณการเผยแผ่ให้มากขึ้น, ฝึกฝนบุคลากรสำหรับการไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยเฉพาะเป็นหลักสูตรพิเศษ

3. การกิจด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา

3.1 ผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ จำนวน 17 รูปเห็นว่าการดำเนินงานต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยสงฆ์อีกประการหนึ่งคือ ด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา และผู้บริหาร จำนวน 14 รายเห็นว่าการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา สนองตอบวัตถุประสงค์และจุดมุ่งหมายของมหาวิทยาลัยสงฆ์ แต่ยังมีปริมาณการดำเนินงานไม่เต็มที่

3.2 ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกมหาวิทยาลัยสงฆ์ จำนวน 5 รายเห็นว่าการดำเนินงานต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ซึ่งเด่นชัดและต่อเนื่องซึ่งนับเป็นภารกิจประการหนึ่งของมหาวิทยาลัยสงฆ์คือ ด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา และผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง 5 ท่านเห็นว่าการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนานั้น สามารถสนองตอบวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายของมหาวิทยาลัยได้ แต่มหาวิทยาลัยยังมีการดำเนินภารกิจด้านนี้ค่อนข้างน้อยเมื่อเทียบกับการดำเนินภารกิจ ด้านอื่น ๆ

3.3 อาจารย์ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่งเห็นด้วยกับการที่มหาวิทยาลัยสงฆ์มีภารกิจสำคัญประการหนึ่งคือ การกิจด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา จำนวน 105 ราย คิดเป็นร้อยละ 95.45 ดังรายละเอียดปรากฏในตารางที่ 17

ตารางที่ 17 แสดงความคิดเห็นของอาจารย์มหาวิทยาลัยสงฆ์ต่อภารกิจด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา

ภารกิจของมหาวิทยาลัยสงฆ์	ความคิดเห็น			
	เห็นด้วย		ไม่เห็นด้วย	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
3. ภารกิจหลักที่สำคัญของมหาวิทยาลัยสงฆ์ประการหนึ่งคือ การเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา	105	95.45	5	4.54
3.1 การจัดทำพระไตรปิฎกเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งในการกิจด้านนี้	93	84.54	17	15.45
3.2 การค้นคว้าวิจัยเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเป็นกิจกรรมที่สำคัญในการกิจด้านนี้ของมหาวิทยาลัย	102	92.72	8	7.27
3.3 มหาวิทยาลัยสามารถตอบข้อโต้แย้งหรือปัญหาข้อสงสัยในเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในสังคมได้	86	78.18	24	21.81
3.4 มหาวิทยาลัยดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เอื้อต่อภารกิจด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนาเพียงพอแล้ว	26	23.63	84	76.36
3.5 มหาวิทยาลัยควรปรับปรุงการดำเนินการด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา	102	92.72	8	7.27

จากตารางที่ 17 พบว่าอาจารย์มหาวิทยาลัยสงฆ์เห็นด้วยที่มหาวิทยาลัยสงฆ์มีภารกิจหลักสำคัญประการหนึ่งคือ การเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา จำนวน 105 ราย คิดเป็นร้อยละ 95.45 ในการดำเนินการกิจด้านนี้ ประเด็นที่อาจารย์ส่วนใหญ่เห็นด้วยคือ อาจารย์ 102 ราย คิดเป็นร้อยละ 92.72 เห็นด้วยกับการค้นคว้าวิจัยเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเป็นกิจกรรมที่สำคัญในการกิจด้านนี้ของมหาวิทยาลัย อาจารย์ 93 ราย คิดเป็นร้อยละ 84.54 เห็นด้วยที่การจัดชำระพระไตรปิฎกเป็นกิจกรรมส่วนหนึ่งในภารกิจด้านนี้ และอาจารย์ 86 ราย คิดเป็นร้อยละ 78.18 เห็นด้วยที่มหาวิทยาลัยสามารถตอบข้อโต้แย้งหรือปัญหาข้อสงสัยในเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในสังคมได้ ส่วนประเด็นที่อาจารย์ไม่เห็นด้วยคือ อาจารย์ 84 ราย คิดเป็นร้อยละ 76.36 ไม่เห็นด้วยที่มหาวิทยาลัยดำเนินการกิจต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนาเพียงพอแล้ว ซึ่งสอดคล้องกับการที่อาจารย์ 102 ราย คิดเป็นร้อยละ 92.72 เห็นว่ามหาวิทยาลัยควรปรับปรุงการดำเนินการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา ซึ่งการดำเนินการด้านนี้ควรปรับปรุงได้แก่ การจัดตั้งศูนย์สารสนเทศรวบรวมข้อมูลทางพระพุทธศาสนาด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัย, ปรับปรุงห้องสมุด ห้องปฏิบัติการให้มีความทันสมัยพร้อมที่จะให้ศึกษาค้นคว้า, ส่งเสริมการวิจัยเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาอย่างจริงจังและเป็นรูปธรรมมากขึ้น, ร่วมทำกิจกรรมและแลกเปลี่ยนงานวิชาการกับสถาบันการศึกษาทางโลก, เชิญผู้เชี่ยวชาญวิชาการต่าง ๆ มาแลกเปลี่ยนบรรยายให้ความรู้แก่บุคลากรและนักศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์, เพิ่มบทบาทการเป็นผู้ตอบข้อโต้แย้งหรือปัญหาข้อสงสัยในด้านวิชาการทางพระพุทธศาสนาให้มากขึ้น, จัดทำข้อมูลเกี่ยวกับวิชาการทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาต่างประเทศ

4. การกิจอื่น ๆ

4.1 นอกจากนี้ผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ยังแสดงความคิดเห็นว่าการดำเนินงานต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งนั้น นอกจากภารกิจทั้ง 3 ด้านคือ ภารกิจด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนาแล้ว ยังมีภารกิจด้านอื่น ๆ ดังนี้

- 4.1.1 ภารกิจด้านการให้บริการทางวิชาการแก่สังคม (7 ราย)
- 4.1.2 ภารกิจด้านการเป็นผู้นำสังคมและชุมชน (3 ราย)
- 4.1.3 ภารกิจด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม (2 ราย)
- 4.1.4 ภารกิจด้านการสังคมสงเคราะห์ (2 ราย)
- 4.1.5 ภารกิจด้านการให้โอกาสผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา (1 ราย)

4.2 ส่วนผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกมหาวิทยาลัย แสดงความคิดเห็นว่านอกจากการดำเนินการกิจของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง ทั้ง 3 ด้านคือ ภารกิจด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนาแล้ว มหาวิทยาลัยสงฆ์ยังมีภารกิจด้านอื่น ๆ ดังนี้

- 4.2.1 ภารกิจด้านการวิจัยและพัฒนา (1 ราย)
- 4.2.2 ภารกิจด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม (1 ราย)
- 4.2.3 ภารกิจด้านการเป็นผู้นำสังคม (1 ราย)

4.3 สำหรับการสอบถามความคิดเห็นของอาจารย์ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง เห็นว่า นอกจากภารกิจทั้ง 3 ด้านคือ การให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนาแล้ว มหาวิทยาลัยสงฆ์ยังมีภารกิจด้านอื่น ๆ ดังนี้

- 4.3.1 ภารกิจด้านการให้บริการทางวิชาการแก่สังคม (12 ราย คิดเป็นร้อยละ 10.90)
- 4.3.2 ภารกิจด้านการสังคมสงเคราะห์ (9 ราย คิดเป็นร้อยละ 8.18)
- 4.3.3 ภารกิจด้านการให้โอกาสผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา (7 ราย คิดเป็นร้อยละ 6.36)
- 4.3.4 ภารกิจด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม (2 ราย คิดเป็นร้อยละ 1.81)

5. การกิจที่ควรดำเนินการในปัจจุบัน

5.1 ในสภาพการณ์ปัจจุบันผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่งมีความคิดเห็นว่า มหาวิทยาลัยสงฆ์ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยเน้นหนักไปทางด้านต่าง ๆ ดังนี้

5.1.1 เน้นภารกิจเฉพาะด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรในระดับอุดมศึกษา (9 ราย)

5.1.2 เน้นภารกิจทั้ง 3 ด้านคือ การให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรในระดับอุดมศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา (6 ราย)

5.1.3 เน้นภารกิจด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรในระดับอุดมศึกษา การให้บริการทางวิชาการแก่สังคม และการวิจัย (2 ราย)

5.1.4 เน้นภารกิจด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรในระดับอุดมศึกษา และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (1 ราย)

5.1.5 เน้นเฉพาะภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (1 ราย)

5.1.6 เน้นภารกิจด้านการให้บริการทางวิชาการแก่สังคม (1 ราย)

5.2 สำหรับผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกมหาวิทยาลัยสงฆ์เห็นว่าการดำเนินการกิจของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในสภาพการณ์ปัจจุบันเน้นภารกิจด้าน

5.2.1 เน้นภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (2 ราย)

5.2.2 เน้นภารกิจทั้ง 3 ด้านคือ ด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา (1 ราย)

5.2.3 เน้นภารกิจด้านการวิจัยและพัฒนา (1 ราย)

5.2.4 เน้นภารกิจด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา (1 ราย)

5.3 ในด้านอาจารย์ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่งมีความคิดเห็นต่อการดำเนินงานในสภาพการณ์ปัจจุบันดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยเน้นหนักภารกิจต่าง ๆ ดังนี้

5.3.1 เน้นภารกิจทั้ง 3 ด้านคือ การให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรในระดับอุดมศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา (61 ราย คิดเป็นร้อยละ 55.45)

5.3.2 เน้นภารกิจเฉพาะด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรในระดับอุดมศึกษา (40 ราย คิดเป็นร้อยละ 36.36)

- 5.3.3 เน้นภารกิจด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา (11 ราย คิดเป็นร้อยละ 10)
- 5.3.4 เน้นภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (11 ราย คิดเป็นร้อยละ 10)
- 5.3.5 เน้นภารกิจด้านสังคมสงเคราะห์สังคมและชนบท (9 ราย คิดเป็นร้อยละ 8.18)
- 5.3.6 เน้นภารกิจด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม (4 ราย คิดเป็นร้อยละ 3.63)
- 5.3.7 เน้นภารกิจด้านการให้บริการวิชาการแก่สังคม (4 ราย คิดเป็นร้อยละ 3.63)
- 5.3.8 เน้นภารกิจด้านการให้โอกาสแก่ผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา (2 ราย คิดเป็นร้อยละ 1.81)
- 5.3.9 เน้นภารกิจด้านการเป็นผู้นำสังคม (1 ราย คิดเป็นร้อยละ 0.90)

6. ปัญหาในการดำเนินการกิจของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในปัจจุบัน

6.1 จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่งเกี่ยวกับปัญหาที่พบในการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในปัจจุบัน พอสรุปได้ดังนี้

6.1.1 งบประมาณ มหาวิทยาลัยสงฆ์ได้รับจัดสรรเงินงบประมาณแผ่นดินจากรัฐบาลอย่างจริงจังตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นงบด้านค่าตอบแทนบุคลากร (เงินเดือน) แต่งบประมาณด้านอื่น ๆ เช่น งบพัฒนามหาวิทยาลัย งบเกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการเรียนการสอน งบการก่อสร้างอาคารสถานที่ ได้รับน้อยมากไม่เพียงพอต่อการดำเนินงาน ทำให้เป็นอุปสรรคในการพัฒนามหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงฆ์จึงต้องหาเงินจากส่วนอื่นมาเป็นค่าใช้จ่ายในส่วนที่รัฐมิได้จัดสรรให้ ซึ่งแหล่งที่มาของเงินนอกงบประมาณแผ่นดินมักได้จากมูลนิธิของสถาบันเอง จากผู้มีจิตศรัทธาบริจาค หรือจากรายได้ของมหาวิทยาลัยตนเอง (13 ราย)

6.1.2 สถานที่ มหาวิทยาลัยสงฆ์มีปัญหาด้านอาคารสถานที่คับแคบไม่พอเพียงต่อการจัดและการใช้งานตามที่ควรจะเป็น เนื่องด้วยปัญหางบประมาณส่วนหนึ่ง ปัญหาเรื่องของอำนาจสิทธิ์ขาดในการตัดสินใจก่อสร้างอาคารใด ๆ มิได้ตกอยู่ที่ผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์แต่เพียงฝ่ายเดียว เพราะมหาวิทยาลัยสงฆ์นั้นตั้งอยู่ในเขตของวัด (สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยตั้งอยู่ในบริเวณวัดบวรนิเวศวิหาร ส่วนมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยตั้งอยู่บริเวณวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์) จึงไม่สามารถตัดสินใจ

ดำเนินการเกี่ยวกับอาคารสถานที่ได้ มหาวิทยาลัยสงฆ์ได้แก้ปัญหาด้วยการขยายวิทยาเขตไปยังบริเวณรอบกรุงเทพฯ และภูมิภาคต่าง ๆ (13 ราย)

6.1.3 บุคลากร อุปสรรคประการหนึ่งของมหาวิทยาลัยสงฆ์คือ ขาดแคลนบุคลากรที่มีประสิทธิภาพในการทำงาน ปัจจัยหนึ่งนั้นมหาวิทยาลัยขาดงบประมาณที่จะจัดหาบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถสูงและเป็นผู้มีความชำนาญในการทำงานในมหาวิทยาลัย ซึ่งมหาวิทยาลัยเองนั้นไม่มีความมั่นคงเพียงพอ สวัสดิการเกือบลดต่าง ๆ ไม่สามารถสู้กับสถาบันการศึกษาทางโลกได้ บุคลากรที่มีอยู่ในปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ศึกษาและสำเร็จจากมหาวิทยาลัยสงฆ์แล้วกลับมาทำงานที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ ฉะนั้นความหลากหลายในการทำงานจึงไม่เกิด เนื่องจากส่วนใหญ่จบมาทางด้านการศึกษาและศาสนา มหาวิทยาลัยสงฆ์ได้พยายามหาทางแก้ปัญหาด้านการหางบประมาณเพื่อจัดจ้างบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถมาทำงานในมหาวิทยาลัย มาเป็นอาจารย์พิเศษ ผู้เชี่ยวชาญต่าง ๆ มีการจัดทำแผนอัตรากำลังล่วงหน้าในแผนพัฒนามหาวิทยาลัยระยะที่ 7 คือ พ.ศ. 2535-2539 (9 ราย)

6.1.4 การบริหารหรือการจัดการ มหาวิทยาลัยสงฆ์มีปัญหาในการบริหารงานมหาวิทยาลัยเนื่องมาจากผู้ที่เป็นผู้บริหารในมหาวิทยาลัยสงฆ์ล้วนจบจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสิ้น และส่วนใหญ่จบการศึกษาทางด้านปรัชญา จิตวิทยา หรือวิชาการทางพระพุทธศาสนา ซึ่งความหลากหลายในการตัดสินใจต่าง ๆ จึงไม่มีมากนัก และส่วนหนึ่งคือผู้บริหารของมหาวิทยาลัยต้องเป็นบรรพชิต อันถือเป็นเอกลักษณ์ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ จนราวาสที่มีความรู้ความสามารถ ความชำนาญโดยตรงจึงไม่มีโอกาสมาช่วยในการบริหารได้อย่างจริงจัง และระบบอาวุโสในคณะสงฆ์ก็เป็นปัญหาส่วนหนึ่งของการบริหารงาน มหาวิทยาลัยสงฆ์พยายามแก้ปัญหาด้วยการกระจายงานและจัดแบ่งสายงานให้ถูกต้องตามลักษณะงานที่ถูกต้องของสถาบันการศึกษา ปรับเปลี่ยนผู้รับผิดชอบ จัดวางแผนปฏิบัติงานล่วงหน้า (3 ราย)

6.2 ในส่วนของผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกมหาวิทยาลัยสงฆ์ มองปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ดังนี้

6.2.1 การเงิน มหาวิทยาลัยสงฆ์ได้รับการจัดสรรงบประมาณการสนับสนุนจากฝ่ายอาณาจักรคือรัฐน้อยมาก ไม่เพียงพอต่อการนำมาใช้ในการดำเนินการพัฒนามหาวิทยาลัย และจากฝ่ายพุทธจักรเองก็ได้สนับสนุนอย่างจริงจังทั้ง ๆ ที่มีงบจากศาสนสมบัติอยู่จำนวนมาก ปัญหาด้านนี้รัฐควรให้การสนับสนุนด้านงบประมาณอย่างเพียงพอและทางมหาเถรสมาคมควรเรียกเงินจากศาสนสมบัติกลางมาช่วยเหลือด้านการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ (2 ราย)

6.2.2 บุคลากร มหาวิทยาลัยสงขลามีผู้ที่ตั้งใจช่วยงานและอุทิศใจอย่างจริงจังมากกว่าต้องการค่าตอบแทน ซึ่งบางครั้งบุคลากรที่มีอยู่ก็ไม่สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากไม่มีความรู้และความชำนาญเพียงพอ บุคลากรภายนอกที่มาช่วยงานก็ไม่สามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง ทำให้ขาดตอนขาดช่วงไป มหาวิทยาลัยสงขลาคงต้องเร่งพัฒนากำลังคนที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพในการทำงานมากยิ่งขึ้น พร้อมทั้งมีการวางแผนด้านอัตรากำลังอย่างจริงจัง จัดหาผู้บริหารมืออาชีพมาเสริม และในด้านการเรียนการสอน มหาวิทยาลัยสงขลามีบุคลากรทางด้านการสอนที่หลากหลายเพราะมีแต่ผู้จบในสาขาวิชาเดียวหรือใกล้เคียงเท่านั้นที่มาสอน มหาวิทยาลัยสงขลาคงต้องหาทางนำบุคลากรจากหลากหลายสาขามาช่วยในการเรียนการสอน

6.2.3 การประชาสัมพันธ์ มหาวิทยาลัยสงขลามีการประชาสัมพันธ์น้อยมากจนทำให้บางคนไม่รู้จักมหาวิทยาลัยสงขลามีการเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษา การประชาสัมพันธ์ในด้านการทำงานของมหาวิทยาลัยสงขลาก็น้อยมากโดยเฉพาะด้านการเผยแพร่ มักทำในรูปส่วนตัวมากกว่าในนามของสถาบัน ปัญหาด้านนี้มหาวิทยาลัยควรจัดเผยแพร่ประชาสัมพันธ์กิจกรรมของมหาวิทยาลัยสู่สาธารณชน มีความร่วมมือกับสถาบัน องค์กรต่าง ๆ ให้มากขึ้น ทำการเผยแพร่ในนามของสถาบันให้มากขึ้นและสม่ำเสมอโดยผ่านสื่อต่าง ๆ (2 ราย)

6.2.4 การเรียนการสอน มหาวิทยาลัยสงขลาคงต้องมีการปรับปรุงการจัดการเรียนการสอนให้ทันสมัย ต้องเสริมรากฐานที่มีมาแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้มั่นคงขึ้น ต้องมีการวางแผนไปถึงอนาคต โดยเฉพาะการเรียนการสอนปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญของศาสนา ต้องพยายามให้มหาวิทยาลัยมีบทบาทเป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาอย่างเด่นชัดและจริงจัง (1 ราย)

6.2.5 การยอมรับจากคณะสงฆ์ มหาวิทยาลัยสงขลาคงยังไม่เป็นที่ยอมรับจากคณะสงฆ์เองอย่างจริงจัง จึงทำให้ขาดกำลังในการสนับสนุนอย่างเพียงพอทั้งด้านกำลังทรัพย์และกำลังบุคลากร คณะสงฆ์ยังคงมีบางส่วนยอมรับและบางส่วนที่แบ่งรับแบ่งสู้ซึ่งเป็นส่วนที่มีอำนาจในการบริหารกิจการคณะสงฆ์อยู่จึงทำให้มหาวิทยาลัยสงขลาคงไม่ได้รับการสนับสนุนเท่าที่ควร มหาวิทยาลัยสงขลาคงทำงานไปตามกำลังศรัทธาที่ได้รับ (1 ราย)

แนวโน้มภารกิจของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในอนาคต

จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง จำนวน 22 ราย การสอบถามความคิดเห็นของอาจารย์มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่งจำนวน 110 ราย และการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกมหาวิทยาลัยสงฆ์ 5 ราย เกี่ยวกับแนวโน้มการดำเนินงานภารกิจของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในอนาคตพอจะสรุปได้ดังนี้

สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย

แนวโน้มในอนาคตผู้บริหารของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยมีความคิดเห็นว่า สภาการศึกษาฯ ควรดำเนินงานให้เน้นหนักไปทางด้าน

1. เน้นภารกิจทั้ง 3 ด้านคือ ด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา (4 ราย)
2. เน้นภารกิจด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) (2 ราย)
3. เน้นภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (3 ราย)
4. เน้นภารกิจด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา (1 ราย)

ส่วนอาจารย์ของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย มีความคิดเห็นต่อการดำเนินงานในอนาคตของสภาการศึกษาฯ ว่าแนวโน้มควรเน้นหนัก

1. เน้นภารกิจทั้ง 3 ด้านคือ ด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรในระดับอุดมศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา (37 ราย คิดเป็นร้อยละ 67.27)
2. เน้นภารกิจด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรในระดับอุดมศึกษา (7 ราย คิดเป็นร้อยละ 12.72)
3. เน้นภารกิจด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา (7 ราย คิดเป็นร้อยละ 12.72)
4. เน้นภารกิจด้านการให้บริการทางวิชาการแก่สังคม (6 ราย คิดเป็นร้อยละ 10.90)
5. เน้นภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (3 ราย คิดเป็นร้อยละ 5.45)

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์

แนวโน้มนโยบายผู้บริหารของมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์มีความคิดเห็นว่า มหาวิทยาลัย ควร
ดำเนินงานให้เน้นหนักไปทางด้าน

1. เน้นภารกิจทั้ง 3 ด้านคือ ด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา)
การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา (4 ราย)
2. เน้นภารกิจด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) (2 ราย)
3. เน้นภารกิจด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา (2 ราย)
4. เน้นภารกิจด้านการวิจัย (2 ราย)
5. เน้นภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธ
ศาสนา (1 ราย)

ส่วนอาจารย์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์มีความคิดเห็นต่อการดำเนินงานในอนาคตของ
มหาวิทยาลัย ว่าแนวโน้มนโยบายควรเน้นหนัก

1. เน้นภารกิจทั้ง 3 ด้านคือ ด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา)
การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา (34 ราย คิดเป็นร้อยละ
61.81)
2. เน้นภารกิจด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยาการทางพระพุทธศาสนา (11 ราย คิดเป็นร้อยละ
20)
3. เน้นภารกิจด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) (8 ราย คิดเป็น
ร้อยละ 14.54)
4. เน้นภารกิจด้านสังคมสงเคราะห์ (3 ราย คิดเป็นร้อยละ 5.4)
5. เน้นภารกิจด้านการให้บริการวิชาการแก่สังคม (3 ราย คิดเป็นร้อยละ 5.4)

สรุปแนวโน้มนโยบายการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในอนาคต

จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่งจำนวน 24 ราย การสอบถามความ
คิดเห็นจากอาจารย์มหาวิทยาลัยสงฆ์จำนวน 110 ราย และการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกมหาวิทยาลัย-
สงฆ์จำนวน 5 ราย ต่อแนวโน้มนโยบายการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในอนาคตดังนี้

1. ผู้บริหารของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่งมีความคิดเห็นต่อแนวโน้มการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในอนาคต โดยเน้นหนักไปทางด้าน
 - 1.1 เน้นภารกิจทั้ง 3 ด้านคือ ด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการเป็นแหล่งรวมวิทยากรทางพระพุทธศาสนา (8 ราย)
 - 1.2 เน้นภารกิจด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) (4 ราย)
 - 1.3 เน้นภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (3 ราย)
 - 1.4 เน้นภารกิจด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยากรทางพระพุทธศาสนา (3 ราย)
 - 1.5 เน้นภารกิจด้านการวิจัย (2 ราย)
 - 1.6 เน้นภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการเป็นแหล่งรวมวิทยากรทางพระพุทธศาสนา (1 ราย)
2. ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกมหาวิทยาลัยสงฆ์มีความคิดเห็นต่อแนวโน้มการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในอนาคต โดยเน้นหนักไปทางด้าน
 - 2.1 เน้นภารกิจด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยากรทางพระพุทธศาสนา (2 ราย)
 - 2.2 เน้นภารกิจทั้ง 3 ด้านคือ การให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการเป็นแหล่งรวมวิทยากรทางพระพุทธศาสนา (1 ราย)
 - 2.3 เน้นภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (1 ราย)
3. อาจารย์ของมหาวิทยาลัยสงฆ์มีความคิดเห็นต่อแนวโน้มการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในอนาคต โดยเน้นหนักไปทางด้าน
 - 3.1 เน้นภารกิจทั้ง 3 ด้านคือ การให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และการเป็นแหล่งรวมวิทยากรทางพระพุทธศาสนา (71 ราย คิดเป็นร้อยละ 64.54)
 - 3.2 เน้นภารกิจด้านการเป็นแหล่งรวมวิทยากรทางพระพุทธศาสนา (18 ราย คิดเป็นร้อยละ 16.36)
 - 3.3 เน้นภารกิจด้านการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร (ระดับอุดมศึกษา) (15 ราย คิดเป็นร้อยละ 13.63)
 - 3.4 เน้นภารกิจด้านการให้บริการทางวิชาการแก่สังคม (9 ราย คิดเป็นร้อยละ 8.18)
 - 3.5 เน้นภารกิจด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (3 ราย คิดเป็นร้อยละ 2.72)
 - 3.6 เน้นภารกิจด้านสังคมสงเคราะห์ (3 ราย คิดเป็นร้อยละ 2.72)

เนื่องจากในปี พ.ศ. 2535 เป็นปีแรกที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่งได้จัดให้มีการทำแผนปฏิบัติงานซึ่งจะใช้สำหรับปี พ.ศ. 2535-2539 ซึ่งขณะนี้กำลังอยู่ระหว่างการจัดทำแผนดังกล่าวยังไม่แล้วเสร็จ จึงไม่สามารถนำข้อมูลการวางแผนการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยสงฆ์ในอนาคตมาเสนอได้ นอกจากนี้ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์ ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกมหาวิทยาลัยสงฆ์ และการสอบถามความคิดเห็นของอาจารย์มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง ดังเสนอไว้แล้วข้างต้น